

КИЇВ

Журнал Літератури і Мистецтва

3

1950

КИЇВ

ЖУРНАЛ ЛІТЕРАТУРИ Й МИСТЕЦТВА

Літературно-Мистецького Товариства в Філаделфії

Виходить що два місяці

Ч. 3

ЛИСТОПАД-ГРУДЕНЬ, 1950

РІК I.

Видає і редактує Б. Романенчук, при активній співпраці П. Андрусєва,

С. Гординського, Б. Кравцева, П. Мегика, Я. Славутича

Обкладинку рисував Святослав Гординський

ЗМІСТ

М. Зеров — З недрукованих поезій • Е. Маланюк — Станси •
Б. Ольхівський — Холм, 1940 • Дж. Прістлі — Троє в нових
одягах • М. Орест — З книги „Гість і господа“ • Ю. Ко-
сач — З нової збірки „Пил сузір'їв“ • Р. Єндик — Розлука •
Б. Нижанківський — Молитва • Ол. Бабій — Памяті Ольги Беса-
раб • Шарль Бодлер — Краса • Проф. С. Кр-o — Мої спогади
про Миколу Зерова • В. Блавацький — Три роки Львівського
Оперного Театру • Ю. Шерех — Два стилі літературної критики •
О. Домбровський — Антична Україна жде своїх співців • С. Гор-
динський — Поезія злободенности • Ярославна з Путівля —
Плач Докії Гуменної • Рецензії • Бібліографія

KYIW

The Ukrainian Literary and Art Magazine, Published by Ukrainian
Literary and Art Society of Philadelphia

Editor: B. Romanenczuk

Address: "KYIW"—146 Brown Street, Philadelphia 23, Pa.

Передплата в ЗДА: за 6 чисел \$3, за 4 числа \$2

Окреме число — 50 центів з пересилкою 55 центів

Передплата закордоном: за 6 чисел — \$3.60

за 4 числа — \$2.40

Окреме число — 60 центів разом з пересилкою.

Адреса: "KYIW"—146 Brown Street, Philadelphia 23, Pa.

Printed by "AMERICA", 817 N. Franklin Street, Philadelphia 23, Pa.

З НЕДРУКОВАНИХ ПОЕЗІЙ МИКОЛИ ЗЕРОВА

До шістдесятих роковин
з дня народження М. Зерова.

* * *

П. П. Филиповичу

Я заздрю вам. Десятками поезій
Рахуєте ви лірику свою,
Йдете стежками Рильського і Лесі
І стежите Парнаську течію.
Йдете собі „Кастальськими брегами“,
Тонкі серпанки топчете ногами,
А музи вас чекають на горbach
І збірник ваш росте „як на дрожжах“.

А я, засушений, воронуватий,
Плету собі, Кастальський пілігрим,
Банальне плетиво банальних рим
Та сонетоїду заліznі грati;

Мої поезії — тьми тем і просто тьма!
А збірника й не ждіть, бо лірики нема.

* * *

Круг годовий довершився — і знов розпочався. Сьогодні
Маємо першу добу, року нового почин.
Доля судила тобі, обдарований хлопче Василю,
В цей народитися день... Добра то провість тобі...
Першим ти паростком, хлопче, на світ від батьків народився,
Перший чеснотою скрізь, перший і славою будь,
Перший і розумом сильним, і перший тим даром природнім,
Що потребує його врода тілесна твоя...
Благословення тобі, первакові, послала природа,
Що для молодших дітей мачуха прикра була.
Так і Спорудник всесвітній, створивши Адама найперше,
Єву потому створив, меншу любов'ю його.
Радо вітаю тебе, що стільки добра тобі дано, —
Досить на частку тобі Бог милосердний надзв.
Тільки ж — гай-гай! Як багато тобі доручив Створитель,
Згодом немало і сам схоче від тебе узять.
Отже науки і всякої праці берись — не цурайся:
І не з імення лише, будь і ділами **Василь**.

1. VII. 1931.

З ГОРАЦІЯ

Д О Ф А В Н А

кн. III., ода 18

Фавне, коханче німф, прудких і полохливих,
Будь сторожем мені на благодатних нивах
І лагідно обходь годованців брикливих,
Останній плід моїх отар.

Бож обертає рік усі чотири зміни —
І жертва в честь твою приносить цапина,
Венері приязні у кубки ллються вина,
І діше ладаном вівтар.

Ось надійшли вони — веселі, любі нони;
Вітають череду левад трависті лона,
Святкує люд, часів шануючи закони,
І віл трудячий одпочив.

І вовка не тримтять насмілені ягнята,
Стрясає гай тобі убір свій пребагатий,
І в танці з притоптом немов збиває ратай
На ґрунті ріднім лютий гнів.

31. VIII. 1932

Е. Маланюк

С Т А Н С И

Ти серпень днів стрічаєш на межі
Жаских епох.

Тут затишок ще діше
І над альпійським озером лежить
Така глуха, немов балтицька тиша.
Невжеж гула найзгубніша із війн?
Гарчали повзі, вибухали бомби
Ї ховались люди в темні катакомби,
Та не щадив іх той безокий бій.
І вік Атилли знову воскресав:
В неволю йшли і рабство квітло знову,
І варварським огнем жорстоких слав
Освітлювало жалісну Віднову.
О, голізно історії! Тоді
Ти був немов глухоніма Кассандра,
Що ось тепер — на суші й на воді —
Приречена непроминучим мандрам.
... А тут куток, де затишок і мир,
Що іх війна байдуже оминула,
Де блакитніє лагідний простор
Прозорих вод...

І де душа — заснула.

22.—23. 8. 1947.

Х о л м , 1 9 4 0

Старий орел, що літав колись по світу попереду римських легіонів, чудовий птах, — символ влади й сили, — сів колись на Білавинській вежі. А потому важко влап і загруз в зеленому баговинні...

На обрію зарисувалася Холмська гора. Сама гора потапає вже у вечірніх сутінках, тільки сильвета трьох верхів Холмського Собору пломенє ще в червоному промінні.

Вийшовши з потягу, йдете спершу через ціле місто великих і малих домів з побіленими стінами та червоними черепичними дахами, побудованих у „подгалянському стилю“. Ці будинки чути недавньою кресовою Польщею, країною бундючних парад на третього травня і в день „свята моржа“, країною темно-синіх поліційних мундурів, напиндуочених ендеків і „радісної творчості“ незліченних урядовців з „Безпартійного Бльоку“.

Це біло-червоне місто було призначене для залізничної дирекції. В місті мали осісти сотні урядовців, прибулих із Шлеську, Познанщини та з-під Krakова. Звідси польський дзенькіт мав заливати Холмщину й Підлящя, глушити, під землю заганяти твердий звук північно-українського слова, отруйливим пістряком розідати вузлуватий, ствердлій і скам'янілій у пасивному опорі дух автохтонної людності.

І це місто, цей наймолодший „модерний“ Холм — мертвє. Польський уряд не встиг його добудувати і перенести до нього залізничну дирекцію. Цвінтарним холодом віє від свіжо побілених стін; немає дерев, і ні трава, ні кропива, ні будяки не хотять рости на землі, засипані відламками цегли й тинку, білій від вапна, липкій від звезеної глини.

Коли вас лякає ця мерства біло-червона дільниця, то йдіть до міста іншою дорогою. Тоді ви йтимете безконечно довгою вулицею, обаполи якої простяглися брудні й обскубані жидівські domi. Через низькі двері ви можете провалитися до зяланої гнилої корчми, або в збитій нашвидкуруч з дощок вуличній будці замовити склянку несамовито, немов уста варшавської красуні, фарбованого квасу з гірково-терпким присмаком са-харини.

Є ще й інші вулиці в Холмі, вузькі, непролазні, з дерев'яними домами, помальованими сіро-зеленою або цеглясто-червоною фарбою, з вікнами, на яких завішенні провінціяльні рожеві за-віски. Вони нагадують ті, за казальним касарняним „ранжиром“ побудовані domi, що стовбичать здовж усіх залізниць усіх земель колишньої російської імперії. Тільки джунглі півоній та жоржин під вікнами нагадують, що і в цих домах трималися рештки холмської української крові.

На передмістях domi розбіглися по полю і стоять один від одного далеко, немов не маючи до себе довір'я й симпатій. Близче до ринку латинська фара вгрузла в землю важкою ма-сою закоптілого, посірілого муру; стіни навіки просякли те-атрально-істеричними вигуками кресових „ксондзів“. Неподалік

від костела глинясте урвище зяє темною, холодною дірою. Це вхід до старих печер холмського замку. Десь у глибині лябіринту цих печер є „зали тортур“, де не розбереш, що автентичне, а що підробив холмський магістрат, щоб заграти трохи на нервах спраглих сенсації рідких журналістів. Маленька церковця-каплиця стала на сторожі казньонно-синодальних традицій; до неї тулилися рештки місцевих москалів і москвофілів, коли налякали їх тіні далекого й славного минулого Холмщини, що почали раптом гнівно вставати із зbezчещених підземель Холмського Собору. Але й ця церковця не разить ока яскравістю московських купецьких церков. Тут вона потахла в сірості другої половини дев'ятнадцятого століття. В архіві цієї церкви тліє метричний запис про те, що в родині одного з холмських чиновників, Сергія Грушевського, народився син Михайло. Українство вже ніколи не вмре, і за найгірших навіть обставин, коли воно не вмерло в безнадійній сіrostі тих часів.

І ось ілюстрація до цієї тези — жовто-блакитні вивіски на вулицях того Холму, в якому напередодні вибуху світової війни сліди українства важко було б знайти і вдень з ліхтарнєю. На ринку в ресторані „Маруся“ хріпить грамофон, Маруся, це не символічна, не уявна, а зовсім реальна, конкретна, навіть трохи масивна, дівчина, що з соромливою посмішкою розносить гостям борщ і котлети. Можете їх істи спокійно, маючи запоруку їх неотруйності в медичному авторитеті доктора Петришина, що вигідно розсівся за буфетом. А за довгими столами — кого тільки не побачиш! І підхолмські куркулі, що закушують за надто ефемеричний для їх могутніх організмів міський ресторанний обід, замість десерту, витягнутими з кешені здоровенними шматками сала, далі різних високих наук магістри з Галичини (дехто з них вступив згодом у Холмі на матуральні курси, але тільки дехто), і універсітські сотники та полковники — в автентичністі їх ранг невірні Хоми сумнівалися, але з усієї статури видно, що тачанку б йому з кулеметом і в степ, а не в канцелярії Допомогового Комітету папір псувати.

Все це одне з одного глузує, нарікає, спліткує, але працювати мусять спільно, і самі не помічають, як у цьому гарячому казані відливается помалу новий тип всеукраїнця. Ось „стара война“ усусуська в постаті одного редактора порозкладала на столах і полицях книжки, продає місцевим селянським хлопчикам-гімназистам гімназійні посібники й листівки з Стovпівською вежею. Ось доктор Степан Баран вихиляє у „Марусі“ чарку за чаркою з повною свідомістю виконаного обов'язку, бо він правний дорадник Православної Церковної Ради, щолиши продиктував моторні секретарці — донці православного протоєрея — кілька солідних меморіалів. Його сумління ревного апостола вищості Галичини над іншими українськими землями й ревного католика зовсім спокійне, бо навіть передягнений у цивільний одяг васильянський архимандрит із Жовкви власноруч розгойдує примітивну машинерію української друкарні, друкуючи чорним по білому, що Холмський Собор повинен належати православним. В Союзі Кооператив один з найтвердіших могіканів місцевої української інтелігенції понуро зідхає, міряючи метрою лінійкою жовто-блакитні стрічки для сільських красунь, згадуючи, як то колись працювала на Холмщині власна домаш-

нього виробу „Українська Хата“ — не те, що якийсь там УОТ*). Старозавітний холмщак клене галичменські реформи й суміліно рахує курячі яйця під фаховим керівництвом досвідчених галицьких кооператорів.

Так було в Холмі за легендарних часів холмсько-лемківсько-краківського П'ємонту. Тепер мабуть багато змінилося, але мусли залишилися й такі сліди, яких не зміє ніяка, навіть найгрізниша супротивна хвиля. Ось у сірих „казъонних“ мурах колишньої євлогієвської духовної семінарії, а потому польської гімназії, дзвінкими голосами щебече молода Холмщина — холмська українська гімназія. В одній з великих заль дрімає під ключем музей — кілька розчавлених писанок, кілька недоджених молями одягів, восковолиця візантійська Богородиця, що дивиться на добродушних святих українського бароко, на химерні завитки „древа Єсеєвого“. В льохах під будинком — гори паперів: під купами нахабно-галасливих брошур про польськість Холмщини, під замурзаними учнівськими зщитками, під паперовими горами російського цареслав'я можете, як маєте щастя, відкопати записи вчених вихованців віденського Барбареум — холмських єпископів та прелатів, а ще глибше — „Ключ разуміння“ та інші твори Йоанікія Галятовського, плід києво-могилянської вченості. Коли вас це цікавить, можете перегортати пожовклі листки, дивуючись, як зруечно цитує автор українською мовою сімнадцятого століття Аристотеля й Августина, Бекона Верулямського й Данте.

А над цією пліснявою старовини — стоголоса юність переливається живим сріблом. З переможним гуркотом в'їжджають на подвір'я гімназії ковані драбинясті вози, навантажені важкими скринями й мішками з хлібом, гречкою та салом. А на скринях вусатий дядько — „патер фаміліяс“ і рум'яна дівка, як кров з молоком. За пазухою посвідка про скінчення польської народної школи, а в душі жагуче бажання вчитися. Близько тисячка учнів вступила до гімназії — гуде як рій. Але біда й горе, коли суворий фізик, інженер, чернігівець, що приїхав з Закарпаття, а передтим викладав у Ряшеві (місить наш народ, як тісто благословенна Божа рука!) понаставляє дівчатам двійок. Плач і стогін стоять тоді в дівочій бурсі, і молоденька львов'янка — Данка Світлик — ніяк не може втримати своїм авторитетом учительки й виховниці буйних потоків дівчачих сліз. Двійка вдаряє в гордість, а сантиментальність виявляється в плачі. Холмські українці не можуть бути не горді й не сантиментальні: в цьому напрямі йшов тут, висловлюючись за Дарвіном, „природний добір“. Хто не був гордий, той не витримував польського натиску і покидав свій народ. Хто не був сантиментальний, до того не промовляли досить сильно почорніла, в землю вросла дерев'яна церковця, або слов'янські букви на хресті на могилі діда — і вислід той самий. Тому така горда, а водночас мрійно-сантиментальна залишилася на Холмщині українська кров.

Коли відкривалася в Холмі українська гімназія, по коридорах лунала польська мова. Діти привикли до того, що по-українському тріба говорити тільки в хаті, з батьками, а в школі

*) УОТ — так називалися (скорочення) за німецької окупації Українські Освітні Товариства, що постали на місці зліквідованих і заборонених німцями читальень „Просвіти“.

по-польському. А були тут діти і з таких сіл, де українська мова зовсім призабулася. Ось зовсім недалеко від Холму, за Білавинською вежею, є таке село Окшів, де в селянській хаті розповідатимуть вам по-польськи, „як нам поляци церквє буржилі“, а з стіни, з портрету прислухуватиметься „наш вєщ народови Шевченко“.

Минуло кілька місяців, і ось вже ті самі діти з захопленням оповідають різні події з української історії. Навчилися з оповідань учителя, бо підручників немає. „Володимир Великий спровадив з Греції ксьондзів... „Пане професоре, чому він каже „ксьондзів“? Треба казати священиків!“ А вже найбільший ентузіазм викликають історичні епізоди, звязані з Холмом. Діти хотять знати ці епізоди до найменших деталів. Подобається їм, як князь Василько, Данилів брат, врятував Холм. Татари післи його до обложеного Холму, щоб він наказав оборонцям міста піддатись. Післи не самого, а з доглядачами. А князь Василько набрав до кешені каміння. Прийшов до міста і пачав кричати, щоб оборонці піддалися татарам без бою і водночас викидав каміння на землю. Дружинники зрозуміли, що слова князеві треба пояснювати саме навпаки.

Так оповідає літопис, але чому цей епізод так подобається дітям? Здається тому, що князь Василько розв'язав проблему, як розв'язав би її справжній холмщак, під впливом історичних обставин трохи хитрий і дуже обережний...

Діялися й інші речі, що вирізьблювали нове обличчя Холмщини — твердо й навіки. Ось величезна похоронна процесія розтягнулася мало не на цілий кілометр. Ховають учителя із села Верещців, вихованця львівської духовної академії. Лежить він у домовині з перерізаним горлом. Короткі промови, слози дрижать на скуйовдженій сірій бороді найбільш холмського з усіх холмщаків — сенатора Любарського. То не диво, що так побиваються діти над могилою пана вчителя. Але дивлюся на старших селян з Верещців, на їх закам'янілі обличчя, чую їх присяги бути вірними пам'яті поляглого героя і його наукам — і не пізнаю їх. Адже не так давно сам учитель розповідав, що добри люди в його селі, і до праці української ставляться непогано, тільки ж завжди кажуть: „українці приїхали до нас“, „українці роблять те й те“. А ви хто? Ми тутешні, православні. Сперечався з ними пан учитель, а переконав щолиш власною кров'ю.

Не всюди аж крові було треба, щоб переконати тутешніх, православних, що вони такі самі українці, як ті, що до них приїхали. В багатьох випадках для цього досить було запалу й самопожертви у праці. А також часу. Бо холмщак довго придуявся до людини, поки переконався, що вона його приятель. Занадто вже багато найрізніших вовків в овечій шкурі бачив він на своєму віку, і, попарившись гарячим, дмухав на холодне.

Що таке холмська „Свята Гірка“ важко уявити тому, хто її не бачив. Допомогти уяві може картина Петра Холодного — батька „Княжий Галич“. Пригадайте собі цю картину, отих струнких лицарів, що виїхали з брам міста. За собою залишили бурхливий кипучий Галич, місто, що його недарма билини спустили з „Індією багатою“. Залишили Галич з його боярством, загрузлим у багатстві, анархічних амбіціях та інтригах. Вони подаються напівніч до лісових країн. Там вони почуюваються

краще. Життя небезпечне, і раз-у-раз набігають хижі погани-ятвяги, плюндрують, нищать, палять, людей забирають у полон. Дікі вони, але завзяті й хоробрі, велику лицарську славу можна здобути воюючи з ними. Літописець розкаже про ті бої докладно, опише небезпечні пригоди, по іменнях назве, хто в якому бою був поранений, хто вбитий. Опише двобій у підляській пущі молоденького ще королевича Лева з ятвяльким князем Стейкінтом — вийшло щось, як біблійне оповідання про двобій Давида з Голіјтом. Розповість, як молодий королевич привіз зброю Стейкінтову батькові, і як радів король з синовою хоробрости.

Ось він Данило князь з дружинниками лови діє. Полями й лісами мчать вершники на тій же картині Холодного „Княжий Галич“. Добре їм тут: звіріни дикої куди більше, як коло Галича — ведмеди, тури, дики вепри. Жовтий мед капає з бартей, видовбаних у стовбурах високих сосон. Летять навпереди і раптом спиняються, вражені незвичайною красою місця. Навколо, оточена заквітчаними луками й полями, здіймається самітня гора. Та й стрімка ж вона — якби її укріпити, нелегко було б ворогам її здобувати.

І спитався Данило в місцевих людей: Як називається це місце. А вони відказали: „Холм ім'я йому“. І полюбив Данило це місце і почав будувати на ньому город...

Так розповідає літопис, а краса місця, що вразила колись Данила, вражає до цього часу. Вінчає гору Холмський Собор. Великий масив білих мурів, розкладений так гармонійно, що здається незвичайно легким. Придивляєшся — кожна архітектурна деталь наскрізь західно-европейська, а в загальній гармонії частин — український смак, український дух.

Зелені дерева й кущі вінчають Гірку як і за часів Данила-короля. З вершка гори зір розбігається на всі боки далеко-далеко. На північ видко Білавинську вежу, на захід Люблинське шосе, минаючи „Княжу гору“ з піскуватими узбіччями та рідкими соснами на вершку, підноситься вгору, врізувшись поміж ліси. Там на дев'ятім кілометрі від Холма стоїть друга вежа з княжих часів — Стовпівська. Єпископ Яків Суша, історик Холму, що жив у половині 17. ст., доводив, що ця княжа вежа залишилася від мисливського замку київського князя Щека. Тому, мовляв, гора, на якій стоїть Стовпівська вежа, називається так само, як одна з київських гір — Щекавиця. За народнім місцевим переказом якийсь злий чарівник ув'язнів був у цій вежі „руську княжну“. Не могла вона втекти, визволитися з-під влади злих чарів, могла тільки ходити з Стовпівської вежі до Білавинської по срібному дроті, що його простягнув між цими вежами чарівник.

Погаслі центри буйного життя, давні столиці, що зійшли до рівня другорядних міст, обростають народніми легендами, як обростають зеленим мохом стародавні руїни. Тому й не диво, що недалеко від Холму під тихим пlesом „Базильянського озера“, що його глибини ніхто ще не зміряв, дзвонять часом затоплені дзвони. Тільки праведна душа, тільки правдивий, вірний син Холмської землі може їх почути на світанку першого дня Великодня. Там манастир запався під землю під час татарського нападу.

Під землю, до країни тіней пірнуло минуле Холму. В підземелях Собору спочив Данило-король, спочили князі й дружинники в гостроверхих шоломах. Затоплені дзвони грають глухо з таємничих глибин. А ті, що їх чують, вірять, що вони колись заграють голосно, переможно.

Сиджу на Холмській горі з археологом і розмовляю з ним на теми, як легко здогадатись, археологічні. Говоримо про те, що неслучно Ставпівську й Білавинську вежі називають у популярних брошурах вежами з часів короля Данила. Про всі будинки, що їх збудував Данило в Холмі, сказано в Літописі, що він їх „созда“. А про Білавинську вежу сказано інакше: „стоїть“. А перший похід Данила скінчився тим, що він відібрав від поляків, Берестя, Угровеск, Верещин, Ставп'є, Комов і всю Україну“. Отже ж Ставп'є існувало вже тоді, коли Холма ще не було, і сам Данило ще не панував на Холмщині. Коли ж тоді було вже Ставп'є, то мусів бути очевидно і стовп, від якого воно одержало свою назву.

Стараемся здогадатись, яке призначення могла мати Білавинська вежа, збудована на низині, на багниці. Яке могла мати така вежа стратегічне значення — важко злагнути. Ось Холмська гора, це інша річ. Данило шукав для своїх фортець передусім високих стрімких пагорбів, не клопотався навіть, як коло такого пагорба не було порядної річки. Львівський Високий Замок і мізерна Полтва — найкращий приклад. А в Холмі річки, зовсім немає. Шоб забезпечити твердиню водою на випадок облоги, Данило викопав на верхів'ях гори глибочезний колодязь, що був великим досягненням тогочасної інженерії, з гордістю пише про нього літописець; а тепер діти бавляться, кидаючи в колодязь каміння і дивуються, що так довго треба чекати, поки камінь долетить і впаде в воду...

Це так каже археолог. Але найдавніші городи, з-перед княжої доби, поставали часто на низинах, на болоті. Отакий город Волинь — там, де Гучва впадає до Буга. „Ось я маю цього літа розкопувати місце давнього Червеня, столиці городів червенських, теж на низині... Тільки не знаю, де там треба буде копати, нема топографічних вказівок, нема відповідної літератури, нема вказівок, де були знахідки“, — каже археолог.

„Як, літератури нема? А Васько Ткач?“

„Що за Ткач?“ — здивувався археолог. І тоді я мусів розказати йому таку справжню, невигадану історію. Сталося це так. Після приходу німецьких військ, українська інтелігенція, що прибула до Володави, здобула вільний доступ до володавських поліційних архівів. В льохах повітової команди поліції знайшли ціле кладовище конфіскованих бібліотек давно зліквідованої „Рідної Хати“. Книжки виходили з темної і вогкої в'язниці і знову розходилися-розплівалися по селах Володавщини. Поміж цими книжками знайдено багато рукописних зшитків, де була списана історія України, яку написав якийсь селянський самоук. В центрі уваги автора стояла Володавщина. Він намагався показати, як відбивалися події української історії на життю Володавщини. Ще цікавіший був широкий літопис Володавщини від початку світової війни. З дивним почуттям перегортав я сторінки цього літопису. Ось читаю, як природа про-

віщала світову війну: як скавуліли собаки, як дивно поводились дікі птахи, і як старі люди пізновали з цього, що буде велика війна. Зовсім як у „Слові о полку Ігореві“, де трава никне від жалощів, а гайвороння грає, чуючи жир. Ось рік за роком списані переживання підляських сіл. Голод після першої світової війни, ріднохатянський рух, руйнація церков, польські школи, релігійні секти, діяльність польських товариств по українських селах — все це описано докладно, з усіми живими деталями. Та автор не обмежився до зовнішніх подій. Його увага звернена на душу села, на його думки й почуття. Він раз-у-раз занотовує зміни у селянській психіці і занотовує причини тих змін. Здивовано довідуємося, як багато майже непомітних для міста підземних струмів боряться між собою по українських селах на глухій окраїні.

Полякам вдалося знищити на Володавщині наверхні вияви українського життя і... загнati його під землю. І ось, замість українського часопису, чи хочби дописів до львівської преси, за які можна було важко потерпіти, повстав на Володавщині підземний літопис.

Після 1926 року поліція шукала по читальнях заборонених книжок, а до заборонених книжок чалежала і Кащенкова книжка „Борці за волю“ та деякі інші. Як заборонили книжки, то люди ще більше почали їх читати. Літописець переховував і позичав потайки заборонені книжки. Польська поліція довідалася про це і зробила в нього трус. Книжок, щоправда, не знайшли, бо всі були позичені, але знайшли перший зшиток літопису і конфіскували. Вдруге забрали хроніку, як ліквідували „Рідну Хату“. Літописець вже вважав ці зшитки пропащими. Пригадав собі слова свого діда: „Як украли в мене коня, то я куплю собі другого і буду господарити“. Ходячи за плугом, обдумував, а вечорами писав. Ходив до далеких сіл довідуватись, що там діється. І списував. Називався Васька Ткач — прібране ім'я.

* * *

Серед зелених торфовищ розкинулося село Чермно, колишній Червень, а до нього притулилося село Турковичі й Турковицький монастир. Шороку безчисленні маси народу мандрують до монастиря, співаючи пісень про те, як поляки забрали й сплюндрували монастир і як зневажена Цариця Богоматії перешла до вбогої каплички на могилках. „Тут наші предки з могил встають, щоб бути з нами“, лунає спів полями Холмщини. Перекази про початки Турковицького монастиря повні глибокого історичного змісту. Сягають чотирнадцятого століття і в'яжуться з падінням Галицько-Волинської держави. Князь Володислав Опольський перевозив старовинну ікону Богоматері з княжого замку в Белзі до Польщі, до Ченстохови. Він не зінав, може, що старинні римляни в'язнили в своєму Пантеоні богів подоланих народів, але чув мабуть про Андрія Боголюбського, який вивіз київську Пирогошу до Володимира над Клязмою, а звідти до Москви, де її закули у важкі срібні ризи і в'язнили в темних мурах Кремля. Тішився Опольський, великої бо помочі сподівався від Белзької Мадонни. Поспішав хутко з краденим скарбом до Ченстохови. Але раптом у гаю біля Туркович вийшла несподівана затримка. Віз з іконою спи-

нися, і його не могли рушити з місця, скільки не запрягали до нього коней. Кінь якось „парубка княжого“ на коліна впав перед іконою, а лісова галявина, на якій вони зупинилися, за одну ніч вкрилася квітами.

На цьому місці холмщани побудували монастир, а в пам'ять нащадкам передали, що не хотіла Богоматі Холмщини покидати, шкодувала людей тамошніх посиротілих. Князі-володарі, оборонці цього краю, в землі спочили, а Богоматі їх престоли зайняла і сотні літ приймала скарги місцевого люду, внесені до Найвищого Небесного Трибуналу на суд нескорий, але справедливий.

Вже за польських часів прибували тихцем на турковицькі здиги і прочані з Галичини, дивувалися незвичайному горінню духа ображенного у своїх найглибших почуваннях народу. А вже 1940 року на турковицьке свято прибуло незвичайно багатогалицького народу. Відразу ж по святі сформувався літній табір для молоді. Можна було взяти цей табір за якусь новітню Січ, якби не приявність у ньому юначок. Вранці поринали стрімголов у чорну, рвучку воду Гучви, вискачували дзвонячи зубами, і вправляли руханку. На обід съорбали з вовчим апетитом рідкий куліш, вічим не гірший від славної спартанської чорної юшки. Не дарма під кінець 18. ст. німецький історик Енгель писав за всіми правилами тогочасної науки вчений латинський трактат „Про військову республіку, або порівняння лакедемонів з козаками“.

Окрім свого зайняття, оця холмська молодь, що перебувала в літніх тaborах, завзято працювала під керівництвом згаданого археолога. Глибокими ямами й рівчаками врізувалися в червенські вали, перекопували й те місце на низині, де за вказівками Васьки Ткача повинно знаходитися цвінтарище. Археолог завзято обертав на всі боки кожний глиняний черепок, кожний шматок перержавленого заліза, кожну скляну намистину, або відламок привезеного колись до Червена з Арабського каліфату скляного браслета. Рештки спорохнявілих дерев'яних колод глибоко під землею наповняли радістю його археологічне серце. Він креслив на папері плян мостів і шляхів давнього города, що сполучували його з далеким світом. В його уяві зелені рівнини довкруги валів заповнювалися різnobарвним, різноплемінним натовпом наїжджих купців, шоломи близьали на головах воїв, а патріярхальні племінні князі чинили суд і розправу...

Місцеві селяни приходили іноді подивитись на розкопи і помагали археологові відгадувати колишнє призначення знайдених речей. Для чого могла служити напр. оця невеличка кістяна штучка? Авжеж, що сітки нею плели рибу ловити. Селянський побут не багато змінився за ту тисячу років, які над ним прошуміли. Вечорами діти порпались у розрітій землі, пробуючищаств, чи ім не вдастся знайти якийсь скарб... Але археолог добре пильнував, щоб земля була дбайливо перетрущена.

Одного вечора підійшов до археолога селянин з маленькою дівчиною.

„Оце моя дочка знайшла щось у тій ямі“, — сказав до археолога. Дівча тримало в дрібної замурзаній ручці шпильку

з пожовклої слонової кости. Ця шпилька прикрашувала колись, напевно, біляве волосся червенської княжни, або боярської одиначки.

На шпильці сидів орел — старий орел римських легіонів, Цезарський птах — символ сили і влади, що сів колись на цих зелених торфовищах і загруз глибоко в зеленому баговинню... А още вперше по більше ніж тисячі років подивився посліпими від тисячолітньої темряви очима на ясне українське сонце.

Джон Прістлі

Троє в нових одягах

В гостинниці „Корона“ при торговій площині в Лембері було спокійно йтихо. В „Сальон барі“ сиділо четверо людей: якийсь старший добродій, що знуджено перегортав якусь газету, інший добродій курив файку і вдивлявся безнастанно в стіну, і двоє дівчат, що хіхотали в одному кутку — свіжі молоді дівчата в штанях і яскравокольорових шаликах.

На торговій площині задержалося з голосним скреготом вантажне авто, яке зараз же погуркотало далі. До гостинниці ввійшло троє мужчин у нових одягах. Один в синім, другий в сірім, і третій у бурім. Проте ті одяги були дуже подібні до себе, бо були однаково скроєні й однаково нові. Але молоді мужчины, що їх носили, не були зовсім до себе подібні. Один високий, ясний, другий майже того самого зросту, але темноволосий і з орлиним носом, а третій присадкуватий і віспуватий. Проте вони мали в собі щось виразно спільне, наче б походили з одної місцевості й виконували ту саму роботу. Мали якусь гостро підкреслену сталеву мужеськість, яка так і вплинула на дівчат, як стусан у бік.

— Що візьмемо? — запитав високий у синьому одягу, що мав вимову військового старшини.

— Чорне пиво? — запропонувала кельнерка.

— Три пляшки, — замовив чорноволосий в сірому одягу.

— Ви просто з армії, хлопці? — запитала кельнерка, прінісши пиво.

— Так! — сказав присадкуватий в бурому одягу.

— Як же в Лембері? — запитав високий.

— Ви тут живете? — запитала кельнерка.

— Я ні. Ми маємо фарму по тім боці в Кравфілд, — сказав чорнявий з орлиним носом.

— Я теж там живу, — сказав присадкуватий. — Автобус іде звідси?

— Очевидно, ми теж ждемо на автобус, — викрикнуло зу-

Джон Б. Прістлі (John Boynston Priestley) один із найвизначніших і найвпливовіших сучасних англійських письменників, автор багатьох драматичних творів, романів та есеїв. Народився 1894 р. в Бредфорді в Англії.

хвало одне з дівчат в шалику кол'юру муштарди. — Він зупиняється коло фабрики, де ми працюємо. — Вона дивилася то на одного, то на другого.

— Дуже дякуємо, — сказав юнак у синьому одязу. — Я не іду автобусом, але ви обидва, — звернувшись він до своїх друзів, — маєте приємне товариство. Але дозвольте познайомитись. Це підстаршина Герберт Кенфорд; він вертається на батьківську фарму. А це Едді Молд, жонатий уже, з того самого полку. Герберт ще легінь. Ну, і я, я пойду до Свенсфорду автом, як пощасти; звату мене Елен Стріт...

— І ви походите із Свенсфорду, з дідичівського дому? — сказала дівчина заскочена, — ви, очевидно, старшина?

— Ні, десятник тільки. Не думаю, щоб ви знали мою родину.

— Знати не знаю, але чула про неї. Я називається Доріс Морган. А це моя подруга, Едді Янг.

З торгової площини доходив скрегіт натягнених гальмів авта. В тій хвилині хтось відчинив прожогом двері, і на порозі з'явився високий рослій старшина:

— Елен!

— Гералд! Мати одержала телеграму?

— Саме в тій хвилині.

— Оце обидва наші хлопці, Гералде. Ми були разом в армії. А це мій брат Гералд, майор штабу. Але, що ми, до біса, тепер тим займаємося!

Гералд вітався з кожним, усміхаючись широко.

— Ходім краще до автобусу, — сказав Кенфорд. — В нас є телефон, Елене, якщо ти хотів би колинебудь зустрінутись...

— Очевидно, Герберте. І... будь обережний з дівчиною. Думаю, що їй саме про тебе йде, — викрикнув за ним, усміхаючись.

* * *

На вид батьківського дому Еленова душа розкололася надвое. Одна частина, що тут народилася, з глибоким зворушенням пізнавала кожну цеглинку і швидко привикала, освоювалася, друга ж частина, що довгий час була далеко, що пробивалася від африканських пустинь до серця Європи, туманіла на вид старої, глибоко схованої в зелень пагорбків неправильної будови, запитувала себе, яке значення має для неї оця чужа її місцевість. Так, Елен Стріт, молодший син леді Стріт і безсмертного сера Віліама, дідича на Свенфорді, вернувся з війни. Це роздвоєння свідомості, ця нагла візія подвійного „я“ більш ніж бентежила його.

— Ти чудово виглядаєш, — сказала мати. — Але де ти взяв оцей жахливий синій одяг?

— Одержал при демобілізації, — сміявся Елен. — Це одяги, яких цивілі не носять. Я можу передягнутися...

— Не знаю властиво... тут нема вже багато твоїх речей...

Леді Стріт накрила стіл усім сріблом, яке ще мала. Сама сиділа на президійному місці.

— Я мушу сказати, Елене, що хоч вони тобі дали отакий огидний одяг, то все ж таки ти виглядаєш у ньому багато краще, як у тому жахливому кхакі.

— Ми обідаємо в п'ятницю в Дерелда — сказала мати. — Ти, очевидно, теж запрошений, Елене. Лорд Дерелд, це той, що

закупив Гернсфоркт. Іому належать і фабрики, і газети, і все те. Він завжди приймає відвідини на вікенд і влаштовує величаві обіди. Думаю, що тобі там сподобається. Ти зрештою не схочеш бути знову грунтовим маклером?

— Я не думаю про те, хоч Господь знає, що мені робити.

— Лорд Дерелд, це саме та людина, з якою ти мусиш познайомитись. Він незмірно багатий і впливовий, і намагається бути в добрих стосунках з усіми, які мають якусь вагу.

— Мамо! — засміялася Елен. — Ти певно думаєш про те, що я повинен просити в нього посади?

— Зовсім ні! Але я думаю, що як ти зробиш на нього гарне враження... тоді... — По хвилині запитала: — Чи ти, може, вертався додому з кимсь із молодих людей з цієї околиці?

— Так, з двома. Чудові хлопці. Герберт Кенфорд — його батько має фарму по тім боці в Кравфілді.

Леді Стріт думала напружено. — Ага, так, мені здається, що ми відкупили від них Трюсен... Він називається Кенфорд, правда? А другий?

— Едді Молд, теж із Кравфілду. Працював у каменеломах. Сильний, як віл, і так само добродушний, і на свій спосіб порядний хлопець. Мушу їх незабаром відшукати, щоб — порівняти...

— Порівняти? Що порівняти?

— Та все те... ет... що ми про вас усіх думаємо, — сказав весело.

* * *

Герберт Кенфорд, отой в бурому одягу, селянський син, розмовляв у кухні із своєю матір'ю. Це було другого дня вранці після його приходу. Він був у неї наймолодший і великий любимець.

— Де вже ти не бував, Герберте! Я страшенно хотіла б побачити всі ті місцевості, — сказала мати. — Я завжди любила подорожі. Деякі з твоїх листів були чудові... я перечитувала їх по кілька разів.

— Я хотів би тепер, коли я вже вернувся, поклопотатися трохи нашим господарством, — сказав Герберт. Він був поважний, свідомий своїх обов'язків молодий чоловік, який не забув, що значить праця на господарстві.

— Тепер, як ти тільки-но вернувся? Нема чого спішитися, все в найкращому порядку. Батько й Артур поїхали сьогодні до Лембері, — за ділом, — щось дуже особливе мають поладнати... Ти довідаєшся про те, я думаю, увечері. Прийдуть Артур і Філіс і її кузинка Една — пригадуєш її?

Він зморщив чоло.

— Так, але чого вона влаштиво приходить?

— Ми думали, що ти схочеш побачити її, вона виросла і тепер вже зовсім гарна дівчина... *

Мати ждала на відповідь і кинула на нього швидкий тривожний погляд. — Ти хіба не зв'язався ще з якоюсь іншою дівчиною, Герберте?

— Ні, очевидно, що ні. Чому я мав би...

— Една така інша від усіх тих дівчат, — сказала з притиском мати.

— Може бути. На всякий випадок, я не маю ніякої дівчини і тимчасом не думаю про те.

В його уяві з'явився, немов якась постать далеко десь на освітленій сцені, виразний образ задерикуватої дівчини з бару в Лембері. Доріс Морган.

— Про що ти думаєш, Герберте?

— Я... я думаю про тих двох хлопців, що разом зі мною вернулися з війни... Елен Стріт і Едді Молд.

— Коли те все правда, що говорять про паню Молд, — сказала місіс Кенфорд, — то мені дуже жаль того хлопця.

— І її також, — сказав Герберт голосно. — Коли Молді подратований, він скажені.

— А містер Стріт?... Я думала, що він був старшиною?

— Він міг бути старшиною; нераз йому пропонували, але він хотів лишитися з нами. Тому і я лишився так довго підстаршиною; він був мій десятник, і я хотів лишитися разом з ним, хоч би й без підвищення.

— Але він не належить до вас, Герберте?

— Він належить до нас тілом і душою.

— Побачиш, тут буде інакше. Ані Едді Молд, ані містер Стріт сюди не пасують...

Герберт встав. — Я думаю, що мені треба трохи роздивитися по господарству...

Був гарний погідний день. Вранішне сонце було повне й тепле. Вправним оком селянина Герберт побачив, що в господарстві все було в найкращому стані.

При вечері стрінулася ціла родина. Герберт зараз же помітив, що батько й брат мають якусь таємницю, яку, певно, виявлять йому пізніше. На вечерю було всього добра стільки, що можна було нагодувати півсотні вояків. По останній страві батько відсунув набік тарелі і розгорнув на столі великий документ, що виглядав дуже урядово.

— Герберте, — сказав він, — ми дуже тішимося, що ти знову з нами. Ти виконав свій обов'язок, а ми свій. Я зробив сьогодні в Лембері один інтерес. Добрий інтерес, якщо можна так сказати. Ти мусиш думати про своє майбутнє, бо Артур також тут на господарстві. Ти знаєш господарство Джова Ілербі, те, що між нашим і Сфенсфордом?

— Очевидно, — сказав Герберт. — Кілько Джов має тепер років?

— Джов має апоплексію. Він не може далі господарити. Я купив у нього його господарство, яке перейме Артур. Ти знаєш, що це значить? Ти лишаєшся тут, і скорше, чи пізніше це господарство належатиме тобі. В цілій окрузі нема кращого господарства.

Очі приявних звернулися питально на Герберта.

— Справді, батьку, це дуже приемно, — вистогнав Герберт.

— Я не ждав чогось такого... Дуже тобі вдячний...

— Ми господарили непогано. І думали про тебе не менше, як і про себе. Ти маєш тепер ґрунт під ногами і незабаром усе це буде твоє.

Довго ще говорили батько з сином про ті справи. Врешті батько перервав: — Ну, досить на сьогодні.

І було справді досить. Більше ніж досить. Герберт дивився на них холодними скляними очима. Він думав про тих, які разом з ним одержали новий одяг; про тих, що полягли в пустині,

у Франції й Німеччині... З тими він чувся більше споріднений, як з цими людьми отут.

— Що тобі, Герберте? — запитала мати.

Герберт устав: — Я думаю, що треба трохи вийти на свіже повітря.

Ніч була тиха, холодна й безмірна. Жодна людина не могла самітно знесті її холодних просторів. Тільки в гурті, в поході, у гурті великому, мовчки крок ступаючи, глибоко усвідомивши близькість інших і — спільніх завдань... тільки так можна знести ніч... Але він змусив себе мовчати про те, що почував. Вечір мав скінчитися, як вони собі бажали.

* * *

Едді Молд пробудився, ще трохи запаморочений від усього того пива, яке випив минулого вечора, і пригадав, де він. Він спав уже у стількох місцях — на кораблі, в касарнях, в підвалах, у полі... Ось уже пригадав: адже це його власна хата і власне ліжко. І він сам самісінький. Застав дім зовсім безлюдний. Дружини не було. Телеграма, яку вислав за порадою Елена, лежала на долівці нерозпечатана. Неллі не лишила ніякої відомості про себе. Однаке вона не більше як два дні тому вийшла; ще прінесла харчовий пайок...

Едді побачив, що дома не все було впорядку за той час, як його не було. Дім теж був не такий, як давніше, хоч Неллі купила кілька ваз, стінний годинник і маленький радіоприймач.

Едді почав робити порядки. В одному куті найшов цілу гору порожніх пляшок від віскі. Деякі мали американські наліпки. Хтось прийшов. Ага, це міс Могсон, та з пошти, гідка стара дівка.

— Я думаю, що повинна повідомити вас, містер Молд, — сказала вона своїм найкращим поштовим голосом, — що ваша дружина лише вчора рано виїхала, зараз після того, як одержала від вас телеграму. Я лише тому вам говорю, щоб ви не хвилювались...

І пішла. Він скопив пляшку, вибіг на подвір'я і шпурнув нею що-сили об землю. Потім замкнув двері і побіг геть. Пройшов кілька миль, а коли пізніше вертався додому, побачив у хаті світло. Це прийшла Неллі.

Вона була не сама. З нею була місіс Росбері, вдова по Фредові Росбері, якого розірвав гранатний відломок, яких десять метрів від Едді.

Неллі плакала. Її обличчя спухло від сліз. Коли вона його побачила, їй знову ринули сльози з очей.

— Едді! — вистогнала.

Він стояв як укопаний, дивився на неї і не промовив ні слова.

— Едді! — Вона подивилася на нього швидко і тривожно. Потім знову похилила голову.

— Не підходить до мене з проклятою брехнею! — сказав нарешті. — Я все чув... американці! І оті прокляті пляшки... більш нічого мені й не треба знати. Ось до чого я вернувся!... І моя дитина не живе...

— Не говори про дитину, — сказала Неллі. — Як довго вона жила, я нічого не... Але потім я була така нещасна... я не знала, що мені робити.

— Ти добре знала, що робити, — глумився він. — А тепер пропадай мені з очей...

— Едді, що ти хочеш сказати? — Вона дивилася на нього, широко відкривши очі.

— Те, що чула! Іди геть, забирайся!

— О, ні, ні, я не можу...

Це його ще більше дратувало.

— Геть мені з очей, і то негайно! Доки я не забувся. — Він відчув, що мусить дати вихід своїй люті. — Заки я вернуся, щоб і твоим духом тут не було чути, — погрозив і вийшов. Почувався, як побита собака.

Коли вертався до хати, лютъ уже зовсім пройшла. Але й Неллі одійшла.

* * *

В „Бібліотеці“ лорда Дерелда в Гернфорті, в чудовій залі в стилю королеви Анни, подали коктейлі, очікуючи господаря і його гостей, що мали приїхати на вікенд з Лондону. Елен стрінув тут Бетті Сартем, тепер місис Ілмінстер.

— О, Елене, я ледве впізнала тебе.

— Обстрижена голова! — сміявся він. — І одяг!

— А я?

— Незмінно гарна. Особливо, незвичайно! Русалка... Я ще був тоді дуже молодий. Але твоє личко, Бетті, твої очі і твої чарівні грішні уста... Молода чарівниця... наяда... фея...

— Елене, я дуже відчула твою неприявність. Ніхто до мене так не говорить, як ти.

— І ти тепер місис Ілмінстер. Який же ж він?

— Великий, багатий і моряк. Командант нищильника десь там на океані. А ти? Жонатий?

— Ні...

Появився лорд Дерелд з гостями. Він, присадкуватий і не занадто товстий, виглядав, як князь церкви у цивільному одязу. Коли він ходив довкола, вітаючися з гостями, наче б перевіряв почесну сторожу, на його устах грала усмішка, і ця усмішка була найкраща в ньому. З ним прийшов Дон Меркінч, один з його головних редакторів, дуже важлива і впливова людина. Він пив при столі сельтерську воду, а Бетті й Елен попивали шампаня. По вечери жінки відокремилися, а Елен покурював файку та пив коняк. Лорд Дерелд подивився на нього критично й усміхнувся.

— Дон, — звернувся він до Меркінча, — оцей молодий чоловік прийшов з фронту... Що запропонуєте?

— Власне, в тім то й справа, що запропонувати, шефе, — сказав Меркінч.

Дерелд кивнув головою. — Ви, Стріт, з вашими переживаннями... можете нам багато дечого розповісти. Нам і читачам. Що, Доне?

— Я той самої думки. Чуєте, містер Стріт, що ви думали, що говорили, чого бажали, — ви, юнаки, що тепер вертаєтесь додому.

Елен вагався. — Це не так легко... — почав повільно. — Багато з них такі апатичні, просто цинічні...

— Слухайте, Стріт, я вам кажу, що ви маєте робити. Я видаю газети. А ваша мати казала мені, що ви давніше трохи писали. Я вас приймаю до редакційного штабу моєї „Газети“. Спеціяльний кореспондент. Побалакайте собі з молоддю, що вертається з армії, і пишіть, що хочете. Оце моя оферта.

Меркіч потягнув Елену в кут. — Дістанете 35 фунтів тижнево і на всякі видатки. Дванадцять тижнів гарантованих. Почнете в половині наступного тижня. Згода?

— Дуже дякую, — промимрив Елен. — Одначе я хотів би це наперед обдумати.

— Ми любимо жваву роботу і швидке рішення, але про мене — обдумайте і подзвоніть мені.

* * *

Герберт Кенфорд поїхав до Лембера. Була восьма, як увійшов до „Корони“ і побачив Доріс Морган. Вона була в товаристві і мала той самий яскравожовтавий шалик. За дві хвилини вже стояла коло нього.

— Сам? — запитала. — Може присядете до нас?

— Ні, дякую, забагато чужих людей. — По хвилині додав:

— Я властиво прийшов подивитися тільки, чи ви є тут.

— Направду?

— Я багато про вас думав...

Вона усміхнулася до нього. — Ну, то що тепер почнемо?

— Не знаю. Я ненавиджу коршемний галас.

Вона подумала хвилину: — Якби ви заждали десять хвилин, я вийшла б з вами. Заждіть надворі, добре?

За десять хвилин вона вийшла. Пішли мовчки вниз до Каналу.

— Ви досить поважні стали, — сказала вона.

— Здається, що так.

— Зовсім інакше, як усі інші... Я думаю, що буду вас або ненавідти, або... дуже-дуже любити... я ще не знаю, що саме.

Вони сіли і закурили цигарки. Він розповідав їй про свої справи. — Дивіться, мої батьки вже все уплянували для мене, купили господарство для моого брата, так що батькове господарство залишиться для мене — мені просто соромно себе самого. Все вийшло якось зовсім інакше, як я думав. Нам часто говорили, що люди дома теж змінилися. Я думав, що побачу це, як вернуся. Але тоді, як вони сиділи всі при столі, такі задоволені з себе і такі рішенні держатися старого, — хай там, хоч що стається з іншими, я відчув раптом, яке це все страшне. Може я й не повинен так говорити, це ж мої рідні, вони мене люблять і направду дуже добре для мене...

— Герберте, — сказала вона, — що ти там не робив би, а не дайся їм втягнути в спокійну вигідність. Ми всі належимо до спільноти, Герберте. Ми мусимо разом працювати і думати про всіх, бо інакше нічого з того всього не вийде, крім ненависті, нужди, вбивства...

— Думаю, що ти говориш правильно, Доріс. Я відчуваю те саме, хоч я, власне, тільки вернувся...

— Я знаю, знаю, ти хочеш мати трохи спокою... Це зовсім природне. Але тоді... тоді ти мусиш трохи більше боротися — для нас усіх. Але я вже мушу йти.

— Зажди! Я не хочу завжди перешукувати всі льокалі за тобою.

— Та ти ж знаєш, де я живу. В неділю пополудні?

— Так. Доброї ночі!

* * *

В п'ятницю вечором десь коло десятої Едді Молд плентався вздовж вулиці додому. Він не був п'яний, але й не був тверезий. Почував, що він зовсім збився з пуття. Блукав цілий день без пляну й цілі. Що не робив, все виходило навпаки. Один вечер у завошевленій кватирі під фронтом був кращий, як усе те, що тут переживав.

Прийшов ранок. Не було нічого на снідання. А піти в село купити щонебудь не був спроможний. Випив тільки склянку міцного чаю.

Аж перед вечором вийшов з дому. Пішов стежкою через горбок, що вела до Свенсфорду. І тут стрінув Герберта Кенфорда.

— Едді, що з тобою? — вигукнув Герберт.

— Ех, багато дечого! — потряс Едді головою.

— Я ще не бачив тебе таким прибитим, — сказав Герберт, взявши його за плечі.

— Все йде, як наперекір, — сказав Едді. — Я просто мав би охоту когось убити.

— Ну, Едді, ще так погано не буде. Я піду з тобою. Хочу побачити Елену, потребую його поради...

Вони пішли. Був ясний вечір. Небо було безхмарне, чисте й прозоре.

— Розкажеш мені все, Едді? Чи заждемо, аж побачимось з Еленом?

— Заждемо, — сказав Едді.

Це було саме тоді, як вони побачили авто. Герберт пізнав, хто сидів у ньому, піdnіс руку і закликав.

* * *

Того ж вечора Елен відвідав Бетті, яка вийшла до нього в зеленій сукні; її волосся було зачесане ззаду дотори.

— Так екзотично, — сказав Елен.

Вона сміялася. — Ти говориш так... схвильовуючи. Я хотіла, щоб підвечірок був такий же цікавий... але боюся, що не маємо багато чого їсти...

Він подивляв її дім. — Ти мусиш побачити мою маленьку віллу, — сказала, — вона чудова.

— Добре, запроси мене.

— Ти вже запрошений, любий...

Вони стрінулися поглядом. Вона таємнича усміхалася.

— Що маєш сьогодні робити? — запитала.

— Все, що маю зробити, то подзвонити до Меркінча. Маю йому відповісти, що приймаю пропозицію.

— Можеш говорити звідси.

Меркінч був короткий на розмову.

— Тут Елен Стріт. У справі пропозиції.

— Та-а-к. Приймаєте?

— Так.

— Добре, Стріт. Починайте у вівторок! Окей?

Коли він вернувся, Бетті чекала вже з кавою.

— Я собі подумала, Елене, що ми повинні це відсвяткувати. В моїй віллі. Надворі стойть моя машина. Ми задержимося коло вашого дому, і ти візьмеш собі деякі речі, добре?

Добігала шоста, як вона задержала авто недалеко Свенс-

форду. Він висів: — Я за п'ять хвилин, — сказав і побіг додому. На сходах стрінув Діяну.

— Я прийняв посаду в „Газеті“. Мушу їхати до Лондону, — брехнув.

— Вечором? — Вона видивилася на нього. Він побіг сходами догори і швидко потім вибіг. Бетті не виключила мотора. Вона почала собі підспівувати. — Мені весело, — сказала. — Мені теж, вигукнув він. — І стає мені що далі веселіше. — І ось тоді враз побачив їх на вулиці: сірий і бурій одяги.

— Затримай, Бетті, — закликав.

— Що сталося?

— Оці хлопці прийшли певно до мене, хотять бачитися зі мною. Мусиш затримати.

— О, так, — сказала вона трохи розсерджена. — Тільки швидко. Полагоджуй коротко.

Хлопці дивилися на нього, і Елен розумів їх погляд. Він так часто бачив такі їхні погляди в гарячих ситуаціях. Почував, наче б знову опинився в вогні бою і знов, що має робити.

— Ми мусимо поговорити, що?

— Так, друже, — сказав Едді з почуттям полегші.

— Хвилину, хлопці... Я зараз...

Він пояснив Бетті спокійним тоном: — Мені дуже прикро, Бетті, але я мушу. Бачиш, ми разом були на фронті.

— Це мене не обходить, — крикнула вона розлючена. — Я знаю тільки, що ти для мене більше не існуєш. На, маєш свою кляту валізку... — Авто проїхало повз Герберта й Едді й зникло. Елен узяв валізку. — Ходім краще до мене, там можемо бути самі. Думаю, що ми маємо собі багато дечого розповісти.

* * *

— Отже, — почав Елен, — що сталося? Можеш нам сказати?

— Так, коли можна, — відповів Едді. Він розказував свою історію від тієї хвилини, коли прийшов додому і побачив свою телеграму нерозпечатану на долівці. Не міг найти відповідних слів, але вони розуміли його. — Я нікого не обвинувачую, навіть своєї дружини, — закінчив він. — Все мене дратувало. Я просто не міг себе опанувати. І коли це далі так піде, Боже мій, я не знаю, що зроблю. Найкраще було б, здається, якби я міг вернутися до армії. Я думав, що вертаюся додому, а потрапив бо-зна куди. Я зовсім безрадний. Чи це моя вина, чи її?

Мовчали з добру хвилину. Потім Елен промовив звільна:

— Едді, хочу тебе щось запитати...

— Все, що хочеш. В чому справа?

— Справа в тобі і... в твоїй дружині. Допустімо таку можливість, що ніхто не знає про те, тільки ти сам це прослідив, чи ти тоді простив би її?

— Вона не повинна була того робити — сказав Едді поважно. — Тому, що я був далеко — ні, вона таки не повинна... Це зовсім не впорядку... Правду я кажу? Правда, дитина по-мерла... і так пішло одне за другим.

— І тут легко можна наробити дурниць, що? — сказав Елен, що собі щось пригадував, але старався того не показувати.

— Розуміється, я покартав би її, як слід, а тоді сказав би: Годі, забудьмо все, — ось, що я зробив би, — сказав Едді.

— Едді, — сказав Герберт, — це власне ти повинен тепер зробити.

Едді довго роздумував. — Можливо, що ти правильно говориш, Герберте. Але ми не могли б дальше тут жити. Що тим усім людям сталося?

— Мені здається, що я це можу пояснити, — сказав Елен. — Ти вертаєшся з армії, де був з друзями, яких добре знаєш, і з якими ти совісно виконував свій обов'язок. Але люди тут нічого з того не знають. Вони раз тільки об'єдналися були для спільноти акції — після Дюнкірхена, знаєш, тоді, як бачили, що небезпека близько. Але коли це почуття небезпеки минуло, вони знову пустилися йти кожний своєю дорогою. І сьогодні вони мало що інші, ніж були перед війною. Зате ти став інший, — ось в чому справа. І ти сподівався чогось, чого власне нема.

— Елен правильно говорить. Але не всі такі. Деякі розуміють, що ми почуваемо. І вони на нашому боці. Хтось сказав мені, що я не робив би, я не повинен дозволити людям зробити себе тепер вигідним, без журнім і тим перешкодити собі роздумувати; і дати себе переконати, що ми могли б дальше те саме робити на старий лад, не турбуючись тим, що станеться з іншими людьми. Вона — маю на думці ту особу — казала: ми є в дійсності один від одного залежні, хочемо ми того, чи ні. І коли ми не думаємо один про одного та один для одного не працюємо, тоді з того всього нічого іншого не вийде, як тільки ненависть, нужда і вбивство...

— Ніхто ще до мене так не говорив, — промінив Едді, — хоч я й говорив з різними людьми...

— І хто це був? — звернувся Елен до Герберта.

Герберт дивився перед себе. — Одна дівчина, з фабрики літаків, яку ми стрінули в гостинниці в Лембери. Вона, молодець! — додав, і розповів друзям усе, що сталося. — Я не хотів би, щоб ви думали, ніби я критикую моїх батьків, вони добре думали щодо мене, і я не хотів би їм бути невдачний. Але це, як казала Доріс, це не те, що треба. Війна показала нам, що ми не тільки про себе самих можемо дбати. Я просто не можу того стерпіти, коли мій батько і брат розмовляють, наче б нас ніхто в світі більше не обходив, окрім нашої власної сім'ї. Це так було перед війною, і куди воно нас завело?

Вони мовчали. Золоті смуги на небосхилі зблідли, надходила ніч. Зелень лук посіріла. По хвилині Елен сказав: — А тепер хочете почути мою думку? Думаю, що ви прийшли саме в найвідповіднішу хвилину. Я вже був близько того, щоб повестися, як ідіот. Я вже мав прийняти посаду в „Газеті“, — він розповів ім про свою стрічку з Дерелдом і Меркінчем, про телефонну розмову.

— Я тебе не розумію, Елене, — сказав Герберт. — Ти ж не міг би писати те, чого вони хотіли.

— Я знаю. Якби до діла дійшло, я не міг би того робити. Кляса, до якої вони належать, т. зв. „товариство“, вже своє відхазяїнували. Лорд Дерелд і його люди мають ще деяку силу. Але ми мусимо скакати, як він грає, або виступити проти нього і проти всіх, хто з ними.

— Це мені подобається, — сказав Герберт. — Життя — це

серйозна справа; це ж усе, що ми посідаємо, і ми не можемо собі дозволити грatisя з ним.

Едді усміхнувся. — Так, для тебе воно завжди було поважною справою.

— Так, і тобі воно здалося не дуже веселим, як я тебе сьогодні стрінув, — сказав Герберт.

— Слушно, але тепер воно вже в мене налагоджується, — сказав Едді.

Елен продовжував. — Ти розумієш мене, Герберте? Я натрапив на тих людей, які думають, що вони можуть завернути час; що вони пробудяться одного дня, і буде знову 1905 рік. Я не маю з ними нічого спільногого. Це я зінав. І тому я не можу писати для Дерелда отих дурних нісенітниць.

— Доріс казала: „Боріться!“ І тепер я бачу, скільки вона мала слухності.

Настала мовчанка. Перервав її якийсь жіночий голос. Елен зірвався, заскочений: — Діяна? Обидва хлопці встали також і видивилися на неї.

— Я не хотіла перешкодити вам, — сказала. — Я Еленова сестра.

— А це Герберт Кенфорд і Едді Молд. Ми були разом на фронті і разом вернулися.

— Я підслухувала вас кілька хвилин, щоправда я тому не винна, але ви так голосно говорили — я думала, що ти поїхав до Лондону і хотіла побачити, хто це в парку... — Вона звернулася до обидвох хлопців: — Я втратила чоловіка на війні, він був у королівській повітряній флоті. Відтоді мені нелегко було, я не знала, що мені діяти. Елен теж якийсь такий змінений... Я дуже журилася. Ми завжди все спільно обговорювали, але тепер, тепер я знаю, чому ти мені такий змінений видається, Елене. Я знала, що щось було не гаразд...

— Вибачай мені, — сказав Елен, — я не хотів тобі робити прикости.

Вона усміхнулася і похитала головою. — Я зрозуміла, — сказала вона вагаючись, — що ви всі розчаровані, незадоволені, нещасливі. Але, як мені здається, кожний з іншої причини. Я не знаю, що ви могли б робити, маю на думці щось спільне...

— Ми це мусимо виявити, — сказав Елен. — Все, що ми напевно знаємо, це те, що ми пізнали в останніх кількох днях. Я, наприклад, відкрив, що наша кляса не може більше існувати, як упривілеєна кляса.

— Зовсім правильно, — сказала. Потім звернулася до Герберта: — Ця дівчина, яку ви знаєте... я дуже хотіла б побачити її і поговорити з нею.

— Можливо, що вона видається вам зразу нестерпною.

— Можливо. Але я дуже радо поговорила б ще з іншою жінкою, — сказала.

Едді набрав тепер отухи. — В мене вийшла трагедія з дружиною... це значить, ми мали дитину, яка померла, і це її збило з дороги. Я хотів би, щоб замість мене ви поговорили з нею.

— Дуже радо, якщо це поможе. — Потім вона звернулася імпульсивно до Елена:

— Ти казав, що ми вже докінчені. Але це мені не зовсім так виглядає. Ось вони обидва прийшли до тебе, а містер Молд

бажав би, щоб я поговорила з його дружиною. Це значить, що ми ще не зовсім належимо до старого лахміття.

— Ні, ми ще не є докінчені, — сказав Елен, — коли не замкнемось у собі. Ми теж належимо до народу. Ми тільки не повинні потрапити в туник, а повинні ходити головною вулицею. Ми не повинні намагатися дерти все тільки для себе, чого не дістають маси. Людям, що стоять собі обіч, безпеки жадної нема.

— Ні, сказав живо Герберт, — нема. Я це теж відчував, як батько робив мені пропозицію.

— Він робив для вас щонайкраще, — сказала Діяна; вона уявляла собі батьків на господарстві, як вони укладають пляни для свого сина.

— Я це знаю, — додав Герберт, — але цього замало, що окремі родини і малі групи намагаються дбати тільки про себе і зовсім не думають про інших. Це вже належить до минулого.

— Він добре говорить, — сказав Елен. — Ми находимося всі на тому самому кораблі; або будемо його разом скеровувати до берега, або всі підемо на дно. Маємо такий вибір, як у 1940 році. Тоді ми мали до вибору: або просити замирення, або боротися далі, щоб, поставивши все на одну карту, все врятувати. Ми вибрали останнє, це було добре й гаразд. Тепер ми знову стоїмо перед такою проблемою... Мусимо мати до народу довір'я і спочутливе зрозуміння. А вибір такий: або земля стане незабаром могилою для людського роду, або вона буде врешті його батьківчиною, де люди житимуть у мирі і могтимуть працювати для спільнога добра.

— Го, го! — вигукнув Едді, — ти певно хочеш бути проповідником або послом?

Елен засміялася: — Діяно, чи найдеться щось дома з'їсти?

— Небагато, але я можу зробити чай і хліб з маслом.

— Ходіть, хлопці! — Він повів їх через темний парк до будинку, з якого крізь відчинені двері вітав їх промінь світла.

(Переклав Б. Николин)

Бернарда Шова запитали раз, що він думає про основника екзистенціалізму Ж. П. Сартра.

— Маю враження — відповів Шов, — що Сартр занадто багато займається чужою творчістю, тому не мав ще часу зайнятися своєю.

До Ф. Ведекінда прийшов судовий екзекутор зайняти деякі речі за незаплачений чинш, чи податок.

— Будь ласка, добродію, займіть місце, — сказав Ведекінд. — І мусите знати, що це належить в мене єдине, що Ви можете зайняти.

З КНИГИ „ГІСТЬ І ГОСПОДА“

* * *

Лип, буків і дубів порожні снасті
Словняє лист — і сяє далина.

Там, де ряди дерев були сітчасті,
Зеленим морем розлилась весна
І знову шле в ненаближенне зови, —
І сині побліски її жезла
Ведуть тебе в сторадісні онови,
Шо їх ніяка осінь не найшла.

Як зняти з загадки одвічні шати
І сяючих оман спізнати зміст?
Чи випадає радості приймати,
Коли їх завтра почорніє лист?

Знання є дар високої опіки —
І ти питання кидаеш в весну,
Благаючи... Воно пішло навіки
В німу, тугу, зелену глибину.

* * *

Весняний молодик, безсиявий і янтарний,
Різьбився в небі запашнім,
І східня грація і спогад легендарний
Манили невимовно в нім.

Як з наростанням літ міняється минуле!
Як дивно сниме і буваль
Злилися — і свої відрубності зімкнули
В єдину суть, в єдину даль.

Ніколи не була моя нога в Багдаді,
А він, весняний молодик,
Згадав мені, що там, в охмеленості радій,
Прожив я свій юнацький вік.

* * *

Над світом є незнана нам свобода;
Внизу є теж — не тільки там — свобода.
В просторах море ходячи не скутих,
Всім повістує берегам: свобода!
І в літній день перебліски сліпучі
На ріках обвіщають нам: свобода!
І ліс, екстазою понятий в червні,
Вручає гойну дружбу нам: свобода!
Ти, серце — наше людське більне серце,
Чому так рідко мовиш нам: свобода.

* * *

AUTUMEN DUX MEUS

Минули соняшні, високі дні,
Пора довір і дзвінкоусних прагнень —
В закутій прочуттями тишині
Триває уділ смутнооких збагнень.

Твій вождь є жовтень, ти — послушний гриль,
Для тебе він нещедрістю користен...
Спадає з охололих верховіть
Плід міdnозвучних і суворих істин.

Юрій Косач

З НОВОЇ ЗБІРКИ „ПІЛ СУЗІР'ІВ“

ВІЩУЙТЕ РАНОК

Уста — на пінній хвилі стала німовна,
уста — родітє мислі синій блиск,
вітрила хмар шепочту молитовоно,
про горній шлях до осяйних отчизн.
Віщуйте ранок — птиці, зорі, хвилі,
уста знімлі крицею скорбот;
червоні роси впали на вітрила:
надія тим, хто жебротою горд.
Відійди. Прокажи непомітно: не хочу.
Стань мов осінь. Тверезо: люби.
Ти не знаєш хіба, що надія це злочин,
що палитиме в попіл і крицю клятви.

* * *

ПАНІ З ФЛОРИДИ

Протинаючи безвість, замислене небо,
наче янгол немстивий, нехмурий отой,
розсилаєш цілунки, мов зорі вогнево,
дорога, заобрійна, о, чайко, мето.
Може — плач. Може — згага, ненависть.
Може пізне признання, таке ж, каяття.
І киновар коси, наче вітру ласкавість
приворожить, нарешті, нуду життя.

РОЗЛУКА

Останній зрив напруг і з зойком я зірвав
Ланцюг, що наче пса, мене прип'яв до тебе,
До скочистих спокус,

розжеврілих неслав,
Які гудуть про чорну хіть
розкотистий молебень.

Зелений блиск очей я з люттю переміг
І спрагу

й несит —
каламутъ отруєного тіла,

Не заманить мене
заголеність смаглявих ніг.

Лукава ваба уст
спинити не зуміла б.

Живеш паплюжністю й клейка ти будеш, наче гній,
Із тілом потолоченим кульги,

з червивою душою скуки,
Розкошланого чупру бовт вкриватиме брудний завій

І стратиш чар і яд,
як виломлений черен у гадюки.

Це не віщунство, в глиб вир крові засмоктав проклін,
Це розтинає в ніч глуху майбутність гострий розум,

Куди тебе, блудну, затягне первородний гін,
В якім риковиці ще жмаком будеш ти,

в яку юрбу ще ввійдеш зловорожу.

Несхитна доля на весні гарчала під одчай,
Та вижерла осінна ржа

всі любоці і згуби
І скорше вирізав би я

з тобою серця вовчий пай

Або розцілував би грань
ані ж мальовані безстидно губи.

В мутне тремтіння я вstromив безжалісно ножа
Бо прагну подиху

далекого простору,
Щоб вирівнявсь обрив,
зірвалась кам'яна межа
І безконечність простяглась
для спрагненого зору.

Я хочу повного життя,
життя, мов гураган,
Я прагну радощів морів,
веселости в блакиті,

Як вдарить
вербель
на алярм,

бліск провертить розорами палань,
На зустріч хочу

піднести п'ястук
у цій рокованій добою миті.

Благословлю новий пожар,

який струсне світ святом боротьби,
І mrію, щоб останній навіть віддих
Був іскрою
 й палав,
 щоб ще орав карби
Глибоких ран
 або помчав на звіди;
Щоб очі тоскно вп'яті вдаль
 нанизували на рожен,
Немов дві копії вогнисті і нещадні.
Щоб десять кігтів,
 скривлених ножем,
Ще жакували
 в зненавиді владній.
Що ж ти дала?
 Який будила крик?
 Ти лиш кусала, мов змія.
В душній любві,
 в брехливім гвалті,
Тепер стрясаєшся до дна,
 суха і гола, мов війя,
Поволі тонеш у намул,
 падеш між недопалки.
Колись зведе сова
 нас у порожну,
 примхувату мить
І ти здивуєшся чому
 любов безмежна спопеліла.
Мовчазний буду я
 і з усміхом скінчу:
 ну, цить!
Минулого не пожадай,
 затертого не збережем
І серцем не поділимось, немов коржем,
Даремні ж бо твої байки
 про чисту душу
 і гріховне тіло.

Слова часто закривають думки, але ще частіше розкривають дурноту.

*

Не треба інших учити правди, бо зроблять з тебе дурня.

*

Кохання є щораз новим будуванням повітряних замків на земних руйнах.

*

Що більше пізнаю людей, то більше стаю антидарвіністом. Людство не походить від одної мавпи, але від цілого зоологічного городу.

*

Б. Нижанківський

МОЛИТВА

Тугу нашу, Господи, благослови, що з нею,
наче з костуром своїм жебрак, минаємо стовпи
придорожні, в невідомі ведені Твоєю
волею. І Ти у камінь тугу цю перетопи,
хай благословений буде камінь цей, як зброя
наша, що іще остання залишилась нам. Нехай
безборонними не будемо. Щоб встояв
кожний в зустрічі рішальній.
Господи, благословляй!

1949.

* * *

Підносиш, пілігриме, смуток свій
в тривожну височину, і молишся. Слова —
немає більше слів. Тяжіє вогкість вій
утиші, що у ній шумлять лиши дерева.
Твій смуток, наче дикий виноград,
що при шляху в терпкій схилився ваготі.
Послухай: це шумить твій гетсиманський сад,
де молишся своїй великій самоті.

1950.

* * *

Слово відцвіло давно.
Слово — зжовкле листя. Ніч,
день, — здається, що воно
вічність під ногами. Річ
зайва. Безпотрібна вже.
Слово, що початок. Світ —
камінь. І не береже
каменя ніщо. Це бід
вагота лежить. Навколо
листя. Листя, що було
словом. Жде в напрузі слух
надаремно. Висне зло
мяковиням. Більш нема
слова. Листя шелестить
мертвим шелестом. Німа
дише просторінь. Блакить

хилиться. О, слово, твій
хто відродить скін? Куди
листя рознесе прибій
виху? Стіл важких сліди
вкрили землю. Чи цвісти
вже ніщо не стане? Це
суд і присуд. Буде йти
далі, вперто йти — лице
без очей: людина. Де
спиниться вона? Шлях
вивернутий дном. Не жде
тинь дерев. А на устах,
стиснутих і сірих піт
застигає. Відцвіло
листя. Листя впало під
ноги. Слово, що було.

1950

ПАМ'ЯТІ ОЛЬГИ БЕСАРАБ

В понурій темряві, вночі,
Десь глухо брязнули ключі
В тюремних мурах міста Львова,
І хтось, йдучи, звалився з ніг,
Шептав, упавши на барліг:
— На допитах Бесарабова! —
І нагло знявсь тривожний крик,
В тюремну тишу влав, проник, —
Страшний зловіщий крик розпуки.
Той крик замовк, знімів, затих,
Лиш бряэоти кайдан важких
Дзвеніли у темниці муки.
Крик знов потряс тюремний мур.
Хтось шепнув: — Келія тортур...
Не зрадила нічим, нікого...

А рано хтось десь бачив кров
На ланцюгах важких оков,
На криці плит стола важкого.
В ряді йшли в'язні на прохід,
І бачили лиш Ольги слід,
В подвір'ю Ольги не видали.
Й озвався в'язень-бойовик:
— Друзі, вночі ми чули крик!
Кати її закатували!
Озваласьтихо з-поза крат
Одна з ув'язнених дівчат,
Що крилися у сірих тінях:
— Померла Ольга, але нам,
Бійцям, повстанцям і борцям,
Зродилася жінка героя!

Шарль Бодлер

КРАСА

Мов камінь — сон, о смертні, я прекрасна,
на грудях, лиховісних для жаги,
таю я джерело німе надхненної снаги,
що раз осяяне, ніколи не погасне.
В підхмар'ях синіх, я мов сфінкс, царюю,
лелію в серці сніг і лебедя крило,
тривким пов'язую я лінії вузлами,
не знаю смутку я, ні радости отруї.
Мій гордий лик ясніє в різьбах горніх,
йому несуть охоче в строгий бран
своє призначення поети непоборні,
надію їм бути — мій талан,
бо маю я чудесний дар для них
очей, що вічності свічада осяяні.

Переклад Ю. Косача

Мої спогади про Миколу Зерова

Року 1916 у зв'язку з евакуацією київського університету, викликаною наближенням фронту до Києва, я, не маючи засобів до життя в самому Києві, вирішив шукати якогось заробітку „на виїзд“ і через деякий час одержав пропозицію їхати в м. Кролевець на Чернігівщині до однієї родини в ролі репетитора. Я був тоді студентом сьомого семестру і, опинившись у Кролевці, інтенсивно готувався до іспиту, що його мав складати на весні в Саратові, куди був перенесений київський університет. А разом з тим я знайомився з побутом і мовою кролевецьких міщан і селян з навкільних сіл. Діялект місцевої людності дуже різнився від мови Правобережної України, де я прожив своє дитинство і юнацтво. Варто згадати тут, що селяни Кролевецького повіту ділилися на дві категорії: селян з діда-прадіда і селян, що їх предки були козаками; остання категорія не зазнала кріпацтва. Кролевець славився своїм ткацтвом. Пригадую собі кролевецькі рушники, виконані з перевагою ясночорвоного кольору; на них були виткані стилізовані двоголові орли з розгорненими крилами — очевидний вплив державного герба російської імперії. Я заходився збирати матеріали з місцевого фольклору, записуючи все те, що вражало мое правобережне вухо.

В Кролевці жила тоді родина Миколи Зерова, і коротко-часне мое перебування в цім повітовім місті Чернігівщини подарувало мені знайомість із згаданим видатним сином нашого народу. Одного разу місцеві українські інтелігенти, з якими я познайомився, повідомили мене, що Микола Зеров має виголосити доповідь на тему: „Життя і творчість І. Франка“. Микола Зеров був тоді молодим викладачем чоловічої гімназії в м. Златополі на Київщині і приїхав до Кролевця на ферії.

Для сонного Кролевця, в якому навіть воєнні події відчува-лися дуже мало, це було справжньою подією. Щоправда, ця по-дія відбулася без розголосу, конспіративно: час був воєнний, і поліція безумовно не дозволила б будьяких зборів українців.

Лекція відбулась в домі Дубницького. Між іншим, і оселя і симпатична садиба були типово українськими. Сам Дубницький тоді вже не жив, і будинок володіла вдова. Варто згадати тут, що син Дубницьких, київський гімназист, загинув пізніше в бою під Крутами.

В одній з просторих кімнат зібрався кролевецький український актив. Кількість присутніх не перевищувала десяти. Серед них треба згадати студента Авраменка, якого іноді називали також Дубницьким (гадаю, що він був позашлюбним сином покійного). Авраменко згодом грав — після лютневої революції 1917 року — помітну роль в політично-громадському українському житті в м. Кролевці.

Тоді я побачив М. Зерова вперше. Побачив і почув. Не пам'ятаю тепер основних думок доповіді — занадто багато часу минуло від того дня. Але й досі живо пригадую загальне враження, той чар, що його справляв Микола Зеров і на мене, і на решту слухачів. Чудова українська мова, майстерність викладу

і глибина думки створили своєрідну музику, яка ще й тепер лунає в моїй душі без більшого напруження пам'яті.

Вітоді я почав зустрічатися з Зеровом і розмовляв з ним на літературні теми. В той час я був під враженням „Енеїди“ Котляревського і „Лиса Микити“ Франка і при нагоді висловив Зерову своє захоплення цими творами. Вислухавши мене, Зеров зауважив: „Так, але майте на увазі, що „Енеїда“ і „Лис Микита“ є лише шаржі“.

В Кролевці була чоловіча гімназія. Микола Зеров говорив, що атмосфера цього навчального закладу йому не до вподоби, а про директора гімназії, пана С., озивався, як про „істинно русського человека“.

Одного разу мені довелося випадково бути на гімназійному вечорі, і я переконався щодо слухності характеристики, даної М. Зеровом. Там виконували патріотичні російські пісні і декламації-вірші, в яких вихвалювали населену численними народами російську імперію. Один з віршів, пам'ятаю, кінчався словорядами: „Да зравствует Россия, общая нам матъ!“

Один чи два рази був я і в домі Зерових, але запам'ятив лише постать батька Миколи Зерова, вже тоді сивої людини, інспектора народних шкіл Кролевецького і Конотопського повітів, „статського советника“ і завзятого мисливця.

Я не помічав тоді в М. Зерова захоплення античною літературою. Розмови наші оберталися лише в колі україністики. Але, можливо, що Зеров просто уникав „класичних“ тем, не вважаючи, що вони могли б мене цікавити. А про те, що я, природник, люблю античну літературу, сказати мені не випало нагоди.

Наступного 1917 року київський університет реевакуйовано з Саратова до Києва, і того самого року я покинув Кролевець.

За час існування нашої державної самостійності я бачив М. Зерова в Києві лише раз чи два, і то похапцем. Він викладав тоді латинську мову в другій українській гімназії ім. Кирило-Методіївського Братства.

Року 1920 я знову виїхав з Києва, і наступна зустріч моя з М. Зеровом відбулась у серці землі Української в 1924 році після повернення нашого вченого і поета з Баришівки, куди його загнали київський голод і руїна. Микола Зеров викладав тоді в Київському Інституті Народної Освіти, в Художньому Інституті і, якщо не помилуюсь, на вчительських курсах імені Грінченка. Його ім'я було відоме тоді широким колам українського громадянства. Глибокодумний літературознавець, великий ерудит і витончений поет, він свою славу завдячував ще одній обставині: своєму першорядному лекторському дарові. Найулюбленішими темами лекцій М. Зерова були Шевченко і Леся Українка. В Художньому Інституті захоплення слухачів було таке велике, що під час лекцій М. Зерова лекції з інших предметів не могли відбуватися: всі студенти йшли слухати лекцій з української літератури. Щоб не „зривались“ інші лекції, вирішили перенести предмет М. Зерова на останні години в розкладі.

Якось при зустрічі з М. Зеровом я запитав його, чи є молоді талановиті українські поети. На це він відповів, що початкуючих багато, але все, що пишуть вони, маловартісне. „Правда“, — додав М. Зеров, — „один молодий поет надіслав недавно мені

свій вірш, який мені дуже подобається. Може з нього щось буде".

Люди різних фахів, ми зустрічалися лише випадково. Це траплялося здебільшого на вулиці. Ще здалека побачивши мене, М. Зеров переходив на другий бік вулиці, щоб „погомоніти“ зо мною. Він уже знов про мою любов до античної літератури й охоче ділився зо мною своїми досягненнями в цій ділянці. „Оце я недавно переклав з Н.,“ — заявляв він і, проказавши напам'ять латинський оригінал, потім декламував свій переклад. Його відмимо тішило мое захоплення, і подібне повторювалося при наших зустрічах досить часто. Одного разу, коли я висловив метрові нашого неокласицизму свою глибоку пошану також до його власних поетичних творів, він завважив: „Ta хіба я поет, — я лише перекладач!“

Микола Зеров ставився до мене як до приятеля і колеги щодо фаху, і це мене навіть дивувало трохи, бо взагалі до природників він не дуже був прихильний. „Що вони, ботаніки, розуміють в античній літературі?!“ — висловився він в розмові зо мною.

Одного разу я попросив Миколу Костевича дати мені російський, пера Жуковського, переклад „Іліади“. Він сказав, що може подарувати мені переклад, бо в нього є два примірники, і попросив мене завітати до нього.

М. Зеров жив на Фундукліївській вулиці. Недільного дня я прийшов до нього. Привітавши зо мною, господар дому показав на п'ятилітнього хлопчика, на якому була українська вишивана сорочка, сині штани, червоний пояс і сіра смушева шапка, і сказав: „Це мій син“. На мое питання, як звати сина, Микола Костевич, усміхаючись, відповів: „Його звать Котиком, але тепер це не Котик, а український козак, і звать його Федьком. Завтра він матиме інший одяг і тоді знову зватиметься Котиком“.

Змальовуючи Миколу Зерова як людину, варто підкреслити його особливо чарівну рису: незвичайну простоту, сполучену з шляхетністю високого рівня, „ідеальність“, так би мовити, його вдачі. Талановитість і духову міць було знати в його словах, в його руках, в усій його поведінці. Яким характеристичним було для Миколи Зерова те, що французи звать esprit, і як це чарувало тих, хто мав радість знати його біжче!

Близкуча індивідуальність Зерова в умовинах совєтського „лібералізму“ 20-их років знаходила якщо не стовідсоткові, то все ж значні можливості для свого вияву і розгорту. Але кінець 20-их років приніс різке загострення окупантського режиму. Розпочався широко запланований розгром української нації. Зокрема інтелігенція, її авангард, стала об'єктом жорстокого терору, одним з етапів якого був відомий процес СВУ.

В період СВУ (1929—30 рр.) Миколі Костевичу пощастило не бути заарештованим. Чи треба це пояснити тим, що тодішнє ГПУ рахувалося з незвичайною його популярністю і одночасно вимушенню було зважати на ту обставину, що М. Зеров не був заангажований політично за Визвольних Змагань? Але, так чи інакше, існування одного з найвидатніших представників української інтелігенції було отруєне в кардинальний спосіб. В пресі почалося розгнуздане цькування М. Зерова, посипались погрози,

брутальні наклепи, обвинувачення в „контрреволюції“ на літературному фронті... Прочитавши одного разу чергові інсинуації на М. Зерова, я, зустрівши його на вулиці, дав йому відповідну інформацію. Микола Костевич ще не мав нагоди прочитати дану газету, і я побачив, яке важке враження справило на нього мое повідомлення.

„Врага ставілі на колені“. Миколі Зерову запропонували виступити на зборах колективу Київського Інституту Народної Освіти і висловити свій осуд заарештованим у справі СВУ, серед яких було багато його знайомих і друзів. Відмовитися від цього виступу М. Зеров не міг — якщо хотів залишитися на свободі... Професор Н. Н., який був присутній у залі, оповідав мені, що М. Зеров був блідий, як крейда. Так знущалися большевики з тих, що були гордістю і цвітом нашої країни!

Дізнавшися про арешт брата Миколи Костевича — Михайла, я під час чергової зустрічі запитав його: „Чи правда, що Ваш брат сидить?“ — „Мишок?“ — сказав він. — „Так, і вже його допитували, та ще й „з пристрастем“.

Пекло, створене для М. Зерова, тривало кілька років, вкрай розладнало його нервове здоров'я і закінчилось арештом на весні 1935 року. Арешт відбувся в Москві: Микола Зеров, якому було заборонено викладати, мусів, шукаючи засобів до існування, податися за межі України і покинути так палко люблений Київ. Наступного, 1936 року М. Зерова заслали на десять літ, і відтоді до мене доходили лише випадкові чутки про його перебування на страшних Соловках. На одній науковій конференції Української Академії Наук мені приватно переказали, що Микола Костевич помер на засланні. Ця вістка потрясла мене. А не міг залишатись далі на конференції і пішов додому. Мене душили сліззи, я почував, що втратив частину свого існування...

Володимир Блавацький

Три роки Львівського Оперного Театру

ДРАМА

Ще за сов'єтської влади ми мали підготоване сценічне оформлення до „Ой не ходи Грицю“, яке проектував мистець Борисовець. Тепер же І. Стадник докінчив свою поставу і незабаром львівські глядачі мали змогу побачити на сцені цю п'єсу. Найбільшою цінністю в ній були дуже гарні декорації Борисовця, зокрема перша дія, яка просто хапала за очі. Не менш гарні були й народні костюми, дуже вірні стилево і дбайливо підготовані. Щодо самої постави цієї п'єси, то про неї можна було дуже сперечатися. Та й не всі актори справлялися із своїми ролями задовільно. Особливо ж талановитий Геляс не зумів перемогти всіх труднощів ролі Гриця, в чому було мабуть чимало вини й самого режисера. Та не зважаючи на деякі режисерські й актор-

ські недоліки п'єса мала немалий успіх і втрималася в репертуарі цілих три роки.

Отак ми й почали діяльність драматичного сектора Львівського Оперного Театру традиційним „Грицем“. Але нам хотілося поставити п'єсу, що була б співзвучна тодішнім настроям громадянства, яке ще дурило себе надіями, що може все таки за допомогою ворогів Росії повстане українська держава. Ці ілюзії швидко розвіялися, але в дану хвилину ввесь нарід горів національним піднесенням. Тому до цього моменту дуже добре підходила п'єса Б. Лепкого **Батурин**, і я вирішив відновити її на сцені львівського театру. Вистава мала справді величезний успіх. Маси народу відходили від каси, не маючи можливості купити квитка. На жаль, п'єса довго не вдержалася, бо вона не подобалася новим окупантам наших земель. Не подобалася їм самостійницько-державницька тенденція п'єси, тому вони наказали п'єсу зняти — щось по дванадцятій виставі. Наскільки німецька пропаганда була підготована до походу на Схід свідчить бурхлива сцена, яку мені зробив шеф німецької пропаганди у Львові Райш. Він робив мені гострі докори, що ми показуємо на сцені російських козаків, тоді як Німеччина веде війну з Росією. Я відповів йому, що в Батурині показані власне українські козаки, що так само боряться з Росією.. — „Що ви мені говорите, — була відповідь німецького пропагандиста, — кожна дитина знає, що козаки це росіяни“. Нема дива, що при такій підготовності німецької пропаганди похід на Схід мусів закінчитися катастрофою.

З театру ім. Лесі Українки залишилась нам у спадку ще одна недокінчена вистава, яку ми вирішили тепер поставити. Це був „**Скупар**“ Мольєра. Я взявся її викінчити і мусів немало поправляти над нею, бо молодий режисерський аспірант Шейно (вихав з сов'єтською армією), який її мав ставити за сов'єтських часів, підготував її дуже недоладно. Поставу треба було дуже багато переробляти та заводити різні зміни. Та врешті ми її виставили. Я грав ролю Гарпагона на зміну з І. Стадником. Стефа Стадник, Л. Кривіцька, Горницька, І. Гірняк, Лісненко, Геляс, Паздрій, Ясінський, Антонишин та Яковлів творили гарний ансамбль акторів „**Скупаря**“. Н. Лужницька, М. Копистянська, І. Рубчак брали також участь у виставі, як дублери. Стилеве оформлення Борисовця підсилювало успіх вистави.

Черговим завданням нашої драми було відновлення Стефанікової „**Землі**“, до якої підготовляв сценічне оформлення мистець Ласовський. Шкода тільки, що він не зумів використати в ньому всіх можливостей, які ця інсценізація давала. Проте інсценізація успіх в публіки мала.

Ще в міжчасі Б. Паздрій поставив легку й веселу й досить успішну комедію „**Мужчина з минулім**“, а потім ми взялися до дуже цікавої п'єси з сов'єтського життя.

По відступі сов'єтської армії, прийшов до мене доцент львівського університету К. Гулало, і заявив, що він має п'єсу, яка змальовує часи голоду на Україні в 1933 р. Прочитавши цю п'єсу, я побачив, що при відповідній перерібці з неї може вийти цікава вистава. Автор погодився на перерібку, і ми незабаром взялися її ставити. Між тим автор поїхав до Києва і вже не вернувся, бо за кілька тижнів після того німці його „помилково розстріляли“.

П'єса називалася „Тріумф прокурора Дальського“. Я намагався не йти по лінії дешевих ефектів і нагогошування страхіть, а навпаки, шукав психологічної правди та глибшої ідеї твору. Здається мені, що незвичайний успіх вистави лежав саме в цьому підході. Пізніше Літературно-мистецький Клуб у Львові влаштував т. зв. „Літературний суд“ над прокурором Дальським і підтверджив, що це був правильний підхід. Це було ще одним виявом признання, яке здобула собі п'єса К. Гупала в широких колах нашого громадянства.

Постава „Тріумфу прокурора Дальського“ виявила також досить високу вартість нашого акторського ансамблю. При таких сприятливих умовинах праці наші актори росли творчо з вистави на виставу. Віра Левицька в ролі героїні Поліни Бреславець виявила нові, небачені ще в ней, багаті засоби сценічної гри, а її дублерка, молода акторка Ліда Шашарівська також добре виконала своє важке завдання. Годі перечислити всіх виконавців, бо в п'єсі приймали участь майже всі драматичні актори нашого театру і всі створили низку цікавих сценічних образів. Варто хіба підкреслити Б. Паздрія в ролі Смолярова. Особливо чітка й переконлива гра цього актора визначалася навіть в дуже добром ансамблі. Я грав заголовну роль прокурора Дальського.

Після того режисерський асистент А. Яковлів поставив народню п'єсу „Ніч під Івана Купала“. Завдяки гарним декораціям, костюмам, великій кількості хорів, дуже гарним танкам нашого балету на непоганій грі акторів, з-поміж яких вирізнялися особливо Кривіцька і Степова, мала ця невеликої літературної вартості побутова п'єса неабиякий успіх. Однаке її поставник А. Яковлів покинув незабаром після того львівський театр і перейшов до Станиславова на мистецького керівника станиславівського театру. З жалем ми відпустили від себе такого актора, як Яковлів.

Незабаром Б. Паздрій взявся ставити відому віденську комедію братів Шентанів „Схоплення Сабінянок“. Ми взяли цю комедію тому, що серед громадянства дуже відчуvalася потреба якоїсь легкої комедії, особливо ж на недільні пополудневі вистави, а „Схоплення Сабінянок“ дуже на це надавалася, тому й мала певний успіх.

Під кінець 1941 року, коли Харків опинився в руках німецької армії, приїхав до Львова відомий драматичний актор, бувший березілець, Йосип Гірняк з дружиною, відомою акторкою Добровольською. Я знав Гірняка ще з часів перебування в „Березолі“, де він був один з головних акторів. По арештуванні Курбаса Гірняк швидко теж попав в руки ГПУ і дістав три роки концентраційного табору на далекій Півночі. Якийсь час він там вів таборовий театр, в якому й залишився ще по тому, як скінчився його засуд.. Лишився „добровільно“ ще чотири роки, відбувши трирічне примусове заслання. І тільки в 1940 р. відважився вернутись на Україну, де дістав працю мистецького керівника в київському Театрі Юного Глядача. З Києва евакуювався потім до Харкова, а в Харкові заховалася, чекаючи приходу німців, і врятуувався. Після короткого побуту у Харкові, де почав був організувати український театр, переїхав до Львова і приступив до співпраці в львівському театрі в характері актора й режисера.

З ним була і його дружина Добровольська, яка теж збільшила гурт наших драматичних акторів.

Приїзд Гірняка до Львова був дуже корисний для львівського театру, особливо ж коли мати на увазі його режисерську працю. Питання режисерії було в нас дуже пекуче. Й. Стадник якось не міг пристосуватися до вимог великої сцени, тимто й великі гуртові сцени справляли йому нераз дуже серйозні труднощі. Також і П. Сорока не звик був працювати режисером на великій сцені, однаке режисерська праця обидвох цих театральних діячів, була для нашого театру дуже корисна. Але питання ще одного доброго режисера було від самого початку існування театру дуже актуальне.

Приступивши до праці, Гірняк вибрав на першу свою виставу комедію М. Куліша „**Міна Мазайло**“. Колись я ставив цю п'єсу в театрі ім. Тобілевича, і тоді вона мала досить великий успіх. Тепер мені дуже цікаво було побачити „Міну Мазайло“ в іншій поставі, а власне в Гірняковій, бо Гірняк брав участь у прапрем'єрі цієї комедії в „Березолі“ (ставив сам Лесь Курбас). Колишня Рина в моїй поставі — Л. Кривіцька грала тепер Тьотю Мотю (на зміну з Степовою), Улю — молоденька Дичківна, Рину — Г. Горницька, Баронову Козино — О. Добровольська (на зміну з Н. Лужницькою), Мазайлиху — колишня Тьотя Мотя Г. Совачева (на зміну з Сердюковою), Мазайла — Й. Гірняк, дядька Тараса — я (на зміну з І. Гірняком), Мокія — Е. Курило. Не знаю постави Мини Мазайла в „Березолі“, але знаючи стиль роботи Леся Курбаса, я переконаний, що постава Гірняка дуже відбігала від Курбасової. Великий акторський талант Гірняка заблисів ярко в його виконанні ролі Мини Мазайла, а Добровольська в ролі Баронової Козино створила шедевр акторської гри. Решта обсади теж дуже добре виконали свої ролі. Оформлення сцени підготовив Радиш.

Після успіху „Міни Мазайла“ Гірняк почав готовувати історичну драму Б. Грінченка „**Степовий гість**“. Треба сказати, що Гірняк подав цю досить банальну і трохи примітивну п'єсу Грінченка дуже культурно й цікаво. Акторську обсаду творили М. Степова, В. Левицька, Йосип Гірняк (бліскуча акторська креація), Шашаровський, Іван Гірняк, Королик і Курило.

Вже на самому початку співпраці з Й. Гірняком ми устійнили напрямні дальнього розвитку драматичного сектора нашого театру. Треба було думати й про ріст актора та плекання мистецького смаку в глядача, який масово почав відвідувати театр. Ми вирішили віддавати перевагу в драматичному репертуарі класичній драматургії, бо саме вона дає найбільші можливості розвитку актора. Та й глядача треба було знайомити з найкращими зразками драматичної літератури, щоб виховати собі грамотну і здібну сприймати справжнє мистецтво публіку.

З тих міркувань виникла чергова прем'єра нашої драми „**Самодури**“ Гольдоні в поставі Й. Гірняка. О. Добровольська, С. Стадник, Копистянська, Й. Гірняк, Іван Гірняк, Б. Паздрій, В. Шашаровський, Е. Курило та О. Сліпенький творили обсаду цієї гарної, стилевої комедії. Оформлення проектував дуже вдало мистець Дмитренко. Режисерія Гірняка дуже дискретна і дбайлива.

В той час зголосився до нас молодий режисер, що працював

в німецькому державному театрі Генеральної Губернії" в Кракові Іван Іваницький. Він виявив бажання поставити в нашему театрі якусь п'єсу. Іваницького я знав уже здавна, ще з тих часів, коли він тільки почав працювати на сцені. Десь в 1930 р. під час вистав театру Тобілевича в Заболотові, Іваницький, селянський син з поблизького села, прийшов одного разу до мене і виявив охоту вступити до театру. Я радо прийняв цього молодого інтелігентного хлопця в склад театру Тобілевича, і він поїхав з нами. Але він не довго їздив. Бажаючи студіювати, він поїхав до Варшави і там вступив до Державного Театрального Інституту. Згодом опинився в Німеччині, працював у театрі й фільмі і власними силами, завдяки, справді, подивогідній амбіції й енергії, без якої будь чужої допомоги, добився становища режисера в німецькому театрі. Мені було дуже приємно дати Іваницькому можливість попробувати своїх сил і на українській сцені, то ж прийняв його пропозицію і він поставив драму німецького автора Макса Гальбе „Ріка“ (у власному перекладі). Він дуже солідно й дбайливо виконав свою працю. Недостатній режисерський досвід заступала йому наполеглива праця та непересічний талант. О. Сліпецький, молодий актор, завдячував праці Іваницького свій успіх у важкій і складній ролі Якова. В. Левицька, Г. Совачева (на зміну з М. Степовою), Е. Дичківна, Й. Гірняк, Є. Курило і я творили решту обсади „Ріки“. Йосип Гірняк дав у цій п'єсі чи не найкращу акторську креацію з усіх виконуваних ним роль на львівській сцені. Сценічне оформлення зладив М. Радиш. Дебют Іваницького, як режисера української сцени, треба назвати дуже вдалим.

З черги поставив собі львівський театр завдання вивести на сцені „Камінного Господаря“ Лесі Українки. Легенду про несценічність драматичних творів цієї великої поетки вже давно розвіяла театральна дійсність, хоч ще деякі наши театрологи вперто відстоювали протилежну думку. В одному все таки треба згодитися, що драматичні твори Лесі Українки не нашли ще свого режисера, який зумів би розкрити її виявити всю їх поетичну красу і глибину задумів авторки. А друге, що для успішної реалізації творів Лесі Українки на сцені мусить бути високомистецький акторський ансамбл. З тих саме причин треба вважати задум поставити на сцені „Камінного Господаря“ дуже сміливим. Режисер Гірняк з допомогою О. Добропольської, яка стала йому постійною режисерською асистенткою в усіх його поставах, вложив дуже багато праці, щоб якслід поставити цю п'єсу. Не зважаючи однаке на те, режисерська сторінка цієї вистави мала деякі недоліки. Особливо гуртові сцени другої й останньої дії вийшли трохи мляви. Зокрема ж праця над подачею чудового вірша Лесі Українки не в усіх акторів дала бажані висліди. Незаперечний акторський успіх мала В. Левицька в ролі Донни Анни, що грала цю роль на зміну з Л. Кривіцькою. Важку і відповідальну роль Дон Хуана грали на зміну два актори: Я. Геляс та І. Лісненко. Обидва вкладали дуже багато праці в виконання своєї ролі, тому в їх грі було багато позитивних моментів. В основному однаке вони не були без закиду. Для цієї ролі більше підходив на мою думку Є. Курило, який грав роль командора. Він створив дуже ярку і стилеву сценічну постать, та в ролі Дон Хуана він був би мабуть кращий, як оби-

два згадані актори. Рудакевич не зовсім добре почувався в шкірі меткого слуги Дон Хуана. Та не зважаючи на деякі недоліки цієї постави, сценічна реалізація „Камінного Господаря“ у Львові була великим кроком вперед нашого театру.

Цікава була чергова постava гарної п'єси Ю. Косача „Облога“, яку теж ставив Й. Гірняк, а оформлював сценічно український мистець з Праги Григорій. Сам автор, Косач тобто, приїхав аж з Берліну на прем'єру своєї історичної драми. Перед війною я ставив уже Косачеву „Кирку з Льолео“, та досі з автором я тільки переписувався і не мав нагоди ближче з ним познайомитися. Тепер же я з великою радістю прийняв його драму і радо привітав самого автора у Львові. Успіх „Облоги“ ще раз скріпив у мене пересвідчення про великий драматургічний хист Косача. Героя п'єси Тимоша Хмельниченка грав Лісненко, а згодом новоприйнятий, дуже талановитий актор Сергій Дубровський. Бетату грала Л. Кривіцька, Бербецького я, Дольче Йосип Гірняк, Дель Акву Е. Курило. Дуже культурний, справді європейський підхід до теми автора п'єси, добра гра акторів та вміла режисерія склалися на великий успіх вистави.

З черги І. Іваницький поставив, як режисер-гість, нову п'єсу „Дружину“ Бокая. Ця камерна комедія нашла дуже добрих виконавців в особах В. Левицької і С. Дубровського. Слабшою була друга пара — Стефа Стадник та І. Лісничено. Іваницький поставив „Дружину“ дуже добре, а Радиш подбав про гарне сценічне оформлення. Ми мали нагоду пізніше бачити цю п'єсу в виконанні німецьких акторів львівського „Шавшпільгавз‘“ і треба справедливо признати, що наша поставка була без порівняння краща від німецької в усіх відношеннях.

Чергові вистави: „Паливода“ І. Тобілевича в поставі П. Сороки та „Зимовий вечір“ і „На перші гулі“ Васильченка в поставі Б. Паздрія важко назвати успіхом театру. Особливо „Паливода“ був просто режисерським непорозумінням, і після двох перших вистав треба було зняти його з репертуару. Б. Паздрій зробив безсумніву чималий поступ у своїй режисерській праці, та не зважаючи на те, обидві ці постави не мали особливого успіху в глядача.

„Весела вдовичка“ Гольдоні була черговою постavoю Йосипа Гірняка, що працював над нею дуже пильно й старанно, проте вислід не був, на мою думку, вповні задовільний, тому що актори заголовних роль не відповідали вповні своїм завданням. Мені здається, що до заголовних роль треба було підбирати інших акторів. Такі виконавці, як Л. Кривіцька, Б. Паздрій, Е. Курило, В. Шашаровський, Ст. Крижановський, Іван Гірняк дали ряд зовсім гарних сценічних постатей. Зате Йосип Гірняк взяв собі (дуже часта доля режисера) не дуже відповідну ролю. Однаковож він виконав її переможно. Може тільки Г. Горницька не зовсім правильно виконала свою невелику роль. В основному, незалежно від цікавого задуму режисера, „Весела вдовичка“ не принесла сподіваного мистецького успіху.

(Док. буде)

Два стилі літературної критики

"Tis with our judgments as our watches, none
Go just alike, yet each believes his own.

In poets as true genius is but rare,
True taste as seldom is the critic's share.

Alexander Pope. An Essay on Criticism.

У літературному додатку до „Таймсу” (“The Times. Literary Supplement, No. 2043, 21. 2. 1948) я натрапив на статтю, що написана неначе просто з приводу стану нашої літературної критики. Стаття ця, що звєтиться “Master of Argument” написана з приводу появи книжки відомого в сучасній Англії критика Г. Грігсона „Еолова арфа” і є порівнянням критичної методи Грігсона з методою іншого критика — Емпсона. Нас тут не цікавить, чи правильно схарактеризовано обох „майстрів доказу”, Цікавий самий підхід автора рецензії.

„Концепція вірності природі” — ось критерій оцінок Грігсона. Рецензент уважає цю концепцію за „не досить широку”, якщо не включити в неї цілість людини з її внутрішнім світом, з її суб'ективізмом. В поезії Грігсон — прихильник „радше механічно-повторюваної звукової організації” (a rather mechanical sonority) на зразок Теннісона або Одена. Рішучу перевагу рецензент „Таймсу” віддає іншому критикові — Емпсонові, який „має два обдаровання, що іх бракує Грігсонові — „тонке вухо на синтаксу й інтерес до людської природи”. Емпсон не накидає аналізованим творам і авторам своїх вимог, а вслухається в ці твори, намагається вловити їхню неповторність і внутрішню закономірність.

Тут схоплено в ескізі два стилі критики. Їх можна умовно назвати критикою **нагляду** і критикою **вгляду**. Критика нагляду має свої раз устійнені зразки і свої більш чи менш вузькі раз устійнені вимоги. Кожкий новий твір вона приміряє до цих зразків і вимог — і відповідно до цього схвалює або засуджує його. Вона не вчувається ні в літературний процес, ні в душу автора: вона виконує відповідно до своїх поглядів функцію оцінки й нагляду — своєрідну поліційно-критичну функцію.

Не те критика вгляду. Вона свідомо відмовляється від критично-поліційних функцій. Намагаючися схопити невідтворну сутність твору і як взаємопов’язані його складники, вона хоче цим допомогти авторові усвідомити себе, а читачеві — зрозуміти автора. Це не літературна поліція, а радше літературна консультація.

Він пише, що Грігсонові бракує „часу або, імовірніше, терпіння...”; він хоче схоплювати явища з першого погляду; і це, дозволяючи йому писати цікаві огляди мальарства, робить його поганим критиком багатьох родів поезії”. Однак рецензент не засуджує Грігсона цілковито. Він каже далі: „Але це не робить його поганим критиком усіх родів поезії. Йому зовсім не можна вірити, коли йому щось не подобається, але за ним

можна йти, з певними застереженнями, коли він чимсь захоплюється".

Два стилі критики, наглядова і вглядова, проблема Грігсона й Емпсона існують і в нас. Але для тих, хто не дуже любить наші дні і не дуже в них орієнтується, а воліє добре старі часи, нагадаємо спершу, що ця проблема не нова. Завжди, відколи існує літературна критика, існують ці дві її відмінні. І завжди провідними постаттями критики, що лишають тривалий слід у духовості свого народу, є критики вгляду, а критики нагляду можутьтрати роль лише доти, доки вони коментують те, що відповідає їх програмі, доки вони, кажучи за „Таймсом”, „захоплюються".

Критики нагляду можуть бути людьми талановитими й обдарованими. Але їх діяльність забувається, як тільки відійде в історію та короткотривала суспільна ситуація, в якій вони посідали певну партійну позицію, намагаючись зашепити її літературі. Коли ж — досить рідко — їм своєчасно не дадуть умерти, а їх ідеї проголосять вічними, то це катастрофічно позначається на літературі, що її силкуються скувати їх заповітами. Так було, напр., з Белінським. Несамовитість його похвал і нападів була прямо пропорційна до їх вузьколобості і злободеного партійництва. Він хотів зацькувати Шевченка. В російській літературі він зацькував прекрасний талант Марлінського, почасти В. Одоєвського та інших романтиків. Він — один з винуватців передчасної загибелі Гоголя. Тоді, коли Гоголь шукав — хай у спотореніх мертвеччиною російської імперії формах — підстав душевного розвитку людини й народу, Белінський обрушувався на нього з газетними тирадами, диктуючи, про що — і тільки про це — він сміє писати, — на зразок таких: „Найживіші сучасні національні питання в Росії тепер: знищення кріпацтва, скасування тілесної карі, запровадження по змозі суворого виконання хоч тих законів, що вже є". І коли мистець не міг уклалтися у ці газетно-політичні вимоги, критик заживо ховав його. Саме в несамовитому наглядовому підході Белінського — одне з корінців дедалі більшого „упартійнення" російської літератури, яке, роблячи її щораз більше „прикладною" і „гражданською", привело її до занепаду і... „соцреалізму". І тому невипадково нещодавно Росія і „уцінливі" нею народи так уроочисто святкували століття з дня смерти того, від кого йде проста лінія до статті Леніна про партійну літературу і до постанови ЦК ВКП(б) з приводу журналів „Звезда" і „Ленінград".

Зовсім не те зустрічаемо в критиці західних народів. Тут теж не бракувало наглядової критики, але її виступи швидко забувалися, зате критики вглядового типу тут належали і належать до літературного пантеону нації. Обмежується до кількох прикладів.

Лессінг за провідний принцип своєї критики поставив широту літературного смаку: „Хто має однобічний смак, не має жодного; він надолужує це посиленою партійністю (*ist man desto parteischer*). Справжній смак охоплює все, красоти всіх гатунків, але від жодного не сподівається більше вдоволення й захоплення, ніж він може за своєю природою дати („Гамбурзька драматургія"). Гете в своїх статтях про Байрона дав

зразок вглядової критики і, вважаючи представників наглядової критики за „нетворчі натури“, характеризував їх ролю словами: „На жаль, смак нетворчих натур має характер негації, звуження, виключення і кінець-кінцем позбавляє творчі шари (hervorbringende Klasse) сили й життя“ („Коментарі до «Небожа Рамо»“).

Може з особливою виразністю висловив подібні погляди у Франції Сент-Бев. „Найкращий спосіб не тільки відчувати, а й оцінювати витвори прекрасного, писав він, — не мати упереджених думок, дати захопити себе (se laisser faire) кожного разу, коли їх читаєш“ („Про традицію в літературі“). А в листі „Про мораль і мистецтво“ він так означив завдання критика: „Як професор я почуваю, що мій обов'язок — пильнувати інтересів **смаку**, пояснювати й підтримувати традицію... Але поза тим, як критик і журналіст, коли я знову ним стаю, я пойнятий турботою передусім за **талант**. Чи є щось нове, чи є ще взагалі нове в цьому світі? Чи є ще десь запал, захват, молодість і майбутнє? Чи є хтось, хто пробує і обіцяє?“ Це — типова програма того, що ми назвали критикою вгляду, вічного шукання нового, бажання схопити неповторність творчих особистостей. І тому цілком послідовно Сент-Бев уважає, що в храмі смаку можуть поруч стояти найрізноманітніші стилі й індивідуальності: „Не йде про те, щоб чимбудь жертвувати, щобудь знечінювати. Храм смаку, на мою думку, треба переробити; але перебудова його має означати просто збільшення, щоб він став пантеоном усіх гідних, усіх, хто помітно й тривало збільшив суму насолод і цінностей духа“ (des jouissances et des titres de l'esprit) („Що таке класик?“). І далі Сент-Бев співчутливо цитує слова Гете: „Парнас — це Монсеррат, що гостить на своїх уступах безліч келій; хай кожний іде й розглядається, і він знайде для себе відповідне місце — чи то буде верхів'я, чи закутина в скелі“.

Все це істини прості. І наявність у нас критики наглядового типу не повинна б особливо турбувати, хоч, звичайно, як слухно завважує критик з „Таймсу“, коли вони виступають з заперечними статтями, вони приносять певну шкоду літературі. Біда наша починається з того, що критика наглядового типу в нас занадто поширена, що поліції в літературі занадто багато, а критики вглядового типу майже нема.

Подам кілька прикладів наглядової критики, не називаючи імен, бо нас тут цікавить суть явища, а не ті чи ті особи, до яких ми можемо ставитися з певною або цілковитою пошаною і які в цілості своєї діяльності можуть і не належати до наглядової критики. Ось, наприклад, критика на Косачеве „Запрошення на Цитеру“. Встановивши, що дія оповідання відбувається в Пфальці, критик вимагає від письменника докладного опису країни, бо це, мовляв, „одна з найцікавіших країн Німеччини“. Не знаходивши такого опису, критик забраковує оповідання в цілому, а далі мимохід чи не всю українську літературу взагалі, бо, мовляв, в українській літературі „шукаєш за(?) зразковою картиною Києва в Основ'яненка і в Куліша, в Марковички, і в Ганні Барвінок, в Стороженка, в Панаса Мирного, у Грінченка, Кониського, і в Нечуя-Левицького і в усіх модерністів, від Винниченко — модерніст? Ю. Ш.)

починаючи, — нема! В Нечуя-Левицького, наприклад, а саме в „Кайдашевій сім'ї“ дія одного розділу відбувається в Києві, власне, як прочані приходять в Печерську Лавру, але опису міста і Лаври — немає! У Винниченка всі романі розіграються в Києві, але йому багато важніше розвавляти(?) читача душливою еротикою чесних з собою самчиків і самиць, ніж дати такий грандіозний малюнок української столиці, як, наприклад, картини Парижу в „Парі“ чи „Кюре“ Е. Золя“.

Можна багато чого заперечити в цій цитаті. Чому, наприклад, критик шукав опису Києва в Квітки, що ніколи там не був, а зате дав прекрасні описи Харкова? У Нечуя-Левицького є описи Києва в „Київських прохачах“, а у Винниченка є чудові пейзажі Києва в „Записках кирпяного Мефістофеля“. Не говоримо вже про новішу літературу, передусім про „Місто“ Підмогильного, що все наскічено пейзажами Києва, або „Прокляті роки“ Юрія Клена. Для нас важливіший загальний підхід: чому Нечуй-Левицький у „Кайдашевій сім'ї мусів дати опис Києва? Критик не ставить навіть питання, чи відповідає це намірам письменника, закономірностям його стилю й твору. От захотілося критикові прикласти до літератури „географічний“ критерій — і пропало. Золя писав так, а чому Косач ні? І тут уся справа: якщо комусь подобається Золя, — чи мусять усі писати під Золя?

Або треба забракувати „Оповідання про переможців“ І. Костецького. І критик одразу заявляє, що ці оповідання нічого не варті, бо не схожі на „мініатюрні шедеври“ Тургенєва, Бодлера, Вайлда, А. Шніцлера, П. Альтенберга і т. д., не схожі на „короткі малюнки баталістичного характеру з творів Анни Віванті, Барбюса, Дюамеля, Леонгарда Франка“ і т. д. Знову таки не звертаймо уваги на те, що це просто перелік імен, бо що спільногого, крім розміру, мають вірші в прозі Тургенєва з мініатюрами Бодлера, або парадоксалізми Вайлда з „газетністю“ Барбюса. Але хіба те, що твори Костецького не схожі (припустімо!) ні на кого з названих авторів, хіба це доводить, що вони погані?

Застерігаємося: і „Запрошення на Цитеру“ і „Оповідання про переможців“ не видаються нам вдалими творами; але зовсім не через те, що в них нема опису Пфальцу, або що вони не нагадують когонебудь із старіших авторів. Причина невдалості цих творів лежить у певних внутрішніх суперечностях між задумом автора й виконанням.

І це є слово: **задум** авторів. Треба міряти твори не зовні принесеними критеріями — географічними, партійними або історико-літературними, а **внутрішніми**. Найкоротше це сформулював Пушкін: „Письменника треба судити за законами, ним самим собі поставленими“. Не можна вимагати, щоб у творі було те, чого раптом захотілося критикові. Сьогодні він заходить географічних описів, завтра „скасування тілесної карі“, позавтра навернення до буддизму або шаманства. Сьогодні він взоруватиметься на Золя, завтра — на „популярні книжечки Просвіти“, позавтра на генія літературної халтури Дюма.

Але навіть якби нас закликали взоруватися не на Дюма, а хоч би на того ж Байрона або Гете, то в формі загального рецепту це було б шкідливо. Бо шкідливо все, що накидається ав-

торові чи літературі ззовні, збоку, бо так комусь захотілося, бо такі уподобання в критика. Але критика наша йде ще далі. Стверджуючи, що сучасна наша література не відповідає її смакам (часто застарілим) і вимогам (часто обмеженим, однобічним і завжди суб'єктивним), вона стверджує „банкрут літератури“ (в перекладі на українську мову це означає, очевидно, банкротство літератури, — ще Юрій Липа казав, що є рідна мова, а є і рідна немова!). Але невідповідність літератури вимогам не конче означає банкротство літератури: вона може означати і банкротство критика.

Питання про псевдобанкротство нашої літератури — зрештою окреме питання і потребувало б окремого розгляду. Щоб розв'язати його, треба було б зважити багато фактів. Тут для нас важить одне: з якою легкістю робиться цей висновок. Є „теоретична програма“ критика — в своїй суті вкрай нескладна: з понадпіврічних писань одного з наших критиків, наприклад, можна вилущити тільки два критерії: 1. Щоб письменники подавали докладні історично-географічні описи середовища; 2. Щоб українські герої були позитивніші від чужинецьких. І це все. Нічого не можна мати проти описів середовища, і справді дуже бажано, щоб письменники дали яскраві позитивні образи української людини, — але хіба не може бути близькіших мистецьких творів без описів середовища і з негативними або не цілком позитивними героями? І от до такої програми приміряється літературу: не відповідає, — значить кінець! Вирок винесено. Другий критик виносить такий самий вирок на літературу, бо вона не відповідає його правилам „збагаченого реалізму“. Третій, — бо вона не відповідає ідеалам французьких парнасців. Як просто, як легко!

З такою ж самою легкістю діє критика в ССР. Є певні вимоги, що визначаються поточною пресою або висновуються з неї, — і треба тільки прикладти їх до кожного твору. Відповідає, значить, твір добрий, не відповідає, — твір поганий, вилазка клясового ворога тощо — градації є різні. До індивідуальності автора, до своєрідності поставленіх ним перед собою завдань нема ніякого діла. Роля критика уподібнюється до ролі лікаря в рекрутській комісії: ані найменше не хвилює його доля молодиків, що стоять перед ним. Він знає одне: правила прийняття до війська і бракування, і в кожній новій людині йому важить одне: відповість чи не відповість правилам: надається — не надається.

Цим зіставленням не хочу ототожнити нашу критику з союзською. І наміри, і вимоги відмінні. Але подібність методи незаперечна. Це метода всякої наглядової критики.

Наглядова критика, виключаючи проникнення критика в суть і глиб авторового задуму, перетворює критичні статті на виставлювання порівняльних оцінок. Щось на зразок клясного журналу: дуже добре, добре, задовільно, погано... Це страшно шкодить письменникам. Письменник і так з природи своєї істота чутлива й амбітна. Працюючи сам-на-сам з собою і з Богом, він вростає в свій твір душою. І от потім йому здається, що він дістав оцінку, нижчу від заслуженої, — і він ображений. Чому Х похвалили більше, ніж мене? Чому У згадали прихильніше? Хіба я гірший від Z?

З обов'язку критика і редактора я діставав багато листів такого змісту від наших авторів. От один письменник пише мені: „Я вперто упевнений, що новеля Східного, Гарана, Степаненка і багато інших ніяк не гідні надрукування... Про свою новелю скажу тільки одне — що вона, безумовно, не нудна“. Другий письменник пише: „Я цілком переконаний, що в тайні і Ви тої думки, що „Тигролови“ і „Юність Василя Шеремети“ художньо стоять не вище того рівня, на якому є мій твір. I те, і інше не є перший сорт. I те, і інше призначено на читача, який „не розуміє“ трудніше написаних речей“. Третій письменник, роздратований негативною на себе рецензією, висловлюється ще симпатичніше: „Цікаво такі „перли“ (він має на увазі саме оту рецензію) читати в представників великої літератури. Вони напевно допоможуть відсіяти графоманів і викристалізувати „великих“... Вони (?) вже, щоправда, є: це Костецький, Барка, Нижанківський і їм подібні... Обкидати болотом людей не свого корита — це наймізерніша тактика закукурічених геніеманів“.

Таку кореспонденцію одержує постійно критик. Чи ж не правда, гідна жалю? А причина цього? Звичайно, передусім, слабкість людської, а надто письменницької натури, претенсійна амбітність і заздрість до товаришів, природна у всіх фахах, де люди працюють нарізно і несуть у світ вияв своєї індивідуальності. Але, з другого боку, подібні вихватки на адресу критиків і своїх колег виховуються самим характером наглядової критики. Замість заглибитися в суть твору, вона виставляє оцінки. Похвалили чи вилали? I як похвалили: дуже чи помірно? I як вилали: між рядками чи так, що аж гай гуде?

Вилікувати бодай частково таке сприймання критики (і то не лише авторами, а й читачами!) можна тільки відмовленням від системи оцінок переходом до критики взгляду, а не нагляду. Бо оцінка — добре чи погано — нічого не дає сумлінному письменникові; натомість критика, що схопить тенденції творчості автора, розкриє те, що вже в зародках у його творчості, і покаже, що з цього варта розвивати, а що випадкове і тому варте приглушення, покаже читачеві, що **свого** приносить цей письменник у літературу, — ця критика може дати чимало і авторові і читачеві, і літературі. Ну, справді, припустимо, що наші заздрісні автори мають рацію, і всі названі ними письменники — і Східний, і Гаран, і Степаненко, і Самчуک, і Багряний, і Костецький, і Барка, і Нижанківський нічого не варти. Ну, і що ж? Чи покращають від цього хоч на йоту твори наших невдоволених? Думаю, що навпаки, що всякий справжній творець зацікавлений у тому, щоб мати поруч себе не порожнечу, а рівних і вищих співтворців. I, далі, замість витрачати час і нерви на розумування над тим, з яких особистих чи партійницьких мотивів хтось когось похвалив, далеко краще подумати над хибами свого власного твору і над напрямом розвитку своєї творчості.

Цілком слушно говорила Л. Коваленко на III. з'їзді МУР-у про гру дрібних почуттів у письменниковій душі. Але наглядова критика — це той сприятливий ґрунт, що живить дрібні почуття. А різка перевага в нас саме такого типу критики спричи-

няє те, що і спроби критики іншого стилю сприймаються в цьому ж таки пляні.

Наглядово-оціночна критика, крім усього іншого, страшно нудна. Власне, вона складається з безкoneчного повторення певного репертуару оціночних слів. Щоб зробити її цікавішою для читача, критик удається до лайки. Ф. Моріяк сказав якось: „В усі часи професія критика вимагала певної частки брутальності“. Гете, що дуже глузував з подібної критики, уклав 1817 р. словник оціночних слів французької критики („Urteilsworte französischer Kritiker“). Вислови гудження вп'ятеро рясніші від висловів схвалення. Якби скласти такий словник з деяких наших критичних статей, то пропорція була б, мабуть, ще разючіша. Давно вже перекриті всі норми і рекорди віртуозів цієї справи Параски й Палажки, а наші здобутки зростають і зростають.

Але в міру того, як вони зростають, критика занепадає. Бо справжня критика полягає саме в тому, щоб звести напади і ущипливості до мінімум, щоб уміти при всяких обставинах зберегти спокійний і діловий тон, тверезість мислення і максимальну об'єктивність оцінки. Сент-Бев слушно писав: „Розглядаючи ці речі, завжди абстрактні і зв'язані з мораллю, належить говорити спокійно, бути певним свого наміру і намірів інших, користатися з тих чвертьгодин мовчання, поміркованости й дозвілля, які так рідко трапляються в нашій мілії Франції і які її блискучий дух так неохоче переносить навіть тоді, коли вона хоче бути мудрою і не робить революцій“ („Що таке клясик?“). Заступити тут Францію українцями не становить труду. Зрештою і Україна віддавна знала цю проблему. В XVII. ст. Ярема Войсяцький писав у „Геліконі, тоєст саді умітності“ в поезії „Зоїлеві невдячному вдячністю“:

Не шарпай, злий Зоїле, пісм зубом таємне
Ні в чім слави людської: бо на то ж взаємне
Если трафиш, дознаєш, іж камінь скалистий
Зуби кришить і псує гвозд ногу сталистий.
Хто на місцю високім, песь тому не шкодить:
А де острій гостинець, там ніхт не доходить.

Спокійний тон і розважливість — передумова. Відшукання внутрішнього закону твору — завдання. Тільки відшукавши неповторно-особисте даного твору, встановивши ті завдання, які собі ставив автор, і ті світоглядово-психологічні засновки, з яких він свідомо чи несвідомо виходив, можна говорити про досконалість чи недосконалість твору. Наприклад, „Оповідання про переможців“ Костецького здається мені невдачею не тому, що в них нема докладних описів і картин оточення — за цим критерієм треба забракувати і 2 частину „Фавста“ Гете і „Манфред“ Байрона і ще багато чого в світовій літературі; і не тому, що в них нема докладного психологічного малюнка; а тому, що внутрішнім законом цих творів мені здається оголена інтелектуалістичність тези, ставленої автором, а автор раз-у-раз намагається приховати цю оголеність псевдопсихологічними і псевдонатуралістичними деталями. Можливо, що я неправильно встановив цей „унутрішній закон“ збірки — тоді хибні й мої висновки. Але берімо тоді книжку і спокійною аналізою доводьмо, що її внутрішній закон інший і що творчість Костецького має розвиватися в іншому напрямі. Така дискусія матиме певне по-

зитивне значення і наслідки; а обвинувачення, чому критик похвалив Костецького більше, ніж, скажімо, Багряного або навпаки, ніякої користі не приносять, а тільки марно псують папір і нерви.

Установлення внутрішнього закону твору чи творчості автора не означає висловлення поглядів критика. Коли критик підкреслює матеріалістичність світогляду, що лежить в основі Любченкового „Вертепу“ або ідеалістичність світогляду, що лежить в основі „Старшого боярина“ Осьмачки чи поезії Барки, і гармонію з ним складників творчості даних авторів, це ще не означає, що він сам матеріаліст або ідеаліст. Зате це означає, що, на думку критика, матеріалізм внутрішньо властивий творчості Любченка, а ідеалізм — Осьмачки і Барки; і, отже, дальший розвиток творчості цих письменників (про Любченка, на жаль, це можна твердити лише гіпотетично) можливий лише на цій основі. Критик може сам бути ідеалістом, але він не мусить вимагати від Любченка, щоб той став ідеалістом. Критик може сам бути матеріалістом, але він не мусить вимагати, щоб Осьмачка став матеріалістом. І його закиди письменникові повинні стосуватися не до того, що не відповідає уподобанням критика, а до того, що не відповідає внутрішньому законові творчості письменника.

Коли, наприклад, один критик — прихильник реалізму, в „Старшому боярині“ підхоплює два-три реалістичні деталі і на них орієнтує автора, він пише даремно, бо Осьмачка — не реаліст і ледве чи буде колинебудь реалістом у тому розумінні, яке вкладає в це слово наш критик, закон його творчості веде в пряму протилежному напрямі, і обов'язок критика вказати на невідповідальність і непотрібність у „Старшому боярині“ саме цих реалістичних деталів, які були б, можливо, цілком доречні в творі Дудка або Чапленка. Взагалі, найбільше важить показати письменникові на прямі його дальнішого розвитку, але не той напрям, що критик через власні схильності вважає за „генеральний“, а той, що відповідає душі даного письменника. А вже найгірше і найбезплідніше — накидатися на те, що критикові чуже й далеке. Якщо критик бачить, що твір йому чужий і далекий, що він не може сприймати твір або навіть виявити його внутрішній закон, він не повинен взагалі про цей твір писати.

Бо зовсім не зобов'язаний критик усе розуміти, але він зобов'язаний розуміти, що чого він не розуміє, про те не повинен писати. Найменше потрібно читачеві мати повідомлення про те, чого критик не розуміє. Це критикова приватна справа. А в нас такі речі раз-у-раз прилюдно проголошуються. От один критик тричі сповістив світ, що він не розуміє того, про що береться писати. Раз з приводу „Апостолів“ Барки, вдруге з приводу „Дійства про Юрія Переможця“ Юрія Косача, втретє з приводу „Оповідань про переможців“. Другий критик не досить щирий, щоб прямо про це сказати, зате він протягом пів року близькуче демонструє це. Непорозуміння, звісно, теж надоложується лайкою.

По-людському це зрозуміло: коли людина чогось не може зрозуміти, вона відчуває приkrість і сердиться. Власне, вона мала б сердитися на себе, але так уже влаштована людська натура, що людина сердиться завжди на те, чого не розуміє. Але ж чи критик не повинен стати вище від цього, такого зрештою загального почуття і мовчки відійти? Бо його завдання, головне і провідне, — допомагати авторові й літературі, а не топити несприйнятne

для нього. Скажемо ще раз словами Сент-Бева: „Критик, коли він робить те, що слід (а де є такі критики? — Ю. Ш.), — це варто вийти, що завжди напоготові, що завжди має на устах слова „хто йде?“. І він не просто кричить „гей!“, він допомагає. Він далекий від того, щоб нагадувати пірата, що радіє з загибелі корабля, він радше прибережний лоцман, що поспішає на допомогу тим, кого буря застає при вході або виході з порту“ („Про традицію в літературі“). Чи треба нагадувати, як часто наша критика достеменно нагадує пірата, зраділого чужій біді? Але це не становить її індивідуальної хиби. Це питома риса всякої наглядової критики. І тому тисячу разів мав рацію рецензент „Тайму“, коли писав, що такій критіці ніколи не можна вірити, коли вона лає, **ІНКОЛІ**, коли вона хвалить.

Але чи критика вгляду не означає розчинення критика в творі письменника? Чи не приводить вона до „самоліквідації“ критика? Чи не окошиться вона нівелляцією й знеособленням критичних особистостей, чи не приведе до того, що критика стане просто коментарем до твору? Чи не означає вона нарешті **релятивізму** — слово, що становить поруч нігілізму, найстрашніше опудало, що ним у наш час лякають дітей — малих і кількадесятлітніх?

В дійсності справа з релятивізмом не така проста; і це факт, що сучасний СССР відкидає всякий релятивізм, у той час, як теоретики західних демократій якраз стверджують його як світоглядову основу демократії. Розгляд цих проблем завів би нас одначе занадто далеко, і маємо надію ще спеціально до них повернутися. А покищо, обмежуючися до обговорення проблем самої тільки літературної критики, мусимо ствердити, що вглядова критика зовсім не означає нівелляції особистості критика і знеособлення його, розчинення в аналізованих творах і авторах. Критикові лишається дуже багато способів виявити себе поза елементарно-примітивною методою підтягати все під свою вузьку програму, відкидаючи й без жалю заперечуючи все, що туди не вкладається, як це характеристично для наглядової критики.

Поперше, обличчя критика вглядового типу виявляється вже в виборі об'єктів обговорення. Є твори красного письменства, психологічно чужі і світоглядово далекі даному критикові. Вони можуть навіть мати чималу мистецьку і суспільну вартість, але якщо вони не порушують, висловлюючися романтичним стилем, струн його душі, він не повинен писати про них. Скажімо, критик — прихильник літератури просвітянського типу і рівня. Хай він не пише тоді про літературу іншого типу і рівня. Бо просвітянська література має свого читача і справляє свою користь, і критика людини, що знає смак і вимоги цієї верстви літератури, може бути корисна (хай живе Дюма!). Але, беручися за розгляд літератури іншого типу і рівня, він тільки засвідчить, що він її не розуміє. Ми вже бачили, що встановлення цього факту ледве чи має таке громадське значення, щоб варт було його засвідчувати в спеціальних статтях і виступах. І навпаки, якщо критикові чужий дух просвітянства, він не мусить виступати з критикою творів, у цьому дусі написаних. У всякому здоровому суспільстві існує розподіл функцій і рівнів, і коли у нас намагаються за всюку ціну або всю літературу опросвітнити, або всю „хорсизувати“, то це тільки покутують у нас рештки архаїчного, недифе-

ренціованого стану нашого суспільства і зв'язані з ним вияви нетolerанції й уніфікаторства.

Подруге, обличчя критика вглядового типу виявиться в тому, які саме властивості й риси аналізованого твору він буде підносити, а які відзначить побіжно й мимохідь. Це правда, що критика повинна прагнути якнайбільшої об'єктивності, але правда й те, що вона ніколи цілковито і остаточно об'єктивною не стане. Вона може писатися найсухішим стилем, вона може вбиратися в шати найнауковішої термінології — все одно вона виявлятиме не тільки об'єктивні риси, притаманні аналізованому творові, а й риси смаку, риси душі критика. Говорячи про Осьмаччиного „Поета“, один піднесе його зв'язки з англійською поезією, другий — з українською національно-поетичною традицією. Один наголосить злободенно антибольшевицькі моменти, другий — філософсько-тривалі. Один судитиме з погляду політичної доцільності, другий з погляду того, що йому здається вічними законами краси. І кожного разу в цьому виявляється суб'єктивність критика, хоч кожного разу вона спирається на риси, об'єктивно закладені в творі.

Нарешті, лишається момент третій і найважливіший. Момент прямої оцінки. Якщо вияв критикової душі й смаку в виборі об'єктів обговорення і в підкресленні тих чи тих сторін чи властивостей твору може показуватися несвідомо, сказати б, стихійно, то ціла оцінка робиться завжди свідомо, спираючись на певну аргументацію.

Тут одначе можуть мені закинути суперечність. Чи ж не належить оцінка до проявів наглядової критики? Чи має право на виведення оцінки критик вглядового типу? Чи не означає оцінка автоматичного переходу на позиції наглядової критики? Чи не виступали ми самі за якусь сторінку перед цим проти балової системи критики?

Вся справа в тому, **що** розуміти під оцінкою і як її давати. Якщо оцінка полягає в примірюванні до раз на завжди устійневого критерія — теоретичного постулату, програмового твердження, то вона, звичайно, матиме наглядовий характер і зайде на виставлення балу. Може бути одначе оцінка іншого порядку. Повновартісні мистецькі твори не з'являються як деус екс махіна, без ґрунту й попередників. Вони мають своє коріння, свою зумовленість — і то, насамперед, зумовленість внутрішньо-літературну і зумовленість ідеологічно-суспільну.

Геній родяться, але спрямованість їх творчості завжди зумовлена. Народися Шевченко в Еспанії, він писав би не так, як ми його тепер знаємо. Доля його покоління позначилася на патосі його творчости. Це не значить, що письменник пише так, як його попередники й сучасники. Він може писати якраз не так, інакше або протилежно, але це „не так“ своє коріння теж має в дотогочасному „так“.

Оцінити письменника значить поставити його творчість у зв'язок з перебігом літературного процесу і з станом і рівнем суспільного життя, визначити закономірність його появи, доцільність її, показати те індивідуальне, що він приносить у діялектику літературного процесу. Оцінити письменника значить показати його місце і вагу цього місця в розвитку літератури. Оцінити письменника значить виявити, що в ньому від відмірного

минулого, а що живе тепер і може принести плід у майбутньому. Оцінити письменника значить, нарешті, спираючися на внутрішні виявлені критиком закономірності й тяжіння його творчості, відмітити, що в них здорове й потрібне, а що становить непотрібну данину минулому або неістотні, суб'єктивно зумовлені збочення.

Критика може передбачити появу певних літературних постатьї і явищ, — звичайно, в загальних рисах, які кожного разу на практиці обростають низкою індивідуальних відтінків і нюансів. Пригадую, що під час війни я зустрівся з В. Домонтовичем в околицях Берліну. Ми сиділи в сосновому бору, вигріваючися на сонечку, і міркували про те, які мають бути близькі шляхи розвитку нашої поезії. Ми говорили про тимчасову вичерпаність неокласицизму, про те, що за всіма ознаками мусить прийти поет, що повернеться до шевченківської традиції і по-нашому її відродить, проголосивши гасло нової народності. І я сказав тоді, при згоді моєго співрозмовника: Так, такий поет мусів би бути, але його нема. Ми не знали тоді, що за кілька кілометрів такий поет жив і творив. Це був Барка. І коли вже після війни мені потрапив до рук його вірш „Батько і син“, я одразу вічув: це те, що ми теоретично передбачили в нашій розмові.

Ми не передбачили, відомо, всіх рис творчого обличчя Барки. Ми не подумали тоді про зв'язки його з символізмом: про засади християнізму в ній; про елементи стилізації фольклору і т. д. і т. д. Ці риси приніс неповторний індивід. І от тепер, маючи перед собою цілісність Барчиної поезії, критик і мусить зробити **оцінку** її: показати, що в ній закономірно й доцільно з погляду закономірностей його психологічної істоти і закономірностей літературного розвитку, а що випадкове й навіянє. Оцінка ця теж ніколи не буде до кінця об'єктивна, вона конче і неминуче міститиме відбитки особистих смаків і уподобань критика, але з усіх інших можливих вона буде найоб'єктивніша. Власне в ній з найбільшою можливою гармонійністю поєднуються об'єктивне і суб'єктивне. Якщо формалісти, виученики феноменального напряму в філософії, навчили нас розглядати твір як закономірно-зумовлену, внутрішньо-цілісну систему-структурку, то тепер іде про те, щоб доповнити це і гармонійно узгіднити з розумінням історичності, процесуальності розвитку літератури. Синхроність і діяхроність мусять бути гармонійно пов'язані. Гармонійність поєднання їх і становить ідеал справжньої критики. А залежить ця гармонійність від глибини взгляду критика, від послідовності його настанови на вглядовість, а не на поліційно-наглядові при літературі функції.

Свого часу Пушкін написав в „Євгені Онегіні“: Хлопчаки „коњками звучно режуть лед“. Критик, чия жовчність була прямо пропорційна „наглядовості“ його писань, злісно іронізував: щоб це означало — різати лід ковзанами? І саркастично додавав, що коли це означає ковзатися, то чом би не сказати цього ясно і просто. Пройшло сто років. У Росії всі хлопчаки знають напам'ять вірші Пушкіна: про критика всі давно забули б, якби не те, що його жовчна тирада цитується в усіх виданнях „Євгена Онегіна“, — і таким чином усі читачі знають цю тираду і смачно регочуть з неї. Критик увійшов у сторіччя, але як постать ультракомічна, як зразок педанта і верхогляда, що йому

цілком неприступна справжня поезія. Грізне *memento mori* для всіх критиків наглядового типу, а надто тоді, коли вони беруться писати про те, що лежить поза межею іх обмеженого поля сприймання, чим засвідчується тільки їх нерозуміння.

Німеччина, літо 1948.

Олександр Домбровський

Антична Україна жде своїх співців

Головним акордом тематики українського творчого духа на літературно-мистецькому відтинку була й є Україна — синтеза етнографічного, географічного й історичного поняття, оживлена найідеальнішими почуваннями повного посвята патріотизму та зрошеня кров'ю величезних гекатомб усіх поколінь українства. Народні співці все шукали надхнення у всенародньому пантеоні духовості та Книги Битія українського народу, оправлючи неоціненні перли народного генія в рамці римів, ритмів, динамічної драматургії чи спокійної епіки. Українська лірика, мелодія найніжніших почувань і евфемізм духа лучилася нераз із динамікою патріотичних підйомів, а злука тих двох психологічних чинників вела до „абсурдальної“ любові національних лицарів „абсурду“ усіх діб української історії, а в тому й сучасної, якій присвятили найбільше уваги наші мистці та письменники. Правда, динаміка історичних подій і потрясень сучасної доби в боротьбі новітнього українства за здійснення національно-державницького ідеалу, але й за біологічне буття нації вимагає особливої уваги, головно серед незавидних умовин політичної еміграції, молодого покоління, загроженого маривом денационалізації й утрати духового вогню, що його взяли ми зі собою з рідних віттарів дорогої нам батьківщини, вибираючись в далеку, накинену нам обставинами, мандрівку. Але не можна поминути й інших, старіших розділів нашої бувальщини. Тоді, як наша княжа доба зайняла відносно небагато місяця в тематиці літературної творчості, то антична Україна із своєю півторитисячною прадавньою традицією (від Гомерової доби до початків Київської Держави) осягнула в тій же тематиці дослівно *numerus nullus*.

А чайже в прадавній добі України, в якій находимо автохтонне прадавнє населення, осіле ще з часів Трипілля й прив'язане до своєї землі, маємо багато моментів, які надаються до оспівання і можуть послужити світлими прикладами для національної педагогії. Замережана грецькими колоніями й оживлена культурою гелленського генія антична Україна стала сама Степовою Гелладою, замінюючи постепенно шатрономада на плуг, а космополітичні почування номадизму на патріотизм осілої людини, прив'язаної до своєї землі й готової боронити її, а в разі поневолення сильнішим наїздником, задержати своє національне, духове обличчя й передати його дальшим поколінням, продовжуючи таким чином історичну традицію.

Праісторична доба України багата не лише в „прозові“ моменти античної торгівлі збіжжям чи рибою, вона стала втягнена в орбіту античної мітології й духовості взагалі, як грецького, так і малоазійського світу уже на світанку європейської історії, коли лише в батьківщині Одисея та Ромуля й Рема повставали духові підвалини європейської цивілізації. Були також і політичні моменти гідні оспівання літературною творчістю. В першому століттю до нашої ери Ганнібал Понту — Мітридат Евпатор рішає виступити проти вічного міста над Тибром, яке вже майже викінчувало тоді гігантську будівлю римської імперії. Здавалося, як каже Райнах, автор відомої монографії про Мітридата, що тодішній Понт став на короткий час політичною сценою, яка звернула на себе увагу цілого тодішнього світу. Динамізм Мітридатової кампанії і tragedізм його упадку нагадує героя Карthagіни, в обличчі якого кричали панічно римляни: Hannibal ante portas! Йому присвятили досить місця в науковій літературі, але не поминули і в beletrystиці. По грецькій і римській добі приходить мандрівка народів, часи геройського епосу змагань пракрайніського населення з хвилями щораз нових наїздників, а відтак розвиток слов'янщини, включно із світанком державної організації Київської Русі. Поляки, яких праісторія не може рівнятися з нашою, спромоглися все ж таки бодай на твір — „Stara Basn“ Крашевського, де оспівується найдавніші часи Г'ястів.

В наслідок розвитку помічних наук історії в XIX і початках ХХ віку маємо вже доволі ясний образ праісторичної доби нашої батьківщини. Поширення праісторичного горизонту відкриває нове поле до праці не лише для кабінетних учених і праісториків взагалі, але й для наших літераторів. Тут найдуть вони не лише джерело античного гелено-пракрайніського естетизму, але й скріплення та поширення діапазону історичної традиції, такої важної в духовому цементуванню й поході нації. Чиж це не гідне оспівання українською музою? Чи не варто „витягнути“ з наукових кабінетів і музеїв античностей той світлий для нас період та оживити писаний і найдений археологічною лопатою матеріяль духом літературної творчости, чи замережати його самоцвітами українських римів та ритмів? В той спосіб можемо спопуляризувати той світлий розділ нашої бувальщини, так мало або майже взагалі невідомий широким кругам нашого суспільства, а узурпований історіографією і письменством наших ворогів єдинонеділимців.

С. Гординський

Поезія злободенності

Буває, що деякі поезії, особливо ліричні, вимагають багато часу для свого завершення й удосконалення. Ось написана якась поезія, але їй „чогось“ бракує — чи то ідея неясно висловлена, чи закінчення замало сильне, чи просто якесь слово, рима, а навіть буква не до ладу — і такий твір іде в течку „достигати“. Там може лежати й роками, а як „достигнє“ — то нераз зовсім неподібний до свого первовзору. Правда, не зав-

жди так буває, та буває часто. Але існує ще інший тип віршописання, де автор не відчуває такої відповідальності перед власним сумлінням і вічністю; це **поезія злободенна**. Вона приходить звичайно легко, не коштує великого зусилля, а її здебільшого сатиричний тон ставиться до всіх важливих, вічних і трагічних проблем з поблажливою легкістю. Через цю, власне, злободеність кожен поет, що себе шанує, нізащо не дасть таких своїх легко-даних творів до поважної збірки. І тут нераз виринає спрізня поетична трагедія: поважні твори „справжньої“ поезії цінять і читають — але якось по-академічному, без щирого захоплення, зате інші його речі, всякі дотепні й бистроумні каламбури чи пародії, а то й фривольні чи малопристойні гри словом — ходять по руках, ними захоплюються й на них реагують — на живі твори живого сучасника.

І нераз, ніде правди діти, у тих злободенних віршах, тій поезії „другої клясі“, образ даного часу, доби — буває відбитий куди гостріше і глибше, ніж у драматично-трагічних поемах кляси першої.

Ці рядки писані з власного досвіду. Оце, шукаючи за чимсь там, натрапив я на жмут старого папір'я — усякі записи, просто відривки паперу з двома трьома рядками, написаними при будь-якій нагоді і збереженими просто для пригадки. Тоді пригадалося мені, скільки такої літератури — всяких віршових анекдот, придбашок, од, сценок тощо написано — і скільки їх пропало безповоротно. Яку, все таки, цікаву книжку можна було б видати з того різношерстного матеріялу, якщо б тільки він був зберігся! Одне — просто взагалі не записано, друге, записане, ношено в кишені так довго, аж зовсім стерлося, трете пішло по* приятелях (що, до речі, є найпевнішим способом, щоб щось вернулося), четверте — в часі війни просто небезпечно було тримати в хаті і потому забулося. І п'яте, і шосте — причин багато.

Сьогодні переглядаю ті нечисленні матеріали, що збереглися, не без деякого сантименту. З кожною запискою зв'язаний якийсь спогад, якась подія, весела чи трагічна, і нераз про записане двома-трьома рядками можна б розповісти довгу історію. Тут мимоволі пригадується покійний професор Василь Сімович, що був дуже хапливий на таку поезію. Для нього не було більшої приємності як прочитати якусь бистроумну віршовану анекдоту або ж, ще краще, з якоїсь нагоди (звичайно іменини) написати спеціально для нього щось веселе в стилі Аристофанових комедій чи бурсацьких вірш. На писання таких речей він дуже натискав, переконуючи, що це, власне, і є справжня поезія — спонтанна, безпосередня, без надуманості і штучності.

Кілька зразків того злободенного віршування, що тут подані, будуть незрозумілі без коментарів. Це, власне, те, без чого обходиться лірика — ліричний вірш є світом самим для себе, увесь свій зміст і сенс він має сам у собі і пояснень не потребує. Але при іншого роду віршах коментарі мають свій чар — вони розповідають про особи і події, які в творі накреслені нераз двома-трьома штрихами чи аллюзіями, вони, ті коментарі, розповідають і про спонуки та обставини, що довели до написання даної речі. А авторові, коли він ті коментарі пише сам, чи ж не

є приємністю пригадати добрих чи не добрих знайомих і, взагалі, хто це може зробити краще від нього самого?

Почати, очевидно, треба від себе самого.

В ДЕСЯТИЛІТТЯ

Ця суплікація написана 1943 р., в десятилітті видання другом першої моєї збірки.

Боже, я знаю, злих віршів мені не простиш!
Марно благати: обомй мені душу нечисту!
Знаю бо: гірший для Тебе незданий вірш
За богохульство, за вбивство.

Ще писати — пусте! Та навіщо давав у друк?!

Чом же полови слів в віршів своїх не одвіяв,
А, необачний, спускав з серця своєї й рук?

Чорт мене спокусив чи, може, слави надія?

Що надруковане — вічність зубами тримає. Ех!
Вже не поможе вогонь ані війна — не вирву їй з паші.
Хіба, що знов зробиш потоп (лиш тоді у ковчег
Носів взяти скажи хоч два вірші мої найкращі!)

Яку б Ти покару не хотів присудити мені ---
Вічний пекельний вогонь чи чистилище, слухай:
Як злі вірші читаю свої, вже в пекольнім вогні
Мені паленіють вуха!

ВІРШ ПРО АДОЛЬФА

Під час останньої війни, довелося написати багато різних політичних сатир. Деякі з них попали пізніше навіть у підпольні видання, як „народна творчість“. На жаль, тих видань під рукою тут немає, а з пам'яті зrekонструювати давно написане вже майже не можливо. Особливо пригадується зараз з самого початку німецько-советської війни написана поема про мадярів і румунів, які пішли в Україну визволяти українське сало з боль шевицької неволі. Вірш про Адольфа ходив по Львові в 1943 р., тоді програна Німеччини вже не викликувала ніяких сумнівів.

Адольфе! руки вгору
На останніх своїх окопах:
Глянь, в фаерверках фосфору
Твій фільварок — Нова Європа!

У Берліні — цегли на вулицях,
Кельн і Гамбург — уже спопеліли;
Бліпмеделі в розпаці (...)
З офіцерами у запіллі.

А так мало до перемоги
Бракувало! Чи ж зрадив Марс?
Салютують безрукі, безногі
Вибивають парадний марш.

Де ж дів ти армію славну?
Нема! — тільки купи мертвих.
Кожному лобінсьравму
По два квадратові метри.

Герренфольку! Чи ж ще тобі мало?
Пошкодило, бач, здоров'ю
Українське крадене сало
І тепер виригуеш з кровю...

Відійдуть у тіні Вальгаллі
Герої з шнурком на шії,
І нікому не буде жаль їх
І історія — книгу закріє!

АМУЛЕТ

Коли один з мистців вибирався на війну, йому влаштували прощальний обід. Мені припала алюмінієва ложка воєнного виробу, я якось засильно натиснув нею і вона зломилася. — Ов! поганий знак, сказав хтось. З нагоди цієї зломаної ложки й виник оцей вірш:

Візьми в дарунку від поета
Цей кусень ложки-амулета;
Як ставе фатум над тобою
Мов грізний піготь над блохою,
Ти пригадай його то (може!)
Цей амулет тобі поможет.

Той мистець-вояк не міг того амулета нахвалитися. — Раз, оповідав він, відступаючи перед советами, я заховався до одної хати. Баба схovalа мене під піч. Увійшли червоноармійці на відпочинок, сиділи, їли і пили кілька годин, а я в смертельному страху стискав той кусник ложки. Ну і що — помогло!

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

Роман Купчинський ніяк не давався намовити до видання збірки своїх поезій, не знати — із скромності, лінівства чи надмірного самокритицизму. Коли чільні його ровесники 20-их років Бобинський і Бабій видали по кілька ліричних збірок, речі Купчинського порозсипувані по журналах, газетах і кишенях ніколи не були зібрани. До того ще й писання лірики він майже покинув або ж приховував, зате завжди повно бувало в нього всякого дотепного сатиричного добра. А втім, це й не диво — він же Галактіон Чіпка. Але Чіпка — прозаїк, а майстерні сатиричні вірші Купчинського мало хто знає. Особливо любив він собі покепкувати з модерної поезії і її творців, — не те, щоб він її не сприймав, ні, він тільки стояв на тому консервативному критичному пункті, що „все таки“ вимагав від поезії хоч трохи логікі і глузду в укладі слів. З ним можна було (і сподіваюсь буде можна ще нераз) вести багатогодинні дискусії на ту тему, і з цієї, власне, нагоди пригадується мені один його вірш:

Багато в нас наплодилося шійтів
Жадних хвали і лаврів і привітів,
Хотіли би, щоб кожний іхній стих
Побачив світ у рамках золотих.
Щоб кожний рік приніс за стих оцей
Авторський вечір або й ювілей.

Літературу! Лагідна корово!
Витримуєш і найприкріше слово;
Чи не тому, що доленька лиха
Дала тобі дурного пастуха?

Річчю, яка захоплювала Купчинського мабуть більше як література було ловецтво. Пригадуються спільні поїздки до його брата Юліяна, лісничого в давньому княжому Белзі. Нинішній Белз — купа болота без ніяких слідів славного минулого; з цієї нагоди лісничий дістав від нас приdomок „князя на Купах Купчинського“. Лісничий мав пишного собаку Вотана, а що під час війни було заборонено мати зброю, ми лазили по болотах і очеретах, виплохуючи диких качок. По повороті додому починалися розповіді — безконечні ловецькі історії і пригоди, сильно підфарбовані анліною фантазії. Нижче подане посланіє до Романа Купчинського, власне, й має за тему ловецтво, і його покровительку Діяну. Для пояснень треба додати, що на вулиці Курковій у Львові був осідок Українського Видавництва, а на ринку перед домом Просвіти (де була ре-

дакція „Діла“) стоїть фонтан з різьбою Діяни і хортами. Лист писаний зі Львова до Кракова.

Лист писати до Романа,
Брата князя Юліана
Нині вирішили всі;
І до мене: гей, сідайно!
І пиши швиденько, файнно,
Легко, гостро й від душі.
Я присів — і що ж писати?
Чи про бомби, про гармати,
Чи знаки на небесах —
Що щодня віщують гірше?
Ну, а може, щось про вірші,
Що жахають Ромка в снах?

Лист — не хліба з маслом з'їсти! —
Треба мати серце чисте,
І надхнення, і талант.
Що ж до муз, про справи тії
Не пишу — не кожен вміє,
Як умів (колись) Роман...

Отже: зараз від початку
Починаю: — чисто, гладко
Все, що бачив — оповім,
Не додам на мак від себе,
Bo й немає тут потреби —
Річ давно відома всім!

Раз мандрую на Куркову
Через ринок — що це знову?
Я поглянув — онімів!
Чи то грім, чи кара Божа?
Вогнева летить сторожа
А за нею цілій Львів.

Кілька кроків від Просвіти
Є фонтана (навіть діти
Знають де) — туди на гвалт
Всі біжать. Я з ними пхаюсь,
Ліктями штовхаю, лаюсь,
Аж хтось крикнув нагло: “галът”!

Я поглянув: є фонтана,
Тільки ж що то? — де Діяна?
Що ж це сталося до біди?
Планочку якусь питаю,
А вона: вже витягають
Біду, — впала до води!

Ось і витягли. . . . Де факто
Я мав право, як редактор
Підійти ще кроків з п'ять.
Глип, — вона стойте в лєгенькій
Сороччині, всій мокренівкій,
Лиш літки їй дриготять.

Що тут сталося? — питала
А вона: ах, знаю, знаю! —
Ти Гординський, Ромка друг!
Той, що, він його читас,
Хоч позаочі і лас
За штудерний надто дух. . . .

Але я тут до Діяни
Грямнув гостро: а з фонтані
Поцо зліза? Чи на сміх?
Певно з єндиком дораня
Волочилася зовсім п'яна, —
Зараз лізь до псаїв своїх!
А вона руками в груди:
Слухайте навколо, люди:
Я не п'яна — бреше віл!
В календар погляньте ж — нині
День Романа, іменини,
Я й зйшла на п'ять хвилин,
Ну, та й мала ту пригоду,
Що пошпортилась у воду, —
Я не в шинк, на пошту йшла! —
Покровителька звірини,
Ромкові на іменини
Телеграму я несла!

Він же наш ловець великий!
Мав дворурку, черевики,
Шротом Богу вікна бив;
Слава в нього вже казкова,
Навіть, кажуть, раз на ловах
Мало зайця не забив!

Нині той ловець надхненний
Втік до Кракова від мене,
А було не так колись,
Ще як був він молоденький.
В піченьки нераз темнені
Він до мене серде ніс.

З'ївші оселедця з перцем
І попивши, тужне серде
Перед мною виливав,
Він писав мені поеми
На усі любовні теми,
Ніжно зводив, чарував...

Говорив він тепло, ніжно,
Так зворушило, так слізно
Про кохання, про красу,
А хортам, що коло мене,
Приносив він у кишені
Кістку, назив’я ковбасу!

Нині ж — нічичирк, ні слова, —
Я стоя посеред Львова
Між публікою сама.
Уночі ніхто не прийде,
Не спитас: хлонець твій де?
Хоч би лист, нема, нема! —

Пригадавши так Романа,
Враз захехькала Діяна,
Відвернулась від усіх.
Я попхав її, небогу,
На фонтану (навіть в ногу
Трохи щипнув — чиж то гріх?)

Все описую докладно,
Хоч на серці страх досадно
Що Роман десь там заляк.
Киньте ж вірша нам, Романе,
І для нас, і для Діяни,
Бо не можна далі так!

КОЗАЦЬКА ДУМА

Ситуація українців під німецькою окупацією ставала з дня на день гірша. У Львові, Станиславові й інших містах німці прилюдно розстрілювали й вішали українських підпільників, з чого дуже тішилася польська публіка. А все ж таки і ця ситуація була на макове зерно краща від будької сов'єтської — німці не мали підбігунової Сибірі і не могли засилати туди людей, а письменників ніхто не змушував писати Гітлерові оди. Тому загал українців хоч і мав свідомість неминучості німецького кінця, мріяв на дні душі, що той кінець, може, бодай трохи відтягнеться, — або... станеться якесь чудо і ... західні аліянти прийдуть до Галичини. Не знали ми тоді, що ті західні аліянти горіли такою велетенською любов'ю і приязню до большевиків.

В день після капітуляції Італії та в обличчі щораз тривожніших вісток про швидкий наступ большевиків, що викликало дуже невеселі настрої серед українського громадянства у Львові, зібралася якось випадково група львівських письменників, журналістів та різних газетників з дуже мінорними настроями. Певною реакцією на ті настрої був свого рода шибеничний гумор, яким приявні намагалися розважити себе. Так і повстала дума, яку нижче наводимо:

Ой та захмурились козаки січові,
На кріслах посидавши,
Що з Італії поганій вітер віє
І що сходить на пса все.
Ой сидів там кошовий Німчук,
Спустив носа вдолину, як бичук,
А коло його Старосольський Юрій
Сидів, голову підперти, похмурий,
А козак Богдан Нижанківський
Сидів, як рабін жидівський,
А осавул Дзісь
Розповідав вісті погані якісні.

Козацького ж цирульника жінка Оля
Сиділа як сама недоля,
Тільки осавулиха Марія сиділа,
Люльку з чубуком турецьким курила
І усім козакам-нетягам ворожила
Слухайте люди;
Як не буде зле, то добре буде!
А козак Святослав
Узяв і все те записав,
І пустив
На ясні води,
На тихі зорі
За чарку самогону.

Самогону, очевидна річ тут не було, а згадані прізвища, це відомі львівські робітники пера. „Козацького цирульника жінка Оля“, це редакторка журналу для молоді „Дорога“, дружина хірурга д-ра Кузьмовича. „Осавулиха Марія“ (Струтинська), очевидно ніякої люльки не курила, тільки саморобні кручені цигарки в цигорниці, але ж коли мова про козаків, то треба було згадати і люльку.

ІСТОРІЯ ОДНОЇ КИЦЬКИ

На різдво 1944 р. над Львовом нависли темні хмари. Сов'єтська армія, підготована американськими консервами й одягнена в американські черевики, гнала голодних німців на зломану, як то кажуть, шию. Нова большевицька навала на Львів ставала очевидністю. Хто міг, лаштувався в дорогу. Куди — ніхто не знав, тільки щоб якнайдалі на захід. У такій ситуації й настроях в один з різдвяних днів 1944 року зустрів я у Марії Струтинської Юрія Шереха. На столі в Марії стояв чудовий, як на 1944 рік, маківник, а під столом ласилася до ніг кицька. Ми сперечалися з Шерехом про неоклясизм і взагалі про тверду класичну форму вірша, особливо ж про сонет. З того приводу й постав на тему кицьки й маківника оцей сонет:

В Марії кицька темно-бура
Під пепею мур-мур
А на столі література,—
Тонкий ажур.

Все близьче надтягає буря, —
(Не каламбур!)
Усі серця комарно журять,
Журби — сто хур.

Кицька так і залишилася у Львові, під опікою поета М. Ореста. Але пізніше, ѹ Орест, захопивши торбу своїх поезій, подався на захід, залишивши кицьку на поталу большевикам.

Задивлені в маківника меандри,

Роздумуємо про далекі мандри.

Сидить Марія, опустила зір,

Саме не знає — б'ється із думками:

Чи зячу печеню з бурячками

Зробити з кицьки на останній мир?

Ярославна з Путівля

Плач Докії Гуменної

У неділю вранці на зорі, на горі Київській, там стоїть Докія та й Гуменна і так стиха промовляє:

— Ти, вітре-вітрило, стрибожий внуче! Понеси ж ти мене на своїх легких крилах до письменницької слави.

Обернувся тут вражай Див—страховисько голобельним Борисом тим Коваленком і запугав несвітським голосом:

— Не годишся еси, Докія Гуменна, в письменниці робітничо-селянські пролетарські, не пищи комариним писком інтелігентських ремінісценцій, Чарська-Вербицька, трам-та-ра-рам!

Рано-вранці на зорі, та й стоїть Докія Гуменна на горі Київській, на заборолі аркучи, квилить-проквилляє:

— Полечу, каже, зегзицею, рукав бобровий омочу в Чорнілі-ріці, напишу... Напишу про колективізацію”.

Небо тучами закривається, чути тривожний орлиний клекіт під небесами, никне трава жалощами, зоря світ запалила, мла поля покрила, туга жирная пливе по українській землі, граки й ворони каркають, клюють очі живі Докії Гуменної.

— Ой, Докія Гуменна, куди котиша? Ти куркульська агітарка, наклепниця, ти фашистсько-донцовська контрабандниця...

На горі Київській, там стоїть Гуменна Докія, письменниця, гіркі сльози ллє, приплакує:

— Розтечуся я мислію по древу, може втівлю того проклятого віруса невловимого, понесу до неситої пельки кровожерного, того поганого половецького хана, Критика!

О, руська земле, Україно! Вже не дзвенять мечі твої харалужній, чорні тучі з моря йдуть, полки половецькій криють тебе хмарою-сараною Львів Смульсонів та Ізів Фарберів, тьма вкрила степи твої серед дня, стогне свята земля під вражими копитами, а дівки половецькі видзвонюють руським золотом на тъмутороканських торговицях, верещать на всю пащеку:

— Ей, ти, окаянна Докія Анафемо! Як посміла ти куснути нас, велиможних дівок половецьких на престолах робітничо-селянських сидячих? Поки ти нас ушкрябнеш, — ми тебе ущекочемо! Ми тебе в графомани запроторимо, коли мало з тебе наклепниці! Ми тобі!... Віднині речемо: не годиться писанина твоя.

Нехудожня! Примітивна! І мова українська не годиться! Безбарвно! Беззмістовно! Убого! А що? Будеш знати, як нас, дівок половецьких, зачіпати?

Свист і грюкіт землею стряс, хугами й пожарищами обняло Україну. Гомін великий, стогін великий пройшов по всій руській землі. Сизий вовк Гибелькомісар од Берліну до Кавказу скочив, ясирного м'яса на смак скоштував, каже: „Ніякої України нема вже”.

А в неділю вранці на зорі, на горі Київській там стоїть, та й стоїть Докія Гуменна. Письменниця? Одною рукою за лапу Барбоса Г'ятого держить, другою хворого горла тримається. Голосу критики прислухається та річкою-плачом розливається.

— Ти, вітре-вітрило, Стрибожий внуче! Понеси ж ти мене до слави письменницької, хай хоч на старості літ вздрію її, неприступну.

І рекоша замогильне, нутряне пугу:

— Нам репіш лубки, розмальовані в стилі аляп!

— Ale що то за голос знаменитий? Чи то не Льови Смульсона поганої дівки половецької з тъмтороканскої торговиці? Ale кого то графоманом знову обзывають? Ale на чиї то твори не варт часу гаяти, не варт плюнути? Чи не мої, Докія Гуменної, — нецікаві, беззмістовні, нехудожні, безсюжетні, безроманічні, недороблені, з неукраїнською мовою, засмічені русизмами?

І рекоша замогильне, нутряне пугу:

— Нам репіш лубки, розмальовані в стилі аляп!...

На горі Київській, у неділю вранці на зорі, там стоїть Докія та й Гуменна, графоманкою названа. Стоїть і сльози на очах її висохли, з жалю буйного, жагучого. Дерево з тугою до землі прихиляється, Докія Гуменна серцем плаче, умліває:

О, мое дорогоцінне тонке плетиво, о, мої мережані іронії, мої філігранні психологічні нюанси, мої філософсько-романтичні марення! О, нетлінні й нерукотворні мімози-емоції! О, заповіт Бояна, — непідкупна правдивість! Див-страховисько вас голоблею потовк, круки чорні поклювали, погані дівки половецькій покусали... А тепер це й телята пожмакали! О, вітре-вітрило, Стрибожий внуче! Не хочу вже й слави письменницької, абих тільки відніс ти мене геть далеко від критиків: від коваленків і холошів, від смульсонів і іже з ними усяких там дмитровів. Обернуся я дівою-Обидою, сплесну лебединими крилами на синьому морі, полечу під ясні зорі, вступлю в незнаєму землю Трояню...

На віки вічні!

Амінь!

—

Пристрасті є сліпа, тимто їй не можна вірити навіть тоді, коли вона ясно бачить.

*

В житті буває як у грі в карти: багато можна програти тільки з добрими картами.

Ростислав Єндик

Р е ц е н з і ї

Енциклопедія Українознавства в двох томах за головною редакцією проф. д-ра В. Кубійовича і проф. д-ра З. Кузелі. Том I. Наукове Товариство ім. Шевченка, Мюнхен-Нью Йорк, 1949, 8, I. зшиток, 80 ст.

Енциклопедія Українознавства, це сьогодні найпотрібніша книжка, потрібніша як колибудь дотепер. З неї будуть користати не тільки всі українці, яким вона незвичайно потрібна, але й усі, треба думати, чужинці, які досі черпали відомості про Україну та українські справи з чужих енциклопедій — невірних, неповних, фальшивих, тенденційних, а то й просто ворожих. Не диво, що чужинці не мали правильних відомостей про Україну, бо й звідки ж іх мали взяти. Тепер же ця справа буде остильки розв'язана, що чужинець, який захоче мати об'єктивні і правдиві дані про Україну й українські справи, найде їх в Е.У. Це, очевидна річ, збільшує відповідальність авторів різних статей та й редакцію Е.У., бо від них залежить, чи ті дані будуть об'єктивні та й на сто відсотків прайдиві. Від них залежить, чи ті найважливіші інформації про Україну й український народ в минулому й сучасному згідні з об'єктивною і історичною правою та й чи згідні з найновішими українознавчими дослідами. Немає суміліу, що автори й редактори про це пильно дбають і ручають своїми науковими авторитетами, проте деяких недоглядів і недоліків вони таки не зуміли оминути. На ті недогляди й недоліки ми й хочемо звернути увагу. Масно під рукоюми I зшиток Е.У.

У “Вступі” З. Кузеля подає огляд дотеперішніх українських енциклопедій і заразовує до них літописні нариси українських авторів 17-18 ст., українознавчі періодичні й неперіодичні наукові видання 19-20 ст. та деякі політично-інформаційні нариси про Україну в чужих мовах. Насправді всі ці речі зовсім не були енциклопедіями українознавства. Першою енциклопедією українознавства була властиво видана в Петрограді 1914-1916 рр. праця “Український народ в його прошлом і настоящем”. На мою думку від цього й треба було починати, бо згадані літописні нариси 17-18 ст. належать до історіографії, українознавчі видання до історії розвитку української науки, а політично-інформаційні нариси про українську проблему з більшим чи меншим науковим підкладом — до історії української політичної думки.

В “Загальніх відомостях” в статті З. Кузелі про “назув території й народу” трапляються деякі суперечності з іншими статтями. От напр. автор подає за моїм рукописом (пор. теж мою Іст. України,

I. Прага 1941, 19), що “В 14 ст. за почином царгородського патріарха для галицької митрополії, а за тим і на означення Галицько-Володимирської держави приймається назва “Мала Русь” (для відрізнення від земель Київської митрополії, які називали “Велика Русь”) — термін, що його присвоїли московської великі князі. Водночас редактор залишає в статті Ю. Шереха хибне твердження про назуву “Велика Росія. Там читаємо: “щоб розрізнити дві Русі, московську й українську, константинопольний патріарх застосовує до першої назуву ‘Велика Росія’ (Мегале Росія) а до другої ‘Мала Росія’ (Мікра Росія). Справа в тому, що на початку 14 ст. коли Київська митрополія охоплювала київське, чернігівсько-сіверські та поліські князівства на Україні, князівства пізньої Білої Русі та землі, які згодом були підбиті й засимільовані москвичами, не може бути мови про “московську Русь”, бо осередком пізньої Московщини був Володимир над Клязмою, куди перешли київські митрополити з виставленої на безустанні напади “матері руських городів”, і галицькі князі мусили подбати про окремого митрополита.

Іншим недоліком треба вважати розбіжності в питанні про назуву “Україна”. Редактором мусіла бути відома моя стаття про назуву “Україна” в краківській “Енциклопедії Українознавства” від 1941 р., де правильно виведено назуву “Україна”. Проте редактор не тільки пропустив таке саме вияснення в статті В. Січинського, але й додав до його матеріалу суперечні вступні пояснення назуву “Україна” Я. Рудницького. В цих поясненнях вже в першому реченні находимо різкі суперечності. Я. Рудницький твердить, що назуву “Україна” означала першію “пограниччя”, “окраїну”, “пограничну країну” (індоєвропейський корінь найімовірніший (с) кре — “відокремлювати”, “різати”). Отже індоєвропейський корінь не піді人格ає “окраїною” теорії Рудницького. Очевидно, що ні назви балтійських пограничників галіндів, ні германських маркоманів не мають нічого спільного з назовою України (історія цих пограничників не може бути ніякого аналогією до історії українського народу). Тому твердження Рудницького, що з історичних, географічних, ономастично-філологічних та інших міркувань з назовою “українців” тотожна є назва “антів”, треба вважати хибним, бо між зникненням антів з історії (602 рік) і між згадкою про Україну в Київському Літописі під 1187 р. є різниця 585 років. Географічно анти володіли над слов'янськими племенами не тільки України, але й сучасної Молдавії, Волошини й Болгарії. Ономастично-філологічні досліди можуть користуватися літера-

турним чи етнографічними матеріалами, але не згадними міркуваннями. Хібним теж треба вважати твердження Я. Рудницького, що в Київському та Галицько-Волинському літописах в усіх випадках слово “Україна” визначало переважно “пограничні землі” супроти державного центру в Києві. Докладна аналіза літописного тексту виказує поточність слова “Україна” із словом “країна”, а в деяких випадках навіть держава. Та справа в тому, що в часі писання Галицько-Волинського літопису Київ не був центром для надбужанської України (країни). Так само нема потвердження в історично-філологічних пам'ятках на те, що слова “Україна” вживали на означення “пограниччя” вкінці 15 і на поч. 16 ст. Тоді не називали мешканців “україн” “українянами”, або “українниками”, а приклад “україн” (напр. подільської, волинської чи брацлавської) походить із статті В. Сінчинського, де читаємо: “В універсалі 1580 р. короля Стефана Баторія звертається к Україні Руській, Київській, Волинській, Подільській і Брацлавській”, де слово “Україна” стоїть замість “країна”, або вовсідство. Слово Україна не вживали теж в 16 ст. в значенні “далекий край”, де тільки вільне міркування за моїм текстом, в якому говориться: ‘В своїх піснях і думах виявляв наш поневолений Польщою народ свою тугу за Україну, за тією вільною землею, яка видавалася тим, що не були козаками, як виходить із змісту пісні “Козак відійде”, “далеко Україною” (Іст України, 1, ст. 21).

Далі в списку літератури до назви ре-дактор непотрібно пустив за моїм рукописом польську працю Яна ОТРЕМБСЬКОГО (надруковано Остребського): “Причини слов'янсько-литовські”, Вильно 1937. Я подав цю працю в своїм списку літератури, але я й подавав пояснення Отрембського про назви словян, чого нема в ЕУ. Тим самим отже не треба було подавати і цієї праці в бібліографному списку, бо це буде зводити читача, наче він там найде матеріал до назви “Україна”, чи “Русь”.

2-ий розділ “Положення, граници й територія України” опрацював В. Кубайович, географ і демограф. Він утогочнене поняття української національної території з границями мови й культури нашого народу. Проте зазначає, що ‘наша національна територія ще не скрізь усталена’. Українсько-румунську границю автор починає від дельти Дунаю, виключаючи острови цієї дельти, а тимчасом на них збереглися ще й досі нападки запорожців, якими зацікавлюється останніми часами уряд УССР. Середню ж Бесарабію заселяють не тільки румуни або молдавани, але й українці і то не островами серед молдаванського моря, але на терені новіту Сороки, де до першої світової вій-

ни був музей української старовини з філією в Могилеві Подільському, а під румунською окупацією були часто протирумунські повстання. Цей повіт притикає до сучасної української національної території. Українсько-румунська границя не покривається із сьогочасними кордонами УССР з совєтською Молдавією в Бесарабії та Румунією на Буковині і Закарпатті, де українська Мармарощина з Сигетом належала Румунії. На Закарпатті немає вузької смуги чисто угорської етнографічної території з містом Береговом, ця смуга в мішана, українсько-мадарська.

Щодо західньої української межі на Холмщині то автор сам собі перечить, коли раз кладе її на Вепрі, другий раз на схід від нього, на лінії Тинівці-Войславичі-Павлів-Вільхівці-Ошиля-Піщани-Япів над Бугом. Врешті він стверджує, що описана ним українсько-польська етнографічна границя належить уже до минулого, але не тримається при означуванні кордонів української національної території етнографічно-історичного принципу, що було б згідно з його початковим утогочненням їх з границями української мови й культури. До його означення сьогочасних кордонів УССР на терені Галичини треба додати, що ця границя на своїм початку (південь) проходить верхнім Сліном до впаду до нього Солинки, а на кінці (північ) від Рави Руської річкою Солокією до Буга.

Українсько-білоруська мовна межа на Поліссі не згідна з мовознавчими дослідами (пор. карту І. Сидорука: “Проблема українсько-білоруської мовної межі”, Августбург, 1948, ст. 16-17). Треба було згадати й про кордони української держави 1918 р. на холмському, ціцяєському й поліському відтинках, так само проскочовану на мирових переговорах у Києві 1918 р. північну державу границю України з СССР, тому що під оглядом мови попоси цих кордонів є обосторонно дуже мішані. Далі Кубайович пише, що Лемківщина, Закарпаття, Буковина і Хотинщина були під українськими державницькими впливами лише короткий час. Що автор думає під цими впливами? Адже вплив всеукраїнської національно-державницької ідеї охоплював усіх українців без уваги на кордони, бесарабська Хотинщина не всіла об'єднатися з УНР, бо її захопили румуни, і не помогли протести українського уряду; до часу захоплення румунами Бесарабії змагала від часів революції 1917 р. до автономії, Буковина й Закарпаття тільки коротко були охоплені частинно українською владою: перша в початках листопада 1918 р., друга в січні 1919 р., відтак як самостійна Карпатська Україна в 1939 р. Лемківщина не досягла відділи Української Галицької Армії в 1918-1919 рр., але населення західньої її частини проголосило тоді неза-

жежну республіку. А західно-українська конституція, Українська Національна Рада у Львові проголосила 18 жовтня 1918 р. незалежну республіку, зложену з Галичини, Лемківщини, Буковини і Закарпаття з такими границями, які були щодані на етнографічній карті австрійської монархії К. Черніга в початках другої половини минулого століття.

З сучасного розподілу українських земель Кубійович виключив українські володіння Молдавської СРР та дельти Дунаю.

Микола Андрусян.

Українська Культура. Курс лекцій за редакцією проф. Дмитра Антоновича. Український Технічно-Господарський Інститут (УГТІ). На правах рукопису. Регенсбург-Берхтесгаден, 1947, Курс ч. 84. вел. 8. 399 ст. (Циклостильне видання).

Ця доволі об'ємиста книга, яку видав УГТІ-інститут, призначена в першу чергу для курсантів УГТІ, отже для української молоді, яка з цієї книги має не тільки вчитися і черпати відомості про українську культуру, але має певною мірою і виховуватися на ній. Коли переглядаємо цю книгу, то справді бачимо в ній заступленіні всі ділянки української культури, починаючи від школи й освіти на Україні (В. Бідонов, С. Сиропонко), через українську книгу (Д. Антонович, О. Лотоцький), українську пресу (С. Наріжний), українську філософію (Д. Чижевський), а кінчаючи українською Церквою, правом і мистецтвом — архітектура, скульптура, мальство, гравюра, орнамент, музика й тато.

Немає можливості в коротенькій рецензії обговорити всі ділянки, які входять до цієї книги, бо на це треба б посвятити не одну, а цілу візуку рецензій, все таки хочемо звернути увагу на деякі недоліки в тій ділянці, яка нас в даному разі найбільше цікавить, цебто в ділянці історії української Церкви, де поважні прогріхи звертають на себе особливу увагу.

Книга поділена на 30 лекцій, і на кінці кожної з них стоять запитання до читачів, на які вони мають дати якусь відповідь. І ось до 12-13 лекцій (історія Церкви) поставлено дев'ять запитань, з яких одне звучить якось дуже дивно: "Яка небезпека загрожує українському народові збоку Церкви?" (ст. 393). Кожного думаючого читача таке питання мусить немало здивувати. Бо коли таке питання ставиться взагалі, то значить, що десь справді збоку Церкви українському народові щось грозить, якась небезпека. Учену мусить над цим питанням роздумувати і дошукуватися тієї небезпеки, а ці роздумування можуть зовсім легко візувнуті йому відповідь, що: релігія (отже Й Церква) — опіюм народу", або щось в тому роді. Така логіка цього питання і

інша відповідь не насувається. Але дивує те, що не збоку сусідів, не збоку ворогів українського народу й української Церкви і не збоку того світогляду, який, здається, визнає автор, що таке питання ставить, грозить якась небезпека українському народові, тільки якраз збоку Церкви. Хоч-не-хоч мусимо поставити відворотне питання: Яка небезпека загрожує українському народові, а зокрема українській молоді збоку такої книжки? Во що, мабуть, не заперечити, що виховувати молодь на такій книжці, в якій ставиться під сумнів вартість Церкви, дуже таки небезпечно. Навіть якби все інше тут було без закиду. Вже це одне питання збуджує певне настороження і ставить під сумнів вартість усієї книжки. Коли в таке питання, то й опрацювання цієї теми мусить бути таке, щоб студент мав потрібний матеріал на таку відповідь. Немає потреби говорити про те, як треба наставляти молодь до Церкви, але того рода питання ведуть в зовсім інше наставлення. Автор вступної статті (Д. Антонович) каже, що "образ української культури буде тут не повний" (ст. 3). Зрозуміло, що так, але й вінто не стане вимагати, щоб такий курс лекцій призначений для курсантів був повний, навіть більше, що непотрібно, бо курсант має одержати тільки загальні відомості а не детальні. Однака мусимо вимагати, щоб такий курс історії української культури був поданий згідно з історичною правдою і згідно з інтересами українського народу. А вороже наставлювання до Церкви в жодному разі не є згідне з інтересами українського народу. І коли читасмо дві лекції "Українська Церква" (ст. 170-174) В. Білкова та "Українська християнська Церква в сучасності" (стор. 170-174) Д. Антоновича, то мусимо сказати, що деякі факти і їх наслідки не згідні з історичною правдою та з новішими науковими дослідами. Можна й не мати до авторів-науковців претенсій, що вони не мали зможи познайомитися з найновішими науковими працями в ділянці українознавства, та все ж таке твердження сьогодні, що монографія Костомарова про Мазепу п. н. "Мазепа й мазепинці" "бліскуча річ", як пише Д. Антонович (ст. 12), занадто вже перестаріле і . . . неукраїнське. Бо так про згадану монографію Костомарова писати можуть хіба москалі та їх пристраті. І з наукового боку таке твердження не витримує ніякої критики. А нехай хтось в курсантів поспіважиться близче цією монографією, то яке в нього буде появлення про Мазепу? Ні, таки треба від науки й науковців вимагати історичної і об'єктивної правди, а не власних поглядів, які випливають із такого чи такого політичного переконання. А справжня наука вже давно ствердила, що монографія Костомарова про Мазепу власне зовсім не бліскуча.

Немило вражає в цій книжці і те, що деякі автори якось дуже намагаються не називати деяких речей по імені. Замість сказати, напр. що Українську Академію Наук 1918 р. оснував гетьман Павло Скоропадський, автор воліс сказати лише, що "засновано" (ст. 78). Саме така наукова метода довела до того, що про посвячення київської Софії папським легатом митрополитом Олексієм можемо довідатись тільки з чужинних наукових праць, бо наші нащі соромляться про це говорити. Натомість одверто подають незгідні з історичною правдою відомості, що "уніята й васильяни були протинаціонально настроєні" (ст. 36-37), що в Могилянській Академії, лише розвивалася наша традиційна культура, бо слухаті вчилися російської мови", що Смотрицький і Сакович це мало витривали характери (ст. 88) і т. п. або зовсім суперечні, що "залежність української Церкви від константино-пільської було досить слабке, бо обмежувалося тільки тим, що патріарх призначив і ставив для нас митрополита" (ст. 156), але зараз же (ст. 157) довідуємося, що наші митрополити були "греками й більшість не знала навіть мови своєї пастви". Отже, як студент має відповісти на питання про залежність?

Деякі помилки в статті Біднова передруковані з III тому УЗЕ вже давно справили наші історики, зараз же після появи III. тому УЗЕ. Загально відомо, Томашівський це доказав, що т.зв. "не-прихильність України до Риму", що московсько-польська вигадка, але Д. Антонович видно цього вяснення не приймає бо повторює (ст. 157) те, що вже наукові досліди давно відкинули. Невірно теж пояснює автор, що "візантійський імператор "інколи" впливав на призначення митрополичих престолів (ст. 58), бо впливав, як вищий чином (гляди грамоти візантійських патріархів), так само невірно, що польсько католицьке духовенство "енергійно підтримувало унію", бо воно власне її поборювало. Дальше невірно пояснює автор, що "козацтво заважає відстоювати інтереси православної Церкви", бо козацтво часом за гропі з папської каси "відстоювало теж римські інтереси". Невірне теж твердження, що "Москва вирвала в царгородського патріарха Дениса IV. згоду на те, що київська митрополія перешла під канонічну залежність від Москви, бо це вже відомо, що царгородський патріарх продав українську Церкву Москві і навіть відомо за скільки продав...".

Застереження треба мати теж до деяких наукових пояснень, як напр. про "невічайний спосіб утворення української єпархії 1921 р. (митрополит Липківський)", бо що це власне пояснює? Або те, що "Рим відібрав від галицької митрополії деякі справи" — власне, які?

Не відповідає правді і таке твердження

(ст. 169), що "завдяки унії галицьке духовенство було спольщено, і якби не наддніпрянська Україна, то в Галичині не було б національного відродження. Але далі довідуємося, що в тих часах Україна була "безвірна, атеїстична й матеріалістична". Коли так, то як могла Наддніпрянська Україна впливати на відродження Галичини? Автім, чи це правда? Чи справді українська інтелігенція тих часів була така, як її змальовує автор і чи справді можна так легко перекреслити таку велику участь галицького духовенства в відродженню Галичини?

Таких пояснень і фактів та відомостей в цій книзі є багато більше, але для характеристики цього курсу вистачає і цих, і вистачає їх для того, щоб цієї книжки не давати в руки курсантів, поки не будуть в ній виправлені загадані (і незгадані) помилки. Во давати в руки цю книжку курсантам з тими помилками, значить — фальшиво інформувати його і наставляти негативно до Церкви, а зокрема до Католицької Церкви. Це не ложить в інтересах українського народу, а зокрема української молоді, яка має бути виховувана не на перекрученых історичних фактів і негативному або в найкращому разі неприхильному ставленню до Церкви, а зовсім навпаки.

Гр. Лужницький.

Giovanni Papini: Vita di Michelangelo nella vita del suo tempo. Garzanti, Tipografia Saita-Milano, 1950, ф. 16, 654 ст., 33 ілюстрацій.

Не нам, не нам колишнім скитальнікам слідкувати в ЗДА за культурними новинками світу — мистецтва, літератури, музики — й ділиться враженнями з симпатичними читачами. Фізичні й матеріальні умовини нашого "нового" життя збивають нас із пантелеїку й на душу від'ємно впливають. Згодом, до умовин напевно привикнемо, а за культурним життям Європи, та й взагалі світу, слідкувати відвикнемо. . . . Але, покищо — живімо даним звичаєм.

Дісталі ми до рук нову працю відомого письменника, літературознавця й критика-філософа Джованні Паціні: "Життя Мікель-Анджељо в житті його часу". Перше й друге видання цього твору з'явилося 1949 р., а третє, четверте й п'яте в 1950 р. по місяцях трапається.

Вже сама ця черга видавання цієї праці підкреслює вартість її. Правда, автор в знаємі своєю оригінальністю у підході, трактуванні, осудах, поглядах та аналізі у своїх працях; терпкій він і гострий, але новий і свіжий, правдомовний і глибокий. Словом — фльорентинець! Передусім він великий і незвичайно тонкий та проникливий мистець; його форма і стиль ясні й якішарні. Хто читав бодай оці — а всіх праць солідних і об'ємних дав він понад пів сотні! — його праці такі:

“Storia di Cristo”, “Dante vivo”, “Sant’ Agostino”, “Gog”, “Il sacco dell’orco”, “Storia della Letteratura Italiana” Vol. I (Duecento e Trecento), той завжди схоче мати в руках кожен новий його твір.

С багато біографій Мікель-Анджельо. Найбільше відомі: Гріма і Тоде, Сизмонді з Толней, Роллінд і Бріон, та Й. Готті, Мартіні і Маріяні. Найкращі ж праці про Мікель-Анджельо написали Фрай і Штайман. Проте і ці всі праці не брали під увагу деяких моментів із життя цього гіганта ренесансу, які кидують світло на Мікель-Анджельо, як на людину. Деякі біографи дають його життєпис на тлі історичних подій того часу, хоч Мікель-Анджельо на ці події не мав ніяковіського вирішного впливу; інші роблять його несприступним діваком і насуплеменем титаном; а ще інші зараховують до його друзів лише Вікторію Колъонну Томмазо дель Кавалієре Й. Урбіно, А. Дж. Папіні у формі ясній і приступній, із смаком і вичуттям мистця, без найменшого сліду якогось барокізму, спершились на уважній, послідовній і солідній аналізі документів, звірюючи їх на найдавніших біографіях Мікель-Анджельо Дж. Вазарі й Асканіо Кондіві, дає нам правдивого Мікель-Анджельо мистця-генія, титана, якого поважали, з яким сперечались, якого любили і відвідували папи, якому приятелями були кардинали і князі. Але Дж. Папіні розкриває їй людські, ті щоденні сторінки життя мистця: його ширу, природну, трохи савонарольську релігійність, його, інколи, сарказм, нахил до накопичування гроша, до скунцовування посіlostей, його взасмини із своєю родиною, його оточення мистців та й звичайних людей, добрих і подліх, простих і шляхетних, мистців, поетів, філософів, а інколи й неграмотів; його суперництво з мистцями (Леонардо да Вінчі, Рафаель, Д. Браманте й ін.); його прязнів із жінками (Вікторія Колъонна, Софоніба Антівіса й ін.). Став душі мистця скопіює Дж. Папіні отям нахилом Мікель-Анджельо до творення “Pieta” — зложення Ісуса з хреста. — Справедлі, зачинав він таким твором і при кінці свого життя дав такі ж твори. “Pieta” і “Mater Dolorosa” були лейтмотивом душі мистця. Ніколи не дав він “Воскресення”, крім — у Сикстинській Каплиці — суворого Христа-Суддю. Проте, оцій тон “doloroso” був спонукою, і то постійною, що Мікель-Анджельо дає таких велетнів, як Давид, Мойсей, Невільники, то символічні фігури в гробниці Медичі, Пророки в Сикстинській Каплиці, а пізніше, там же, отої справді страшний “Страшний Суд”. Дуже цікаво підкresлює Дж. Папіні трагедії Мікель-Анджельо у його творчості, трагедії спричинені людьми й обставинами: нагробник папи Юлія II, віттар у м. Сіена, фасада перквії Сан Льоренцо у Флоренції і остання

“tragедія св. Петра”, яка почалася в початком 1546 року і тривала до смерті мистця. (Бо в 72 році життя мистця назначив його папа Павло III “commissarius, praefectus et operarius” із величими цивільними праходовідностями при будові базиліки св. Петра). Трагедії заключалися в тому, що відсутні цей твір не був виконаний згідно з задумом мистця, а лише, врешті, частинно і змінено, або й зовсім не виконаний (як фасада Сан Льоренцо). Найбільшою ж трагедією Мікель-Анджельо було те, що був він різьбарем, усе життя змагав бути лише різьбарем, уся його істота була сповнена запалом — давати життя бронзі, марморові, глині. Але люди є створені — інколи інтригами — обставини змушували його розмальовувати Сикстинську Каплицю — спершу стелю, а пізніше, надпрестольну стіну, “Страшний Суд” — і Павлинську Каплицю, — твори, які до сьогодні вдумливи людськість хвилюють і захоплюють. Недаремно ж в цих творах дає він свої автопортрети — апостол св. Вартоломей, що в руках тримає зняту з себе шкуру, і тут бачимо перекривлене, жахливе, здеформоване обличчя Мікель-Анджельо, в Сикстинській Каплиці, а в Павлинській Каплиці, у Савлі — що став Павлом — бачимо замісьце молодого — старе обличчя Мікель-Анджельо.

Можете перечитати всі біографії Мікель-Анджельо і, не маючи іншої, можете захоплюватись ними, але по перечитанні оції останньої праці Дж. Папіні, всі ті давній давніші — крім А. Кондіві — біографії бліднуть, а то й деякі відходять у тінь. В коротких розділах, деякі на одну сторінку, автор, оповідаючи, дає нам можуть постать Мікель-Анджельо з його докладними рисами — людини з людьми, генія з іншими, “кумпана” в товаристві, самотника поета і мистця, завсіди чесного й релігійного, любителя всюди і завжди краси, тужителя за світом країнам, як цей наш, пессиміста, що своїми творами висипає і хохоту до життя в інших.

Навіть у підборі ілюстрацій автор не шішов утертим шляхом — ні однієї репродукції знаних творів Мікель-Анджельо, а переважно репродукції суміннів чи принесіння йому творів, то осіб, із якими мистець мав зв’язки за життя.

Найкращий доказ вартості кожного доброго твору — коли вам, скінчивши його читати, став жаль, що твір скінчений, а ви відчуваєте ненасить, хотіли б, щоб автор говорив далі. . . . М. Островська.

Хрестоматія давньої української літератури (дoba феодалізму). Упорядкував дійсний член АН УРСР О. І. Білецький. Держ. урядово-педагогічне В-во “Радянська Школа”. Київ. 1949. 556 ст.

Видання цієї книги — факт, як на соv'єтські умови, дуже знамінний. Як зви-

чайно, можна тільки губитися в здогадках, що стало спонукою до цього видання, в якому всю стару українську літературу, включно із "Словом о Полку" й літописами, реституовано назад туди, куди вона дійсно й приналежна. Йм відомо, всі російські (першові і білі) історії літератури, підручники й енциклопедії вважають київську добу українського письменства компактно російською власністю. Це, в суті речі, є може, одним у світі кур'озом, щоб якийсь народ (у далому випадку російський) уважав своєю власністю творчість, яка постала не на його території. Сам факт був би ще не такий то шкідливий, (чи ж Розенберг не вважав, що під Троєю змагалися германці?), але тут російській нації вдалося внові використати майже тотальну ігноранцю західного наукового світу в справах Східної Європи. Як-не-як, підкresлюємо ще раз — видання цієї книги є фактом знаменним.

Правда, реституючи українську власність, редактор зробив це дуже своеідно, з усіма потрібними в даному випадку заходами обережності. Текст обставлений відповідними передмозами із зосім невідчіними цитатами з Маркса й Енгельса — хоч на диво, Сталіна не згадав ні разу — а найстарший період української літератури поданий як "спільна основа трьох "братніх" східно-слов'янських літератур". Усе те, зрештою, справи другорядні, бо тексти можуть говорити самі за себе. Але власне — тут і вся суть, тут пророблено велику працю, щоб вибрати якраз те, що упорядникові тієї книги і її замовцям було потрібне. Отак, напр. з полемічної релігійної літератури XVIII в. вибрано тексти крайне однобічно, даючи письменникам православним велику перевагу в їхніх нападах на католицизм, обмежуючи водночас тексти авторів унійних до мінімуму, та ще й добираючи уривики, які до далої справи відношення ніякого не мають. Сьогодні маємо досить історичної перспективи, щоб на ту всю полеміку дивитися безпристрасно, та ще й у виданні, що претендує на науковість. Але особливої маніпуляції зазнали козацькі літописи й інша література тієї доби. Переяславський умові віддано тут центральне місце, а з "Історії Русов" теж вибрано епізод про російську перемогу під Потіавою 1709 року. Очевидно, з "Історії Русов", яку в передслові названо "вильвом українського дворянського націоналізму", проф. Білецький не міг вибрати таких соковитих місць як характеристика Москви: "в народі московському панує найгірше рабство і невільництво у найвищій мірі, і люди на їх думку народжені на світ тільки для того, щоб нічого в ньому не мати і тільки бути рабами". Це було б так сказати б, — заактуальне для підснов'єтських умов.

Проте, дана книга приносить незви-

чайно багато пікавого й нового матеріалу, нераз уперше поданого, або недоступного через рідкість відносних наукових видань, в яких той матеріал появився. Від "Святославового Збірника" аж до творів Сковороди і перекладної літератури XVIII-XVIII в. (Гораций, Овідій, Боккачо і т.д.) маємо низку творів, що все ж дають змогу зобразити собі цілість, характер і ідейну спрямованість української літератури. Це образ справді грандіозний. Кожна доба виказує твори непроминальної вартості. Навіть ті, кому церк.-слов'янська чи слов'янізована мова здається далекою і непридатною для поезії, не зможуть не бути захоплені такими творами, як хочби строфи зовсім другорядного автора Степана Колинцького, присвячені Митр. Петрові Могили:

Час, музо, жалость віршов смутних от-
мінити.

Час з ламенту веселе іж теж учинити.
Мелшомене зостав уж срогій жалоби.
Не исуі плачем дня того світлої оздоби.
Гіпполіта старого Цекропом отдавши
І его несмртельних похвал захехавши,
Отдавай честь звітязці, славу, годності,
віру,
Нехай его шириться можность по Еліту.
При небесном земного незабивай вожа.
В Христовой овчарні достъ пильного стро-
жа,
А хвалячи дивуйся, як есть опочистий,
Петру в звітязтві, а в житю як би криштал

чистий.

Тут відчувається той високий кляся-
цізм, що такий характеристичний для Києва—Атен Східної Європи. Для сучасного українського літератора пізната ту книгу — безумовна потреба, особливо свогоєдні, коли в стільки дискусій про стилі і напрямки нашої літератури. Це стосується передусім молодих письменників, яких багато блукає по завулках, шукаючи виходу на широкі не так літературні, як культурні шляхи.

С. Г.

Ол. Бабій. Жнива, поеми. Августбург, 1946, 64 ст. Світ і Людина, поеми. Августбург) 79 ст.

В останніх роках О. Бабій видав в Німеччині опі дві невеличкі збірочки віршів. Це різного розміру епічні поеми на теми з українського життя.

О. Бабій належить до того покоління галицьких письменників, що виступили в літературі на переломі двадцятих років нашого століття, отже яких 30 років тому. До того покоління належать такі поети й письменники, як М. Матіїв Мельник, Р. Купчинський, Л. Лепкий, В. Софонів-Левицький, Меріям-Лужницький, Юра Шкрумеляк, В. Бобицький, Р. Сказинський, В. Лімінченко, О. Петрійчук та деякі інші. Всі ці поети й письменники гуртувалися

колись, власне на початку двадцятих років, в двох літературних організаціях у Львові. Це були: "Митуса" і "Логос" — організація католицьких письменників.

Хоч обидві ці літературні організації довго не існували, проте поети й письменники, що вийшли з них, відіграли в літературному житті західно-українських земель в двадцятих роках певну роль. Одне з визначних місць займав свою творчістю О. Бабій. Сьогодні чимало з тієї групи поетів і письменників уже не живе, а ті, що живуть, перестали писати. Єдиний Олесь Бабій ще відізивається і пробує в хорі сучасної модерної літератури виявити і свій голос.

Бабій ніколи не намагався бути модерним поетом і не ганявся за вишуканою формою вислову, тому його поезії, як колишні так і сьогодніні зрозумілі й доступні широкому читачеві. Бабій належить до тих, що головну увагу звертає не на форму своєї творчості, лише на зміст, та на їх ідейну насиченість. Він прагне бути зрозумілій і доступний кожному читачеві. Це і є причиною, що останні Бабієві вірші своїми формальними досягненнями не можуть змагатися з творами модерних українських поетів, які культивують вірпову форму. Можливо, це і є причиною, що на останні Бабієві збірки майже не було відізві критики. Це несправедливо, бо Бабій все таки має літературний стаж, літературне ім'я і свое місце серед українських поетів і письменників, дарма, що його найновіші твори не становлять помітного кроку вперед. Проте вони варти уваги хочби з того боку, що їх автором є власне Бабій, один із визначніших свого часу поет, якого давніші поезії а зокрема "Гуцульський курін" найшли були загальне визнання і були первінм досягненням в розвитку галицької поезії. Певно, поет з таким літературним ім'ям, як Бабій, заслуговує на певний докір, що так легковажно поставився до формальних досягнень сучасної української поезії. Оскільки цінніші були б оці його поеми, якби були написані досконалім віршем, яким висловлюються

сьогодні кращі поети, і який, ми сказали б, обов'язує вже не тільки молодих письменників, але й старших. Та коли ми й робимо поетові такий докір, то не на те, щоб засуджувати його сучасну літературну творчість. Хочемо тільки висловити, що поетові той міри, що Бабій, не варто залишатись позаду в розвитку сучасної поезії. Все таки треба ствердити, що Бабій свого читача завжди буде мати. Може його творів не смакуватимуть літературні смакуни, але звичайний споживач літератури завжди найде в Бабія чим насолоджуватись і радо читатиме такі поеми, як "Листоцадова ніч", де поет згадує в живих образах незабутній Перший Листопад у Львові, "Марічка", в якій знаходимо відомі події в Карпатській Україні 1939 р. "Іван Франко", де поет подає іненаче духовий образ Великого Каменяра, а далі такі, як "Пісні з-поза крат", "Могила над Морем", "Орлик", "Петлюра", "Вигнанець" та інші. В цих поемах автор дає вислів своїм патріотичним думкам і міркуванням, і вже це робить його вірші сприйнятніми серед широкого читальського загалу. А цей читальський загал мало що читає з сучасної модерної поезії, бо вона йому замало доступна і зрозуміла. Бабієві ж поеми легко прочитає кожний, що любить поезію, яка до нього виразно і зрозуміло промовляє. А Бабієві твори не тільки читачеві зрозумілі, але й близькі тематику і співзвучні настроями. Бабій належить до тих поетів, що не пишуть для смакунів, для вибраних, але для всього читача, тому він, в ім'я цього, більшу увагу звертає на зміст своїх творів та на їх ідейну насиченість, щоб збудити в читача бодай спогад про колишнє та збудити патріотичні почуття, які в багатьох людей помала витасують. І цю мету останні Бабієві твори певною мірою досягають. Все інше Бабій залишає модерним поетам, кермуючись засадою поділу праці. І з того боку обидві згадані збірки заслуговують на увагу, дарма, що вони свою форму не переганяються з іншими, модерними віршами.

Б. Ром.

Бібліографія

Прохаемо авторів і видавництва надсилати свої видання для бібліографії.

"Енциклопедія Українознавства" — Мюнхен-Нью Йорк — 1950, зошит 6-ий, стор. 401-480. Зміст: Д. Дорошенко, О. Огоблин, Б. Крупницький" Джерела й історіографія; О. Огоблин: Рання історія України; Н. Полонська Василенко: Книжка доба; Н. Полонська Василенко: Україна за литовсько-польської й польсько-козацької доби; Б. Крупницький: Доба козацько-гетьманської держави; Н. По-

лонська Василенко: Україна в складі Російської Імперії XIX — поч. XX ст.

Україна. Українознавство і французьке культурне життя. Париж 1950. Збірник 3. ст. 145-224. (Видав і редактує І. Борщак).

Овид. Український ілюстрований часопис. Серпень 1950. Буенос Айрес, Аргентина. Видав і редактує М. Денисюк. Р. 2. ч. 8 (13).

Нові дні. Універсальний ілюстрований журнал. Ч. 9. жовтень 1950. В-во Нові дні. Редактор П. Волиняк.

Світло. Католицький часопис для українського народу. Видають ООВВ. Р. 13. ч. 16. і 1 жовтня і ч. 17. 15 жовтня 1950.

Назарко, Іриней, о. ЧСВВ: Культ Пресвятої Євхаристії в Україні. Торонто, Онт. 1950, 155 x 118 см. ст. 19. Видавництво й друкарня ОО. Васильян.

Назарко, Іриней, о. ЧСВВ: Марія і ти. Торонто, Онт. (1950). 230 x 150 см. 123 ст. Видавництво й друкарня ОO. Васильян.

Остороверха, Михайло. Святий рік 1950. "Слово Доброго Пастиря". Видавництво ОO. Васильян, Нью Йорк. Січень 1950, Р. 1. ч. 1. 155 x 90, 31(+2) ст. Обкладинка роботи С. Гординського.

Гавліч, Володимир, о. ЧСВВ: Церква — мій скарб. "Слово Доброго Пастиря". В-во ОO. Васильян, Нью Йорк. Лютій 1950, 155 x 90 см. 32 ст. Р. 1. ч. 2. Обклад. Я. Сурмат.

Ваврик, Василь, о. ЧСВВ: Комунізм арелігія. "Слово Доброго Пастиря". В-во ОO. Васильян, Нью Йорк. Березень 1950, Р. 1. ч. 3. 155 x 90, 32 ст.

Лужницький, Григор, д-р: Забороло Христової правди. Післанництво української католицької Церкви. "Слово Доброго Пастиря". В-во ОO. Васильян, Нью Йорк. Квітень 1950, Р. 1. ч. 4. 155 x 90, 32 ст. Обклад. С. Гординського.

Е., Т., о. ЧСВВ: Цариця вервиці. Появи Пречистої Діви у Фатімі. "Слово Доброго Пастиря". В-во ОO. Васильян, Нью Йорк. Червень 1950, Р. 1. ч. 6. 155 x 90, 32 ст. Обкладинка С. Гординського.

Войнар, Мелетій, о. ЧСВВ: Василіани в українському народі. "Слово Доброго Пастиря". В-во ОOВВ. Нью Йорк. Лиценз-Серпень 1950, Р. 1. ч. 7-8. 155 x 90, 80 ст. Оклад. С. Гординського.

Ковалік, Володимир, о. ЧСВВ: "Зашо мене беш?" "Слово Доброго Пастиря". В-во ОOВВ. Нью Йорк. Вересень 1950, Р. 1. ч. 9. 155 x 90, 36 ст. Обклад. С. Гординського.

Сабол, Севастіян, о. ЧСВВ: Чи Бог дбас за нас? "Слово Доброго Пастиря". В-во ОO. Васильян, Нью Йорк. Жовтень 1950, Р. 1. ч. 10. 155 x 90, 32 ст. Обклад. С. Гординського.

Білецький, Леонід: Омелян Огоновський. УВАН. Серія: Українські вчені. ч. 2. Вінниця 1950. 220 x 150, ст. 68.

Вісник Інституту Заочного Навчання. Неперіодичний бюллетені ІЗН для співробітників, студентів і преси. Мюнхен, липень 1950, ч. 1. 300 x 210 см. 20 ст.

Гай-Головко, Ол. Поєдинок з дияволом. Фільма наших днів. Том перший. "Клуб Приятелів Української Книжки". Книжка 1. Видавець Іван Тиктор. Вінниця, 1950, 175 x 135, 143 (+1) ст.

Gelb und Blau, Moderne ukrainische Dichtung im Auswahl, zusammengestellt von Wolodimir Derzawin, Augsburg, 1948, 8° 95 (+1) et.

Slavutyc, Jar: Spiegel und Erneuerung, Ausgewählte Gedichte, aus dem Ukrainischen übertragen von Volodymyr Derzavyn, 1949, Frankfurt am Main, 8°, 20 ст.

ДО НАШИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

З цим числом кінчається передплата всім тим Шановним Передплатникам, які заплатили за перші три числа, до кінця 1950 р. Ми щиро вдячні всім першим передплатникам, що підтримали нас на самому початку і дали можливість видати чергове число. Тепер же просимо всіх відновити передплату на новий 1951 рік і цим уможливити видання дальших чисел. Наш журнал спирається виключно на передплатниках, тому від них і залежить дальша його поява. **Висилайте передплату ще цього року.**

Зокрема звертаємося з проханням до всіх тих Громадян, яким ми вислали попередні числа і які ще до нас не відізвалися — отже прохаемо відгукнутися і якнайскоріше вислати передплату.

Видавництво „КИЇВ“

Про це варто подумати, що тільки за не цілу годину праці ви можете дістати одне число літературно-мистецького журналу

„КИЇВ”

на який десятки авторів, друкарських та інших робітників витрачають сотні годин, щоб дати Вам можливість прочитати щось приємне й корисне та познайомитись із сучасною літературою творчістю.

Чи праця стільки людей в одному лише числі не варта для Вас 50 центів?

Не надумайте довго і висилайте негайно передплату, хочби на 4 числа — **2 дол.**

Поширяйте наш журнал. Приїднуйте передплатників, зголосуйтесь на кольпортерів.

Хто приїднає нам **20 передплатників** одержить в нагороду Ювілейне видання “Слово о полку Ігореві” (диви оголошення на останній сторінці).

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

НОВИЙ СВІТ

орган

Об'єднання Українців в Америці

„Самопоміч“

Адреса Редакції:

P. O. Box 1084 Church St.
Station, New York, N. Y.

Адреса Адміністрації:

817 N. Franklin Street
Philadelphia, 23, Pa.

ЧИТАЙТЕ І ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

Єдиний журнал сатири та гумору в Америці

„ЛІС“

під редакцією відомого мистця і карикатуриста
ЕДВАРДА КОЗАКА

Передплата “Ліса” на рік для США і Канади тільки \$3.00

Замовлення слати на адресу:

“THE FOX”, P. O. Box 394 Cooper Sta., New York 3, N. Y.